

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1937

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1937

Redaktionsudvalget:
Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe pr. Gadbjerg (Formand).
Konsul J. F. Kiær, Fredericia. Landinspektør Johansen, Kolding.

KONRAD JØRGENSENS
BOGTRYKKERI-KOLDING

INDHOLD

1937

	Side
Ole Worms Beskrivelse og Tolkning af Jelling-Monumentet. Ved Dr. <i>Lis Jacobsen</i>	1
Fredericias Handel og Skibsfart i Aaret 1700. Af Arkivar <i>Johan Hvidtfeldt</i>	29
Nogle latinske Kilder til Koldings Historie. Af Rektor <i>Georg Bruun</i>	52
Personlige Erindringer fra Vejle i Krigsaaret 1864. Af Gdr. <i>Chr. H. Møller</i>	64
Sønden Kolding Fjord. Af <i>Jens A. Petersen</i>	86
Fra min Hjemegn Omvraa, Sdr. Omme Sogn. Af Pastor <i>I. Karstoft</i>	97
En Aftægtskontrakt. Ved Sognefoged <i>J. J. Ravn</i>	119
Jellinghøjenes Frilæggelse. Af ORS. <i>Fr. Knudsen</i>	126
Knud Valløe. Af Lærer <i>Rasmus Mortensen</i>	132
De tyske Friskarer. Af Kommunelærer <i>Frovin Jørgensen</i>	137
Fra min Hjemegn Omvraa, Sdr. Omme Sogn. Af Pastor <i>I. Karstoft</i>	154
En Præsteskabne. Af Skolebestyrer <i>Sigurd Kristensen</i> ..	182
Sangen om Vejle Amt. Af Konsul <i>J. F. Kiær</i>	212
Sønden Kolding Fjord. Af <i>Jens A. Petersen</i>	218
Fund. Af Lærer <i>Rasmus Mortensen</i>	240
Litteratur om Vejle Amt. Af Bibliotekar <i>Aage Bredsted</i> .	247
Aarsberetning.....	249

OLE WORMS BESKRIVELSE OG TOLKNING AF JELLING-MONUMENTET

VED LIS JACOBSEN

Den første fuldstændige beskrivelse af Jelling-monumentet offentliggjordes 1643 af OLE WORM i hans berømte værk »Danicorum Monumentorum Libri Sex« — almindelig kaldet »Monumenta Danica«. Dette værk er nu sjældent udenfor de videnskabelige biblioteker, fra hvilke det endda kun undtagelsesvis kan laanes hjem; desuden gør anvendelsen af det latinske sprog det ikke let tilgængeligt. Jeg har derfor tænkt, at en udgivelse af Worms fremstilling i dansk oversættelse med oplysende noter maaske vilde være velkommen for de mange, der i vor tid har interesse for granskningen af deres lands og deres egns historiske minder.

Oversættelsen er foretaget af cand. mag. *G. Hermansen*, dens endelige form bærer dog jeg ansvaret for; ved udarbejdelsen af noterne har cand. mag. *Anders Bæksted* ydet udmærket bistand.

Saa giver vi ordet til Ole Worm*):

JELLING-STENENE

Hvad vi nu skal behandle, er berømt og fornemt, ikke blot derved, at det har tiltrukket sig manges øjne og tanker, i en saadan grad at endog udlændinge har ment at burde beskæftige sig dermed, men ogsaa fordi det kostede sin grundlægger liv og

*) Originalens brug af store og smaa begyndelsesbogstaver er i det væsentlige fulgt.

kongerige, saaledes som man kan se hos vor landsmand Saxo i 10. bog¹⁾), hvor han tydeligvis behandler denne sag. Derfor vil jeg først fremstille andres meninger om dette og derefter tilføje mine egne formodninger.

Den første udlænding, der har givet sig af med denne sag, er (saavidt jeg ved) den meget berømte og højt ansete mand Josephus Scaliger, søn af Julius Cæsar²⁾. Han meddelte nemlig Bonaventura Vulcanius, der omgikkes med planer til afhandlingen om Goterne Sprog og Litteratur, dette mindesmærke (saaledes som Vulcanius selv pag. 46 bevidner)³⁾, idet han gengav det paa flg. maade:

»Indskriften paa Gorms mindesmærke, rejst for hans hustru Thyre:

¹⁾ Fortællingen om Sven Tveskægs oprør mod Harald Blaatand, *Saxonis Gesta Danorum*, ed. J. Olrik & H. Ræder 1931, p. 276f (lib. X, VIII); *Saxes Danesaga*, oversat af Jørgen Olrik, 2. udg. 1925, p. 503—505; jfr. ndf. p. 24 note 41 og p. 25 note 43.

²⁾ *Scaliger*, Josephus, berømt fransk sprogvidenskabsmand, 1540—1609. Faderen, Julius Cæsar Scaliger, 1484—1558, var ligeledes filolog, men dyrkede desuden digtekunsten og drev filosofiske og naturvidenskabelige studier.

Den gengivelse af indskrifterne, som Vulcanius (se not. 3) vel i 1597 eller kort forinden har modtaget af Scaliger, er det Rantzow-Lindebergske prospekt fra 1591; det ses tydeligt ved en sammenligning af de to indskriftgengivelser (med trykfejl). Worm synes at have været opmærksom paa dette forhold (se manuskriptet til *Monumenta Danica*, Gl. kgl. Sml. 2370 4:to, bl. 71r randbemærkn.).

³⁾ *Vulcanius*, Bonaventura, nederlandsk sprogvidenskabsmand, 1538—1614. Hans kendteste værk er det her af Worm citerede: »De litteris et lingua Getarum sive Gothorum«, Leyden 1597, der blev en indledning til studiet af de germanske folkeslag. (Mon. Dan. har fejlagtig »pag. 44« i stedet for 46, som Worm rigtigt har i sit manuskript, bl. 70r). — At Vulcanius personlig har truffet sammen med Joseph Scaliger i Leyden, fremgaar af hans »album amicorum«, hvor blandt andre notitser findes: »Josephus Scaliger, Lugd. Bat., 4. Nov. Sext. Julianas feria 3. Diebus tribus ante meum 58 annum ineuntem 1597«.

KURMR KUNUKR KERPI KUBL PUSI EFT
PURUI KUNU⁴⁾

Indskriften paa kong Haralds mindesmærke, rejst for hans forældre Gorm og Thyre:

HARALTR KUNUKR BAP KAURUK KUBU BAUSI
EFT KURM FAPUR SIN AUK EFT PUURUI
MUPUR SINSA HARALTR KESSR UAN TAMURK

Til disse indskrifter var føjet tolkninger, der dog ikke stemmede nøje overens med teksten. De lød saaledes:

*»Gormo Kominga⁵⁾ Kube disse offuer Thyre kona.
Haraldt Kong bygt kiercke kybb dise offuer
Gorm fader sin, och offuer Thyre mutter sinse.
Haralder kess offuer Danmarck.«*

Saavidt Vulcanius, der trofast gengav, hvad der blev ham meddelt af Scaliger, uden at tilføje noget.

Den næste, der paa tryk har overleveret efterverdenen noget om dette mindesmærke, er Peter Lindeberg⁶⁾,

⁴⁾ Worm gengiver efter Vulcanius indskrifterne med runer, som her er transskriberet til latinske bogstaver; λ gengives ved R. Vulcanius benytter — efter det Rantzowske stik (fig. 1) — samme rune (Γ) til betegnelse af l og u; med Worm gengiver jeg runen henholdsvis ved l eller u efter meningen; iøvrigt følges Vulcanius' text, medens Worms gengivelse heraf har flere unøjagtigheder. Runen \dagger transskriberer jeg her (og i det følgende) ved A eller E i henhold til tidens opfattelse, jfr. transskriptionen paa den gyldne tavle, ndf. s. 10, og Stephanius' gengivelse TANMARKERBVT ndf. s. 26.

⁵⁾ Dette *Kominga*, som Vulcanius har overført direkte fra det Rantzow'ske prospekt, se fig. 1, har Worm rettet til *Konninga*, desuden har han indført store begyndelsesbogstaver i de fleste substantiver: *Kierke, Kybb* o. fl.

⁶⁾ *Lindeberg, Peter, 1562—96, f. i Rostock*, hvor faderen var handelsmand. L. studerede ved universitetet i Rostock og foretog fra 1583 en længere udenlandsrejse, bl. a. til Italien. Siden rejste han i Skandinavien. Gennem Claus Ahlefeldt til Gelting, for hvis sønner han havde været lærer, blev han bekendt med den lærde Henrik Rantzow, hos hvem den unge Lindeberg blev en slags huspoet, der besang sin herres og hans slægts fortjenester. — I det af Worm citerede værk: »*Commentarii rerum memorabilium in Europa*« (Bemærkninger om mindeværdige ting) 1591, offentliggjordes et af Rantzow foranstaltet prospekt af Jelling-monumentet (se fig. 1) med ledsagende beskrivende text, der sikkert ogsaa skyldtes Rantzow, jfr. note 11, s. 5.

der i sine bemærkninger om mindeværdige ting kunsthærdigt har ladet hele mindesmærket stikke i kobber og offentliggjort det med følgende ord:

»Jeg har faaet lyst til at tilføje mindesmærket over Gorm, Danmarks konge, der i indskriften kaldes Cæsar (Kejser)⁷⁾, rejst af hans søn kong Harald. Det maa bemærkes, at Danerne — da de af mangel paa sten var afskaarne fra at rejse Pyramider og Obelisker — i gamle dage til erindring om deres Konger og Helte af sammendynget jord rejste en mægtig høj, der ragede op som et bjerg.

»A. Blytækket kirke eller helligdom, beliggende mellem ægtefællernes to samhörrende gravhøje.

»B. Gravsten, der i højden maaler $5\frac{1}{2}$ alen, i omkreds 9. Paa den ene side bærer den en menneskeskikkelse⁸⁾, paa den anden de bogstaver, som findes paa den følgende tavle.

»C. En høj mod nord, der i højden maaler 46 alen, i omkreds 360 alen, paa toppen er den 112 alen bred.

»D. En helt ned til bunden stensat brønd, fra hvilken de omboende folk daglig henter vand; i omkreds maaler den 47 alen.«

Med næsten de samme ord omtaler Joh. Adolf Cypræus⁹⁾ denne kilde i Den slesvigske Kirkes Annaler,

⁷⁾ Naar L. skriver, at det er Gorm, der »i indskriften kaldes Cæsar«, viser dette, at han maa have læst texten paa det prospekt han selv offentliggjorde særdeles overfladisk, jfr. note 13 ndf. (L. har iøvrigt *Germonis* for *Gormonis*, rettet i udgaven 1592).

⁸⁾ Her har Lindeberg ordene: *ut vides*, »som man ser«; naar Worm har oversprunget disse ord, skyldes det sikkert, at man ikke paa Worms prospekt, som paa det af Lindeberg beskrevne, ser nogen afbildning paa stenen. Den hos Lindeberg givne forklaring af fremstillingen som en *menneskeskikkelse* svarer til Worms opfattelse *billedet af en mand* (ndf. s. 13). Først i 19. aarhundrede indsaa man, at det drejede sig om en Kristusfigur.

⁹⁾ *Cypræus*, Johan Adolf, 1592—?, præst i Slesvig 1618—1633; tog sin afsked efter at have sluttet sig til katolicismen. De af Worm citerede »*Annales episcoporum Slesvicensium*«, 1634, der er en

1. bog cap. II, saalydende: »*Det er sandsynligvis i samme øjemed, at der ved Gorms monument findes en helt ned til bunden stensat brønd, fra hvilken de omboende hver dag henter vand.*«

»E. Er højen paa den anden side mod syd, 37 alen høj, 431 alen i omkreds, dens overflade er 157 alen bred.

»F. Hvor dette bogstav er afmærket, var der en sten af anselig størrelse¹⁰⁾, lidt mindre end den, der er opstillet ved kirken mellem de to høje. Og for at det hele bedre skal kunne forstaas, har jeg medgivet et billede af hele mindesmærket¹¹⁾.

vigtig kilde til Sønderjyllands historie, har som grundlag optegnelser af C.s fader, juristen og historikeren Poul Cypræus.

¹⁰⁾ Worm har her paa et afgørende punkt forandret Lindebergs text, der lyder: »*hvor dette bogstav er afmærket, er der en sten*« osv.; ændringen i texten svarer, som det vil ses, til forskellen mellem prospektet hos Lindeberg, fig. 1, hvor en sten *findes* paa højen ved bogstavet F, og prospektet hos Worm (fig. 2), hvor stenen er *fjernet*. Prospektet hos Lindeberg har givet anledning til megen lærd diskussion om, hvilken sten det var, der var afbildet paa højens top. Nogle har ment, det var den lille Jellingsten, andre at tegneren med den indskriftløse sten har villet markere den store Jellingstens oprindelige plads. Imidlertid turde det staa fast, at stenen paa højen er et fantom, der næppe nogensinde har eksisteret. Texten hos Lindeberg: »*hvor bogstavet F er afmærket, er der en sten*«, maa nødvendigvis betyde: hvor bogstavet F er afmærket paa papiret, findes i virkeligheden (men ikke paa papiret) en sten; den tegning, der ligger til grund for kobberstikket (og til hvilken den text, L. har modtaget og offentliggjør, aabenbart er forfattet), kan derfor ikke have haft nogen sten ved F, der rimeligvis har markeret en sten, som har været skjult fra tegnerens synspunkt. Men den, der har ladet kobberstikket udføre efter tegningen (og texten), har aabenbart troet, at stenen var glemt af tegneren og har derfor ladet den afbilde paa den plads, han fandt naturlig: højens top, — med bogstavet oven over. Muligvis har F paa den oprindelige tegning været anbragt saaledes, at det kunde henpege til den af den store sten skjulte mindre sten (Gorms sten), der laa ved kirkedøren; thi det vilde være paafaldende, om denne sten, der omtales i prospektets underskrift, slet ikke skulde være nævnt i de ledsagende forklarende noter. —

¹¹⁾ Dette er det Rantzow'ske prospekt (fig. 1). Der kan ikke være tvivl om, at Lindeberg sammen med tegningen til prospektet har modtaget den ledsagende beskrivelse (A—F). Paa prospektet ses iøvrigt forneden til højre paa Haralds sten endnu et bogstav: G, hvortil ingen forklaring findes i noterne.

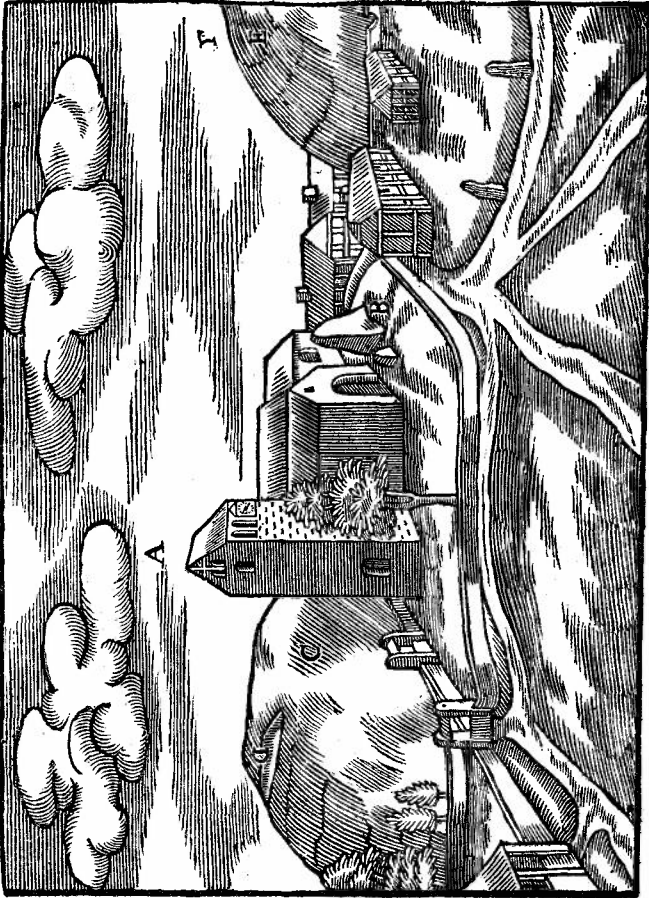

Fig. 2. Prospektet hos Ole Worm.

Det bør bemærkes, at den af os gengivne tegning ikke er Rantzovs, men en ny, som den berømte Helt Herr Christian Fris til Kragerup, ridder af Elefanten, Kongelig Kansler og — mens han levede — det Københavnske Akademis høje Beskytter¹²⁾, for nylig har ladet fremstille efter den nuværende tilstand og aftegne under nøje iagttagelse af de Geometriske love.

Jeg kan ikke noksom undre mig over, at Lindeberg har forbigaaet beskrivelsen af den anden sten, paa hvilken Thyres Epitaf staar. Han har delvis gengivet indskriften, men har ganske undladt at aftegne stenen¹³⁾.

Den tredie udlænding, der har publiceret noget herom, er Svenskeren Johannes Bureus¹⁴⁾, der i Upsala i Sverige aar 1590 udgav en tavle, som han benævnedede „Runa fanstansis Lere Span“; i denne fremstiller han, ved siden af andre berømmelige monumenter Runelitteraturen vedrørende, ogsaa det hér behandlede Haralds mindesmærke — dog forkortet og mangelfuldt — med de selvsamme bogstavtegn, med hvilke Linde-

¹²⁾ Chr. Friis til Kragerup, 1556—1639. Heltenavnet vandt han i Kalkmarkkrigen, blev senere lensmand paa Københavns slot, og 35 aar gammel kgl. kansler.

¹³⁾ Worms forundring er forstaaelig. Lindebergs saa misvisende omtale af Jelling-stenenes indskrifter (jfr. note 7 ovf.) kan daarligt forklares paa anden maade, end at han slet ikke har læst den ledsagende text til det prospekt, han offentliggjorde. Det er aabenbart ikke gaet op for ham, at der er to stene, hver med sin indskrift. Denne fejltagelse faar vidtrækkende følger, idet Lindebergs værk for eftertiden bliver et meget benyttet kildekrift, der langtfra af alle dets benyttere suppleres med Worms korrekte fremstilling; adskillige af det 17. og 18. aarh.s skribenter (Cypræus, Svanning, Torfæus, Pontoppidan) aner derfor ikke — trods Worm — den mindre Jelling-stens existens.

¹⁴⁾ Bureus, Johannes, 1568—1652, svensk lærd, den egentlige grundlægger af svensk fornforskning. Han helligede sig især studiet af runerne; i anledning af spørgsmaalet om runernes oprindelse kom han i heftig — og personlig — strid med Worm. Worms gengivelse *Runa kanstansis Lere Span* 1590 er urigtig: det var 1599 Bureus udgav *Runakänslanäs lärspan* (Facsimileudg. 1881).

berg gengav det, i den grad overensstemmende, at jeg skulde tro, at det er taget lige fra denne¹⁵). Men Bureus har hverken tilføjet det andet mindesmærke, sat af Gorm for Thyre, eller meddelt de sidste ord i Haralds Epitaf, hvor han hilses som Cæsar (Kejser). I forbigaaende har Cypræus i Slesvigs Kirkes Annaler 1. bog cap. II nævnet ogsaa ham.

Heller ikke blandt vore landsmænd har det manglet paa folk, der har gjort et betydeligt arbejde for at frelse dette mindesmærke fra undergang. Og blandt de første skal med føje nævnes den for tapperhed og krigersk ry navnkundige mand Caspar Markedaner til Søgård — da højtfortjent lensmand paa Koldinghus — som ansporet af interesse for mindesmærkets ærværdige ælde paa egen bekostning lod den omstyrtede sten rejse op og udvirkede, at skriftegnene saa nøjagtigt som muligt blev gengivet med moderne bogstaver. Et vidnesbyrd om denne hans ærbødighed for den ærværdige oldtid aflægger en mindetavle, der findes i Jelling kirkes kor, skrevet med gyldne bogstaver, af følgende ordlyd¹⁶):

Anno 1586. under Kong friderich den Unden til Danmark oc Norge etc. Regierung/ da lod Caspar Markedaner til Søgård/ som den tijd var Lensmand paa Koldinghus opgraffue den Steen paa Kirckegaarden/ som staar her uden for Kirckedørrer/ Oc findis effterstreffne Skriffit der paa/ som

¹⁵) Det er karakteristisk for Worms forhold til Bureus, at W. dadler denne, fordi han har overtaget Lindebergs urigtige runetegn (ʀ for u), men lader ganske samme forhold uomtalt ved citeringen af Vulcanius, jfr. ovf. note 4. — Til bebrejdelsen, at Bureus har udeladt den del af indskriften, hvor Harald hilses som Cæsar, har Worm i sit manuskript tilføjet: »nulla, ut spero invidia«, »forhaabentlig ikke af misundelse« [vel over, at Danmark har haft en saa berømmelig hersker].

¹⁶) Mindetavlen, der som det ses mærkelig nok kun synes at have gengivet indskriften paa breddesiden, gik til grunde ved kirkens brand i 1679.

Kong Harald lod giøre offuer sin fader Kong Gorm/ oc
 offuer sin Moder Drotning Thyre ungeferlig Anno 960 oc
 Regieredis da det Romerske Rige aff Keiser Otto den første/
 oc lod Drotning Thyre den tid giøre den Wold ved Gottorff
 som endnu kaldis Dannevircke/ som begyntis ved enden aff
 Slyen/ dersom Hadeby haffuer standen/ oc gick til den Wester
 Søefant/ for den Marsags skyld at bemelte Keiser Otto
 vilde med Krigsmact indfalde udi Danmarck, oc ligger Kong
 Gorm her udi den ene Høy/ oc hans Drotning/ Drotning
 Thyre udi den anden Høy begraffuen.

*HARALTR.: YNIRK.: BIR: YINRNY

Haralter Kungn baid Kiuruk

YNBN: BANHI: TPT: YNR Y PRNR: YIK

Kubu bausi est Gurm fadur sin

ANP TPT: INNRNI: YNPR: YIKYI

Aug est Thuurui mudur sinfi

*HARALTR.: YHY: ANK: TAPYNR

Haralter Kes yuen Tanmurk.

Dette er rosværdigt og bør berømmes til sene tider, at saa stor en mand lægger vind paa at frelse de mindesmærker, der er viede til forfædrenes ihukommelse, hvorved han samtidig udødeliggør sig og sin slægt. Hvis andre havde efterlignet denne handling — de som for smudsig smaavindings skyld alene har anstrængt sig for at ødelægge saadanne mindesmærker — havde de ogsaa gjort sig fortjente til efterkommernes lov og udført et saare prisværdigt arbejde til oplysning om fædrelandets historie. Af hensyn til udlændinge vil jeg nu gerne gengive indskriften i Romersk klædebon.

[Herpaa følger æresindskriften paa latin.]

Hvad angaar fortolkningen af indskriften, vil den indsigtfulde læser kunne dømme derom, hvor vi fremsætter vore betragtninger.

Andre, som hidtil har vædet denne rendebane med deres sved, har næppe fremsat noget udover det allerede anførte.

Da jeg af hans stormægtige Kongelige Majestæt aar 1621 for andre forretningers skyld var udsendt til Jylland, begav jeg mig til Jelling — hidlokket af dette Mausoleums ærværdighed og skønhed — for at jeg en stund kunde glæde mig ved en saa stor konges saa berømte gravmæle og nøjere undersøge enkelthederne; jeg erfór følgende:

Jelling er en landsby i Torildshærrit, saaledes kaldet efter en af Cimbrernes høvdinge, Torild¹⁷), beliggende fire mil fra Kolding, een mil fra Vejle, ved sin skønhed og fornemhed maa den henføres til stæder af ikke helt almindelig størrelse. Den er — efter nogles mening — bygget af Elling, en høvding over Cimbrerne¹⁸), og blev i gamle dage berømt som Kongernes residensstad. Her ses dette navnkundige mindesmærke for Kong Gorm og Dronning Thyre, hvilket — hvad angaar beliggenhed, størrelse og andre omstændigheder — nøje svarer til den af den meget udmærkede mand Peter Lindeberg meddelte tegning. Men af stenene (der er nemlig to, som bærer skriftegn¹⁹) er der endnu ikke af nogen udgivet hverken en ægte og

¹⁷) Denne historie har Worm fra præsteindberetningerne 1638 (Danske Samlinger 2. Række IV, 1874—76, p. 66): »Thorrild herridt haffuer sit naffn aff en dommer offuer Jutland ved naffn Torrild, som døde før Christi fødtzel 1270.«

¹⁸) Præsteindberetningerne anf. sted: »Jelling sogen . . . haffuer sin naffn aff Elling, en dommer effter Torrild i Jylland, som døde før Christi fødtzel anno 1195, effter huilcken dommer Jelling sytzel ochsaa sin naffn haffuer bekommen.«

¹⁹) Jfr. note 13 ovf.

sand afbildning eller en nøjagtig indskrifttext. Disse opgaver vil vi derfor her ofre lidt arbejde.

To stene kommer i betragtning ved dette mindesmærke; den ene vældig, af graalig farve, af den størrelse, som Lindeberg har anført under bogstav B, og den ender i en afstumpet spids: den er tre alen og tre kvarter høj. Den bredeste side holder fire alen og et kvarter; af de andre sider er den med Løven to alen og tre kvarter, den med manden to og en halv alen.

Denne sten staar ved foden af den sydlige høj paa kirkegaarden. Den første af dens sider smykkes foroven af nogle slyngede linjer; forneden bærer den fire skriftlinjer, hvis ender er ligesom sammenslyngede.

Den anden side, der bærer billedet af en Løve, er smykket med forskellige indhuggede slyngninger, af en vidunderlig kunstfærdighed, og har forneden en enkelt række bogstaver. Den tredie side viser billedet af en mand, indviklet i snoværk, der vinder sig ind og ud og kun lader saa megen plads tilovers nede ved jorden, som er nok til en enkelt skriftlinje — saaledes som det fremgaar af denne tegning.

Vi skal nu rette opmærksomheden mod indskriftens ordlyd, der er blevet undersøgt ikke af mig alene, men ogsaa meget omhyggeligt af Herr *Jonas Schonvig*²⁰⁾

²⁰⁾ *Schonvig*, Jonas, født i Norge som søn af præsten Anders Jonssön til Skonevik, studerede i Greifswald og immatrikuleredes 1626 ved Københavns universitet. Han var Worms mest benyttede

og stedets Pastor²¹⁾, og vor opfattelse af bogstavtegnene var den samme. Paa første side læser man:

HARALTR : KUNUKR : BAÐ : KAURUA
 KUBL : ÐAUSI : EFT : KURM : FAÐUR : SIN :
 AUK : EFT : ÞIURUI : MUÐUR : SINASA :
 HARALTR : KESSOR : UAN : TANMAURK

*Haralter Kunugr bad kaurua
 Kubl dausi eft Gurm fadur sin
 Aug eft Thiurui mudur sinasa
 Haraltr Kesor van Tanmaurk*

Harald konge befalede, at denne gravhøj skulde rejses til minde om Gorm hans fader og Thyre hans moder. Harald Kejser genvandt Danmark.

Paa den anden side staar følgende:

ALA AUK NURUIEK
Alla aug Nurvieg
 og hele Norge.

Paa den tredie:

AUK TINI F. KRISNO
Aug tini folk Kristno
 og omvendte deres indbyggere til
 Kristendommen.

runestenstegner og for sin tid overraskende dygtig. En stor del af hans afbildninger er bevaret, saal. tegninger af Jelling-stenene, rimeligvis fra 1627, i ms. AM 367 fol. (Kristus- og Løve-siderne gengivet i »Tilskueren« 1936 I, p. 14).

²¹⁾ Sognepræsten i Jelling var ved Worms besøg 1621 og ved Schonvigs besøg i 1627 Søren Stephansen, der døde 1629 og efterfulgtes, indtil 1679, af Jørgen Pedersen Lemvig.

HARALTR KUNUKR. Endskønt der har existeret flere Konger af dette navn, saa tvivler dog ingen om, at denne, da han nævner sig som Gorms barn med Thyre, er den Harald — med tilnavnet *Blaatanð* —, hvis historie vor Saxo fremstiller i begyndelsen af 10. bog, han, som havde en meget omskiftelig skæbne, som bekæmpede Hakon Adelstan, sejrede over Venderne, knuste det Slesvigske Markgrevskab, fordrev kejser Otto fra Jylland og endelig, vædet af daabens frelsende vand, tog mod den Kristne tro.

Se hans pris i Helmolds Slavekrønike, cap. 15, hvor bl. a. følgende siges:

»Harold havde først været hedning, men havde derpaa ved den store kirkefader Unnis prædiken ladet sig føre til omvendelse og Kristentroen og dyrkede nu sin Gud med saadan nidkærhed, at der ikke har været nogen hans lige iblandt alle Danernes Konger, ingen, der har bragt saa mange Nordboer til trofast tilslutning til den Guddommelige erkendelse, eller som har skænket hele landet et saa udbredt ry ved at lade opføre kirker og indkalde præster. Denne mands nidkærhed i alt vedrørende Guds rige kunde imidlertid ikke være større end hans klogskab i alt, hvad der hører til denne verden; og han stod i saa stort ry for sin statskløgt, at den lov og ret, som han har givet, selv i dette øjeblik ikke har tabt sin gyldighed, hverken hos Danerne eller, hvad der er end mærkeligere, hos Saxonerne²²⁾.

Ved disse lovbestemmelser forstaar de lærde de Love, som i almindelighed kaldes „*Sagenspiegel*“. Hvad der bringer dem til at gøre en Dansker til lovenes giver, er dels ligheden med vore love, dels denne historikers troværdige autoritet.

²²⁾ Oversættelsen er gengivet efter Helmolds Slavekrønike ved P. Kierkegaard, udg. af H. H. Lefolii, 1881 p. 44.

Efter at være fordrevet fra riget blev Harald i aaret 980 nærved Julin dræbt ved forræderi af sin egen krigssvend Toke²³). — »Hans lig (siger Saxo) blev ført til Roskilde og højtideligt stedt til jorde i den kirke, som han selv nylig havde bygget. Thi fædrelandet, der ofte kun lidet skønner paa, hvad godt det har i eje, fik bagefter øjnene op for den gudfrygtige høvdings værk; og havde man ej hyldet ham videre i levende live, saa ærede man ham desmere efter hans død, viste ham ved hans ligfærd al mulig hyldest og godhed og tog venligt mod den mands støv, som man i levende live kun havde vist haan og had«²⁴).

En søjle i Roskilde bærer endnu hans billede samt Epitaf af følgende ordlyd:

*Post Natale Dei dum scripsimus octuaginta
Nongentós, meruit scandere celsa poli*²⁵).

Ikke langt fra Vejle i Jylland findes der en ejendom kaldet *Haraldsfjær*,²⁶) der har faaet navn af denne Harald.

²³) Julin = »Jomsborg«, Toke = »Palnatoke«.

²⁴) Saxo p. 277 (lib. X, VIII); Olriks oversættelse p. 505. Worms citater fra Saxo gengives — med uvæsentlige ændringer — efter Jørgen Olriks oversættelse, 2. udg. 1925; henvisningerne til Saxo's text gælder Olriks og Ræders udgave 1931.

²⁵) Da Peder Sunesøn opførte den nuværende domkirke, sørgede han for, at skeletterne af kirkens 4 »stiftere«: Harald, Estrid, Svend Estridsøn og bisp Vilhelm blev indmuret i hver sin af højkorets 4 piller. Biskop Lage Urne lod, vistnok i 1521, pillerne smykke med malerier af de gravlagte. Paa en af pillerne ses saaledes Harald i det 16. aarh.s dragt og stil; under hans billede staar: »Haraldus rex danie, anglie et norvegi primus fundator hujus ecclesie«. Den af Worm (og andre) citerede gravskrift findes ikke mere. Nationalmuseet, som jeg har henvendt mig til, har ikke kunnet oplyse hvor indskriften har staaet eller naar den er forsvundet.

De citerede linjer — et regelmæssigt hexameter — betyder: Da vi skrev 980 efter Guds fødsel, gjorde han sig værdig til at stige op til den høje himmel.

²⁶) Præsteindberetningerne 1638 (anf. sted p. 72): »Skibbet sogen . . . Norden Skibbet aa ligger en fornem herregaard ellir herre-

BAP, Befalede, af verbet Jeg biuder, Befaler.

KAURUA læser nogle ganske vist KIURUK²⁷⁾, men det er forkert, da alle de bevarede bogstaver strider herimod. Det er formodentlig, fordi man ikke har forstaaet dette ords betydning. Thi det er heller ikke sandsynligt, at den Kristne Harald skulde have bygget en til Kristus viet kirke til ære for sin fader, der var hedensk og de Kristnes ivrigste forfølger; og hvis man skulde læse KIURUK, maatte der mellem dette ord og det følgende KUBL have staaet den kopulative partikel AUK, for at der kunde være mening i sætningen. Men nogle antager²⁸⁾, at KARUA²⁹⁾ betyder det samme som gjøre, saa det første bogstav i ordet har værdien G, og BAD KARUA betydningen Befalede at gøre og oprejse. Andre vil forklare KAURUA som et til KUBL hørende epitheton af verbet Jeg Kerber, »indskærer, smykker med tegn«, saa meningen bliver: »Harald har rejst denne gravhøj, der kendetegnes af en med forskellige indhuggede tegn smykket gravsten« — til forskel fra andre gravhøje, som ikke bærer nogen af den slags sten. Ja, dersom en eller anden antog, at den slags sten i gamle dage af vore landsmænd kaldtes KARUAKUBL, vilde jeg ikke mene, at han var helt paa vildspor efter sandheden, hvis denne fortolkning da kunde bestyrkes af indskrifter paa andre mindesmærker.

seede *Haraldzkier*, som sigis att haffue sit naffn aff kong Harald, kong Gorms og drötning Tyris sön, huilcken menis att skulle haffue hafft sin verelse, der hand lod gjøre sine forældris epitaphia paa Jelling kircegaard oc begraffuelse i Jelling høje, efter att der er ickon en kort vef imellom.«

²⁷⁾ Som gengivet foran har Vulcanius KIURUK, og har, ligesom før ham Markdaner, opfattet dette som »kirke«.

²⁸⁾ »Nogle mener (*existimant*), at KARUA betyder det samme som *gjøre*«. Denne mening er vistnok Worms; manuskriptets oprindelige text har *existimo*, »jeg mener«.

²⁹⁾ KARUA, her og oftere, er sikkert skrivfejl, findes ogsaa i manuskriptet.

PAUSI [denne] synes at henvise til den sydlige gravhøj, ved hvis fod stenen staar, eller i al fald til stenen. Thi at den nordlige høj er opført for Thyre af hendes ægtefælle Gorm, kan man slutte af indskriften paa den følgende sten.

KURM er Gorm den tredje, af nogle historikere kaldet Worm, med tilnavnet Gamle, hvis bedrifter Saxo fremstiller i slutningen af 9. bog: *»Han var alle sine dage Gudstroen gram og attraaede ene at tilsidesætte alt hensyn til de Kristne, som var de de argeste uslinger; han forfulgte med alskens vold og uret dem der havde antaget troen, og aflod ingensinde med at plage dem med haartrukne søgsmaal. Ja for at gengive de gamle helligdomme deres dyrkelse lagde han den kirke, som de troende havde bygget i Slesvig, øde i bund og grund, ret som var den ugudelighedens arnested«*³⁰). Han blev besejret af Henrik Fuglefænger (som gjorde Markgrevs-kabet til Slesvigs og Danmarks grænse og i dette øjemed byggede fæstningen Oldenburg) og blev fordrevet fra Nordalbingien. Han døde aar 934 eller ifølge nogle 930, ifølge andre 931. Jeg tror, der er en fejl i den historie, der er sammenskrevet af Kong Erik³¹), hvor han hævder, at denne Gorm døde i det Herrens aar 950; jeg mener, der skal læses 930.

PIURUI, Thurui, læses ogsaa i Haldan Swartes norske historie, Thyre hos Saxo. Hun var datter af Anglernes Konge Hedelrad iflg. Saxo, Ethelred iflg. den almindelige tradition; hun overgik andre i ophøjeth og snildhed og kaldtes Dannebod af vore landsmænd. *»Siden vilde«,* siger vor Saxo, *Thyre trygge sit land, at ingen frem-*

³⁰) Saxo p. 266 (lib. IX, XI:1), Olriks oversættelse, p. 485.

³¹) D. e. *Rydaarbogen*, som i lange tider gik under kong Eriks navn, idet aarbogens første udgiver, E. Lindenbrog, udlagde Erik af Pommern som forfatter til værket. Rydaarbogen er imidlertid skrevet ca. 1250 i Cistercienserklostret ved Flensborg fjord.

mede i løn skulde liste sig ind, og tog sig for at lægge vold og grav tværs over det aabne land mellem Slesvig og Vesterhavet; og ved at rejse et værn derpaa byggede hun det fasteste jordvirke. [...] Og da hun bar mands mod i kvindebryst, udfriede hun ogsaa Skaane fra Sveriges vælde og fra den tyngende skat de skyldte«. Om hendes død tilføjer han lidt senere følgende: »Siden døde Thyre, Danevældens hoved. Harald gav hende en prægtig ligfærd og jordede hende under almindelig landsorg ved siden af sin faders gravhøj; [...] der er nu ogsaa en kirke at skue, liggende midt imellem begge ægtefællers høje«. ³²⁾ Ogsaa Harald Klac̄ havde en datter af samme navn, gift med Sigvard Hjort, en norsk fylkekonge af Ringerige. Snorre Sturlesen synes derfor at tage fejl i sin Norges historie, hvor han gør denne til Gorms hustru. ³³⁾

KESSOR, Kejser, staar her med uomtvistelige bogstaver. Og jeg tror, at Harald kaldes Kejser, fordi han rev Danmark ud af Kejser Otto's hænder og dels sprængte dels knuste hans tropper, hvilket vor historiker fremstiller saaledes: »Kejseren var uden modstand draget op gennem landet, der savnede sin Konge til fører; og da han ej kunde komme videre frem for Limfjorden, som dengang helt afskar Vendsyssel med sine vande, havde han slynget sit spyd i sundet [...] og vendte sig ikke alene om ad Ejderen til, men trak sig saa ilsomt tilbage, at hans færd aldeles lignede en flugt. Det spyd, han havde hos sig, slyngede han ud i søens vande for saalunde at sætte sig et minde, og sundet fik ogsaa navn efter ham. Men hvor voldsomt han tog paa veje i opløbet, saa fik han kun en ynkelig udgang; thi

³²⁾ Saxo p. 272 (lib. X, III) og p. 274 (lib. X, VI); Olriks oversættelse p. 496 og p. 500.

³³⁾ Heimskringla, Saga Halfdanar svarta, kap. 5.

*Harald trængte haardt ind paa de flygtende fjender og fældede Eppe, bagtroppens fører, samt alle dem han kunde naa.*⁸⁴⁾ At der er tale om denne sejr paa dette sted, nærer jeg ingen tvivl om, og Harald synes med dette navn — til spot for Otto — at ville fastslaa, at han ikke var mindre værdig til at kaldes Imperator og Kejser over sit Danmark end Otto over Tyskland. Eller maaske kalder han sig saaledes, fordi han som den første af Danmarks Konger saa heldigt havde ført krig mod Tysklands Kejser.

UAN betyder »vandt, genvandt«, som allerede sagt. Thi jeg holder ikke med dem, der mener, at det er det tyske van, — som om betydningen var Keiser van Danmark, DANMARKS CÆSAR. Thi hvorledes kunde Harald have skæmmet et saa smukt mindesmærke med ord, laante fra det folk, hvis mest uforsonlige fjende han var?

TANMURK, følgende sten TANMARKER,⁸⁵⁾ med en retskrivning, der er den moderne fjærnere. Ogsaa islænderne gengiver stungent T med latinsk D.

ALA angiver, at hele Danmark har været i hans magt. Der viser sig her en lakune i stenen, hvor nogle mener, at man skal læse UBSALA, Upsala, saa meningen bliver, at Harald har tilkæmpet sig Danmark, Upsala (d. v. s. Sverige, der i vore kildekrifter ofte kaldes: Upsalas Kongerige), Norge o. s. v. og omvendt dem til Kristendommen.

NURUIEK; jeg mener, at der hentydes til den sejr,

⁸⁴⁾ Saxo p. 271 (lib. X, II, 2). Olriks oversættelse p. 495. — »Sundet fik ogsaa navn efter ham«. Der sigtes til *Oddesunds* navnelighed med *Otto*.

⁸⁵⁾ TANMURK fejl for TANMAURK paa den store Jelling-sten; »følgende sten« er den mindre Jelling-sten, som Worm behandler sidst.

som han i Harald Gunildsøns navn vandt i Norge ved Hakon Adelstans fordrivelse, hvorved ogsaa Norge blev forpligtet til at betale ham skat. Dette berøres ogsaa af vor saa hyppigt citerede historiker med disse ord: »Da han nu med sit kongesværd havde underlagt sig de vilde folkeslag, vendte han atter hjem til Danmark og mødte der Harald Gunildsøn, der bad ham om hjælp mod samme Hakon og lovede ham at give ham skat, hvis Danerne vilde støtte ham med vaabenmagt. Han fik da ogsaa i sin haarde modgang Kongens varme venskab at føle, thi Harald gav ham Evind og Karlhøfde til hjælp i kampen samt en flaaede paa 60 skibe; saa han drog bønært bort fra landet og satte nu saa megen lid til Danernes hjælp, at han glemte at frygte sit eget vanheld o. s. v. Saalunde vandt Harald kongedømmet ved sin fjendes uventede død, og udredte i tre aar trolig Danerne den skat, som han havde lovet dem.«⁸⁶⁾ At der her menes Norge, bevises ogsaa af Løven, der er indhugget over disse ord, og som stadig har sin plads i Norges vaaben.⁸⁷⁾

TINI FOLK, udfylder jeg lakunen, under hensyn til de historiske begivenheder. Thi F og K er endnu ganske tydeligt overleveret, med alle bogstavernes streger uskadte. Jeg holder for, at der menes indbyggerne. Velbyrdige Herr Kansler Christian Friis til Kragerup etc. har mindet om, at nogle læser TINIK TISK KRISTNO⁸⁸⁾, saa meningen bliver, at Harald har haft nyomvendte, Tyske Kristne i sit rige, idet der skelnes mellem dem,

⁸⁶⁾ Saxo p. 270 (lib. X, I, 4) og p. 271 (lib. X, I, 7); Olriks overs. p. 492 og p. 494.

⁸⁷⁾ Løven blev først i 13. aarb. de norske kongers og senere rigets vaaben. Dyret paa Jelling-stenen er et udbredt hedensk værnensymbol.

⁸⁸⁾ Denne læsning stammer formodenlig fra præsteindberetningerne 1638 (l. c. p. 67), der har: »auk tinika tusk kristno«.

der nylig var omvendt til troen, og de øvrige, der paa Karl d. Stores tid meldte sig til Kristi tjeneste.

KRISTNO »førte til den Kristne tro«. Skønt han nemlig selv var barn af en hedensk fader og i sin regerings første aar tjente afguder, saa traadte han dog over i de Kristnes lejr efter nogen tids forløb paa sin moders bønner, efter at der var sluttet forbund med Kejseren, idet han strengt anbefalede sine undersaatter den samme religion. Det holder vor Saxo heller ikke skjult, men meddeler det i disse faa ord: »*Men Harald sluttede forlig med Kejseren, lod sig optage i den almindelige kirkes skød og skaffede saalunde sit rige fred, baade i himmelsk og jordisk forstand*«. ⁸⁹⁾

Dette er en troværdig gengivelse af denne sten og en fortolkning af ordene, der stemmer med vore historiske forhold. Her maa vi beundre vore forfædres skarpsindighed, som formaaede at give saa store ting udtryk med saa ganske faa ord. Man maatte visselig ønske, at der af historien kunde kastes et lignende lys over vore øvrige mindesmærker; at de i det tilfælde vilde blive læst med større nydelse og blive mere værdsat, derom kan jeg ikke være i tvivl.

JELLING-STENENE II.

Den anden sten — som ses paa samme sted, men ikke er aftegnet af Lindeberg og af næsten alle gengives i mangelfuld skikkelse — ligger ved kirkens dør, saa at den kan tjene som sæde for de trætte; den synes mere aflattet end den første, men naar den ikke i størrelse. Af farve er den blaalig, i længde er den to alen, i bredde en og en halv, og omtrent af følgende form:

⁸⁹⁾ Saxo p. 272 (lib. X, III); Olriks overs. p. 496.

KURMR : KUNUKR : KERPI : KUBL : PUSI : EFT :
TURUI : KUNU : SINA : TANMARKER BUT

*Gurmr Kunugr gerdi kubl dusi eft Turui Kunu
sina Tanmarker but.*

» Gorm Konge opførte denne gravhøj for
sin hustru Thyre, der udstyrede Dan-
mark [med bygningsværker]«. ⁴⁰⁾

Denne sten har voldet vore historikere ikke ringe
vanskelighed, da de med een mund erklærer, at Gorm
afgik ved døden før sin hustru Thyre. Hvis dette er
rigtigt, hvordan har han da kunnet sætte en gravhøj
og denne indskrift for Dronningen, naar hun har levet
mange aar efter ham, ja efter hans død har bygget
volden Dannevirke? Hvis vi ikke antager, at Gorm
endnu i levende live har rejst denne gravhøj og
bestemt den for den endnu ikke afdøde Dronnings
aske, vil vi næppe kunne redde os ud af vanskelig-

⁴⁰⁾ Textens *quæ Daniæ exornavit* maa jævnføres med Worms
fortolkning af *Tanmarker but*, se ndf. p. 26.

heden. Netop dette synes paa en viss maade ogsaa den ovenfor forklarede stens størrelse og anselighed at bestyrke. Thi efter moderens død saa Harald, at den sten, som vi nu behandler, var for ringe til at dække eller udødeliggøre Danevældens hoved. »Siden udbød Harald hele rigets flaaede«, — jeg betjener mig af vor Saxo's ord⁴¹⁾ — »for ej at møde karrigt rustet til et kæmpeværk, og bød at folk og fæ med forenede kræfter skulde slæbe en vældig sten fra stranden, hvor den laa ovre i Jylland, op til hans moders gravhøj, hvor han vilde rejse den som et mindesmærke«. Nogle mener, at det er den af os foran behandlede, med saa store udsmykninger og med en saa udsøgt indskrift prydede sten, som han satte i stedet for en tidligere, forkastet sten; men andre mener, at det ikke er denne, hvorom vor Saxo taler, men en anseligere og større, som han, hindret af sin søns oprør, ikke kunde føre til gravstedet, men som han blev tvunget til at lade ligge næsten midtvejs. Og den fremvises endnu af mange paa Bækehede.⁴²⁾ Denne mening forekommer mig sandsynligere, saa sandt som den sten, der ses paa Jelling kirkegaard, ikke er af saa stort omfang, at der behøves saa stort et opbud og saa stort et arbejde til at flytte den. Harald synes at have behaget sig saa meget ved denne sten, at han næppe har holdt

⁴¹⁾ Saxo p. 276 (lib. X. VIII); Olriks overs. p. 503.

⁴²⁾ Sagnet har oprindeligt været knyttet til en stor sten paa »Bække mark« (Anst. h. d. Ribe amt). Saxo-udtoget (»Thomas Geysmers compendium«) fra første halvdel af 14. aarh. er den ældste kilde, der nævner stedet; i lang tid var sagnet knyttet til en stor sten, som fandtes der (»Svingelands-stenen eller Svinglings-stenen«, se A. F. Schmidt, Danmarks kæmpesten, 1933 p. 314); denne sten blev sprængt engang i slutningen af 18. aarh., og det nu hjemløse sagn blev derefter knyttet til forskellige store sten paa egnen. Da den bekendte mægtige Tislund-sten saaledes i 1832 blev fredlyst, varede det ikke længe, inden alle folk paa egnen kunde berette, at det var denne sten Harald havde gjort forsøg paa at slæbe.

det for muligt at kunne have sat en større og bedre, hvilket vor Saxo heller ikke skjuler, naar han lidt senere tilføjer dette: »Imidlertid havde Harald kun tanke for at slæbe stenen; og da en af hans flaademandskab netop kom hen til ham, spurgte han ham ivrigt ud, om han nøgensinde før havde set saa svar vægt drages af menneskehænder?«⁴³⁾ Jeg mener derfor, at det er sandsynligt, at Gorm, i sin høje alderdom, har bestemt disse gravsteder til sig og sin hustru og ogsaa har ladet denne mindre sten smykke med en gravskrift, og at Harald efter moderens død har ombyttet den med hin mere anselige, og at han vilde have prydet graven med en endnu større sten, hvis ikke hans søn, der med vold og svig søgte at røve hans rige, havde gjort forsøgene frugtesløse.

KERPI KUBL. Gorm lod altsaa gravhøjen rejse.

EFT. Denne partikel synes at vise, at gravhøjen er rejst efter Dronningens død. Men ligesom vi i vore dage ser, at mange mennesker i levende live lader ligsten over dem selv udsmykke med gravskrifter, hvilke efter deres død anbringes paa graven, saaledes holder vi for, at det samme er sket her.

KUNU Kone »for sin hustru«; det er mærkværdigt, at Dronninger og Heltinder af kongeligt blod, paa den tid ikke blev hædret med en fornemmere titel end den, med hvilken enhver kvinde af folket benævnes i vore dage.⁴⁴⁾

TANMARKER ovenfor TANMURK. Nogle mener, at der med dette ord hentydes til den vold, som vi ovenfor har omtalt, og som den højt fremragende kvinde

⁴³⁾ Saxo p. 276 (lib. X, VIII, 3); Olriks overs. p. 503.

⁴⁴⁾ Jfr. en lignende udtalelse i Wadskiærs »Poetisk Skueplads« 1741, citeret i »Tilskueren« 1936, I p. 17.

lod opkaste fra Sliens munding til Vesterhavet. Men jeg kan ikke støtte dem, eftersom hele vort historiske bevismateriale udtrykkeligt siger, at først efter hendes ægtefælles død og efter at Kejser Otto, som gjorde indfald i Jylland, var blevet fordrevet sammen med sine tropper, blev den forstærket med en nybygning af Thyre. Men Gorm, der er ophavsmanden til denne indskrift, døde længe før denne dag. Derfor mener jeg, at det skal forstaas om hele Danmark, der af hende blev udstyret⁴⁵⁾ med adskillige og udmærkede bygningsværker, ja ogsaa styrket ved kloge planer. Dette betyder ordet BUT, af verbet jeg bygger, der kan passe saavel paa kunstfærdige opbygninger, som paa en stat, der er genrejst ved kloge planer og ligesom bygget op paany. Derfor er jeg ikke utilfreds med Stephanius⁴⁶⁾ formodning med hensyn til disse ord. Han antager nemlig, at der med dem gengives det tilnavn, som i gamle dage tillagdes Thyre, og hvormed hun stadig benævnedes som tak for sine fortjenester — paa dansk Thyre DANEBOED, det er, som Saxo forklarer, *Danevældens hoved*. Saaledes skriver Stephanius til mig i brev af 1632: »I indskriften paa det mindesmærke, som kong Gorm satte for sin hustru Thyre, udlægger jeg de sidste ord TANMARKERBUT som DANMARKESBOTH eller -BOED. Thi den bedste af alle dronninger, Thyre, blev paa grund af sine fremragende fortjenester af fædrelandet kaldet ved det folkelige, betydningsfulde tilnavn DANEBOOTH eller DANE-

⁴⁵⁾ teksten: *ab ipsa exornata*.

⁴⁶⁾ Stephanius, Stephan, 1599—1650, filolog og dansk historiker, fra 1639 kgl. historiograf, var Ole Worms gode ven. Allerede fra sin tidligste ungdom havde han særlig interesse for alle problemer vedrørende Saxo's text. 1644 udgav han *Gesta Danorum* med en fremragende tekstkritik og kommentar, der endnu i mange maader danner grundlag for textfastsættelsen.

BOD, — saaledes som man kan læse hos Wellejus⁴⁷), *Lyscander*⁴⁸) og andre. Ændringen af ordet BUT til BOTH eller BOED er ringe«.

Dette er, hvad der syntes mig nødvendigt til at oplyse det berømte mindesmærke; naar jeg har dvælet temmelig længe herved, saa ønsker jeg, at dette tilskrives sagens betydning og mindesmærkets udmærkelse. Jeg tilføjer, at jeg er rede til at ændre mine meninger, hvis nogen med klarere beviser kan faa noget sikrere ud af det.

Hermed slutter Ole Worms paa selvsyn hvilende skildring af Jelling-monumentet. Som nævnt (p. 8 note 13) fik denne fremstilling for eftertidens historikere ikke helt den betydning den fortjente, idet Peter Lindebergs misforstaaelse af monumentet som bestaaende alene af den store sten (jfr. p. 4 note 7) skabte forvirring langt ned mod vor tid, hvad enten man som Lindeberg troede, at Jelling-monumentet bestod af én stor sten, rejst af kong Harald over hans fader Gorm, »der i inskriptionen kaldes kejser«, eller man som flertallet af Lindebergs benyttede og benytteres benyttede antog, at stenen var rejst af kong Harald over hans berømte moder. Som eksempel paa denne sidste antagelse skal flg. sted om dronning Thyre fra Holbergs Danmarks Historie anføres:

»Denne Thyre Dannebode var en heroisk Dronning, hvis Ihukommelse er hellig hos de Danske, og er Christendommens Opkomst udi dette Rige næst Gud hende at tilskrive; hun ligger begravet i Jylland ved Jellinge, ikke langt fra Colding, hvor Meursius⁴⁹) vidner endda [v: endnu] udi hans Tiid at sees hendes Liigsteen af en mægtig Størelse.«

⁴⁷) *Wellejus*, latiniseret form af *Vedel*, Anders Sørensen, 1542—1616; hans oversættelse af Saxos krønike, i hvis randnoter Thyre kaldes *Daneboth*, udkom 1575.

⁴⁸) *Lyscander*, Claus Christoffersen, 1558—1623 (el. 1624); fra 1616 kgl. historiograf. Omtaler *Thyre Daneboth* i »Danske Kongers Slectebog« (1622) s. 192.

⁴⁹) *Meursius*, Johannes, 1579—1639, nederlandsk filolog og historiker; 1624 kaldet til Danmark som kgl. historiograf og lærer ved det nyoprettede akademi i Sorø. Holberg hentyder til hans »*Historica*« (1638) p. 49; ny udgave med lærde noter af Hans Gram 1746.

Altsaa: Endnu i Meursius' tid var den store Jelling-sten over Thyre Dannebød at se! — Man har her *in nuce* forskellen paa ældre danske historikere — selv de bedste — der affatter deres historie ved skrivebordet, og danske arkæologer, der fra første færd selv er taget ud i marken og har fremdraget de fortids-dokumenter, de bygger deres skildring paa. Som grundlægger af dette arkæologiske studium — fædrelandets hjemstavns-forskning — staar OLE WORM's navn lysende i dansk videnskabs historie.⁵⁰⁾

⁵⁰⁾ Om tolkningen af Jelling-monumentet henviser jeg til en afh. »Kong Haralds og Kong Gorms Jelling-Monumenter« Scandia, IV (1931) pp. 234—269; en fremstilling af tolkningshistorien er givet i »Jelling-stenenes historie gennem tusind aar«, »Tilskueren« 1936, I pp. 1—25; en fyldig bibliografi (ført up to date) vil findes i »Danmarks Runeindskrifter«, udg. ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, sp. 62—79 (under trykning).

FREDERICIAS HANDEL OG SKIBSFART I AARET 1700.

AF ARKIVAR JOHAN HVIDTFELDT

Til den nye By, som fra 1649 begyndte at rejse sig paa Bersodde, havde Kongen, Frederik den Tredie, stillet meget store Forventninger. Den skulde ikke blot være en stærk Fæstning, der kunde beskytte den vigtige Overgang til Øerne, men der skulde ogsaa her skabes et Handelscentrum. Byens Beliggenhed var god: et ikke ringe Opland i Jylland og paa Fyn, gennem Lillebælt kom Skibe fra en stor Del af Fyn, Slesvig og Holsten. Og Byen overvældedes med Benaadninger og Privilegier: Skattefrihed, Toldfrihed, Stabelret, Asylret, Landstingret. Men Resultatet kom ikke til at svare til Forventningerne. Byen hævdede sig aldrig ud af de mellemstore danske Købstæders Række, med en Befolkning paa 1591 var den i 1672 kun Jyllands sjette-største By.¹⁾ Og Forholdene i Byen kom hurtigt i Op-løsning. Man stredes og kævledes, sloges og stjal, Mis-undelse og Nag undergravede Sammenholdet i Byen. Magistraten benyttede sig af sin Stilling til personlig Fordel og laa i stadig indbyrdes Kiv. De forskellige Religionssamfund saa med mistænksomme Øjne paa hinanden og kunde ikke engang inden for deres egen Kreds holde Fred. Mange af Byens Byggegrunde laa ubenyttede hen eller var fyldt med faldefærdige Røn-

ner. Det var mere en By i Forfald end en ung fremadstræbende By.

Grundene er mangeartede, en væsentlig er, at Anlægelsen af Byen fandt Sted samtidig med, at en stærk Nedgang begyndte for det danske Monarki, politisk saavel som økonomisk. Handel og Landbrug stagnerede eller var i Tilbagegang. Men ogsaa lokale Forhold spillede ind. Først og fremmest savnede Byen en Havn. Kun to Skibsbroer, en stor for Skibstrafikken og en lille for Færgebaadene, gjorde det ud for Havnen. Og ofte slog Stormen Broerne bort.²⁾ En Stabelplads uden Havn og Bro. En Parodi, et Vrængbillede af de højt-flyvende Planer fra Byens Grundlæggelse

Det er under disse Omstændigheder ikke underligt, at Byens Handel og Næringsliv stod i Stampe. Medens man ellers for de fleste danske Byers Vedkommende ikke har bevaret Materiale til i Detailler at undersøge Handelsforholdene, idet Toldregnskaberne med enkelte Undtagelser er tilintetgjort, er der fra Fredericia bevaret Toldregnskaber fra 1700—1760 (med enkelte Lakuner), 1767—69 og senere. Dette skyldes, at der i Fredericia ligesom i Nyborg og Helsingør, skulde betales Afgift af forbipasserende Skibe. Fredericia var Lillebælts Helsingør, om end i et meget lille Format. Trafikken var ganske forsvindende i Sammenligning med den gennem Øresund og indbragte kun lidt. Men den danske Konge tog alt med, ingen skulde komme igennem Nettet uden at betale. Oprindeligt havde Strømtoldstationen været i Middelfart, men i 1655 henlagdes den til den nye By, alle Skibe, der passerede Bæltet, maatte lægge bi foran Fæstningens Kanoner og iade Tolderen gaa om Bord.³⁾

I den af Carlsbergfondet og en Række udenlandske Byer, Institutioner og Privatmænd bekostede Ud gave

af Øresundstoldregnskaberne, er Regnskaberne over Storebæltstolden medtaget, medens Lillebæltregnskaberne er udeladt, hvilket maa beklages. Vel er disses Betydning for den internationale Handels Historie ikke stor, men de gir dog værdifulde Bidrag til Belysning af Handels- og Skibsfartforholdene i de sydfynske, østjyske og østslesvigske Byer. Dog oplyser de ikke meget om Handelen mellem de jyske Byer og Lübeck, idet denne Trafik gik gennem Storebælt. Da Storebæltregnskaberne først begynder i 1701, vil man, naar dansk Handels Historie engang skal skrives, blive nødt til at ty til de meget vigtige Toldregnskaber, der er bevaret fra nordtyske Byer, især Rostock og Lübeck.

I det følgende skal gives en kort Redegørelse for Trafikken gennem Lillebælt i 1700, bygget paa Toldregnskabet for dette Aar.⁴⁾

Afgifterne opkrævedes efter de for Øresund gældende Regler. Der var efterhaanden ikke saa faa Byrder, man havde faaet væltet over paa Skibsfarten, især var det Skibene fra Udlandet, som maatte betale, danske Skibe mellem danske Havne var fri for enhver Afgift og findes overhovedet ikke nævnt i Regnskabet. Foruden Strømtolden, der kun ydedes af Varer til og fra Udlandet, hvad enten de var om Bord paa danske, norske, slesvigske eller udenlandske Skibe, betaltes ogsaa Fyrpenge (til at vedligeholde Fyrene): 2 Skilling af hver Last af danske, norske og slesvigske Skibe, undtagen af danske Skibe fra dansk Havn til dansk Havn; af danske, norske, slesvigske og antagelig ogsaa udenlandske Skibe fra eller til udenlandsk Havn betaltes der en fast Afgift paa 4 Rigsdaler. Hvis Skibene, der laa paa Strømmen, indtog Varer i Fredericia, skulde der betales 1 Rigsdaler af hvert Skib »for Lugernes Aabning«. Afgifterne indbragte iøvrigt kun et

meget ringe Beløb: i 1700 151 Rigsdaler og 2 Skilling, det følgende Aar dog noget mere: 347 Rigsdaler og 15 Skilling.

Den følgende Tabel gir en Oversigt over Trafikken i 1700 med Angivelse af, hvorledes Skibenes Antal og Drægtighed fordeler sig paa Hjemhørs-, Afløbs- og Bestemmelseshavn.

Man ser af Tabellen, at det især er Forbindelsen mellem Norge og de østslesvigske og sydfynske Byer, som har valgt Vejen igennem Bæltet. Interessant er det, at enkelte Skibe er gaaet paa længere Farter til Fiskerøerne ved de laplandske Kyster og til Newcastle. Aaret før havde Trafikken paa Fiskerøerne været betydeligere, idet i hvert Fald 12 Skibe fra Sønderborg og Flensborg med en samlet Tonnage paa 598 Læster havde været deroppe.⁵⁾ Naar Trafikken i 1700 er saa meget mindre, skyldes det muligvis den kortvarige første Episode i den store nordiske Krig.

Disse Farter paa de store Farvande var iøvrigt forbundet med betydelig Fare og Risiko, og kun de største Skibe vovede sig saa langt væk. I 1696 eller 1697 havde en Flensborgskipper først været i Trondhjem, hvorfra han var gaaet til Newcastle, da han passerede Bæltet paa Vej hjem, kunde han berette, at Kaperne havde udplyndret ham og blandt andet taget alle hans Breve.

Hvis man nærmere betragter, hvor de forskellige Byers Skibe gik hen, ser man, at der gør sig ret store Forskelle gældende. Af de 23 sønderborgske Skibe gik de 20 til Kristiania og Drammen, medens Flensborgerne søgte længere ud, foruden Norge naaede deres Skibe ogsaa Fiskerøerne, Frankrig (bl. a. Bordeaux) og Newcastle. Ogsaa Aabenraa, hvis Skibsfart paa denne Tid dog nærmest var i sin Vorden, havde haft et

Tabel over Skibe, der i Aaret 1700 har passeret Lillebælt.

	Hjemhørshavn			Hvortil			Hvorfra		
	Antal	Drægtigh. i Læster	Gennem- snit	Antal	Drægtigh. i Læster	Gennem- snit	Antal	Drægtigh. i Læster	Gennem- snit
Danmark.									
Aalborg	1	17	17						
Assens	21	242	11,52	9	111 $\frac{1}{2}$	12,39	12	126 $\frac{1}{2}$	10,54
Faaborg	3	27	9	2	16	8	2	18	9
Fredericia				1	26	26	5	57	11,40
Kolding	2	20	10	1	10	10	2	18	9
Middelfart	9	86	9,55	6	54	9	11	121	11
Nakskov	1	13	13	1	13	13			
Samsø	1	8	8						
Hertugdømmerne.									
Aabenraa	7	251	35,86	1	8	8	1	60	60
Flensborg	30	816	27,2	15	368	24,53	15	338	22,53
Haderslev				1	24	24	1	24	24
Sønderborg	46	509	11,07	22	223 $\frac{1}{2}$	10,16	23	441 $\frac{1}{2}$	19,20
Ærøskøbing	3	17	5,67						
Norge.									
Arendal				4	49	12,25			
Bergen				10	153	15,30	1	10	10
Drammen				16	327	20,44	4	44	11
Frederikshald	2	52	26	3	49 $\frac{1}{2}$	16,5	3	49 $\frac{1}{2}$	16,5
Frederiksstad							1	5	5
Holmestrand	2	44	22	1	22	22	3	39	13
Kristiania				20	213 $\frac{1}{2}$	10,68	11	104	9,45
Kristiansand				5	50	10	4	43	10,75
Langesum				1	32	32	1	4	4
Laurvigen							2	11	5,5
Moos				2	12	6	3	38 $\frac{1}{2}$	12,83
Skien				1	4	4			
Slæben							1	6	6
Trondhjem	2	34	17	3	65	21,66	3	58	19,33
Tønsberg	4	32	8	2	16	8	3	33	11
Andre Lande.									
Newcastle							4	147	36,75
Frankrig				1	40	40			
Bordeaux				1	24	24			
Dunkerque	2	48	24	1	24	24	1	24	24
Irland				1	40	40			
Rusland				1	60	60	1	60	60
De laplandske Kyster og Fi- skerøerne				1	80	80	3	146	48,66
Visby							1	40	40
Lübeck				1	17	17			
Lvis				3	101	33,66			
Ialt ...	136	2216	16,29	136	2216	16,29	136	2216	16,29

enkelt Skib ved de laplandske Kyster. Haderslev havde Æren af Besøg af et Skib fra Dunkerque. Iøvrigt er Regnskabets Angivelser med Hensyn til Bestemmelsesstederne i Norge ikke særlig paalidelige, idet et Skib paa Tilbagevejen ofte opgives at komme fra et andet Sted end det, der paa Udfarten var opgivet som Bestemmelsessted. Forklaringen er i de fleste Tilfælde den, at Skibet har været inde to eller flere Steder. Seks Skibe var saaledes baade inde i Kristiania og i Sands Tolderi. Ialt er der Uoverensstemmelser mellem opgivet Bestemmelsessted og opgivet Afløbshavn ved Tilbagekomsten i godt tyve Tilfælde. Interessantest er maaske, at et Skib, som opgav at skulle til Langesum, paa Hjemvejen kom fra Newcastle, og at et Par Skibe, som skulde have været til Bergen, naaede helt op til Fiskerøerne.

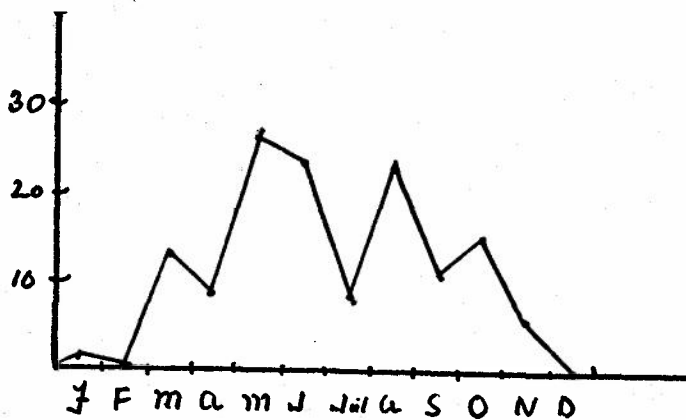
Men ofte var det ogsaa Tilfældet, at de paa Udturen besøgte flere Havne for at komplettere deres Ladninger. Særlig var det naturligvis Tilfældet i Fredericia, hvor der alligevel skulde standses op. Af de nordpaa gaaende Skibe, der opføres i Regnskabet, indtog ialt 18 Last i Fredericia, de to af dem var dog kommet i Ballast til Byen. Fire Skibe opgav Bogense som Bestemmelsessted, men skulde herfra til Norge, og de er i Tabellen opført under deres endelige Bestemmelsessted. Det samme gælder et Skib, som opgav Kerteminde, og et, som angav Odense som Bestemmelsessted. I et enkelt Tilfælde anløb et nordfra kommende Skib ogsaa først Bogense, ligesom nogle af disse lossede i Fredericia.

Regnskabets Opgivelser med Hensyn til Skibenes Drægtighed og Skippers Navn og Hjemsted synes at være ret paalidelige. I fire Tilfælde er der konstateret Uoverensstemmelser med Hensyn til Drægtigheden. Da

det ikke har kunnet afgøres, hvilket af de to Tal der er det rigtige, er der ikke rettet i Regnskabets Opgivelser. Iøvrigt ophæver Afvigelserne paa det nærmeste hinanden.

Antallet af Skibe, der gik mod Nord, var 73, mens kun 63 Skibe gik mod Syd. Forklaringen er i de fleste Tilfælde den, at Skipperne paa Hjemvejen har valgt en anden Rute, som Regel gennem Storebælt. Det afhang, efter hvad Tølderen fortæller, til en vis Grad af, hvordan Vinden føjede sig. Det er konstateret, at 11 mod Nord gaaende Skibe kun har passeret Bæltet én Gang, og det samme gælder fem Skibe med Kurs mod Syd.

Selvfølgelig var Trafikken gennem Bæltet meget ujævn; man sejlede som Regel ikke i Vintermaanederne, men ogsaa om Sommeren kunde Tallet af gennemsejlede Skibe variere stærkt fra Maaned til Maaned. Den følgende Kurve viser, hvorledes de 136 Skibe er fordelt paa de forskellige Maaneder. I Februar og December kom intet Skib gennem Bæltet.

**

Regnskaberne gir Lejlighed til at belyse endnu et Spørgsmaal af Interesse for Handelshistorien, nemlig i hvor høj Grad de enkelte Byer chartrede andre Byers Skibe, eller om de kunde klare sig med deres egne. Ser man bort fra Fredericia, som senere vil blive nærmere behandlet, sejlede ialt 12 af de 136 Skibe for fremmed Regning, nemlig 2 fra Aabenraa (med 48 Læster), 2 fra Flensborg (med 185 L.), 3 fra Sønderborg (med 20 L.), 1 fra Ærøskøbing (med 7 L.), 1 fra Aalborg (med 17 L.), 2 fra Assens (med 18 L.) og 1 fra Samsø (med 8 L.). Aabenraa-Skibet kom fra Visby i Sverige og skulde til Irland, Aalborg-Skibet var paa Vej fra Trondhjem til Lübeck. Alle de andre skulde til eller kom fra Norge. Naar man tar i Betragtning, at flere af de 12 Skibe maaske foruden for den fremmede By ogsaa har haft Last med fra deres egen By, vil man se, at Reglen har været, at hver enkelt Bys egne Skipper som Regel besørgede Byens Handelstrafik. Et andet interessant Moment er det, at Skibsfarten mellem Norge paa den ene Side og Danmark og Slesvig paa den anden Side saa afgjort var paa danske eller slesvigske Hænder, kun 10 af de passerende Skibe var norske, Resten, med Undtagelse af et Skib fra Dunkerque, havde hjemme i Danmark og Østslesvig.

Et vigtigt Problem for alle Tidens Skibstrafik er Spørgsmaalet om Returfragt, og Handelen med Norge var derfor ideel, idet man i Tømmeret havde en Vare, der altid i det forholdsvis skovfattige Danmark og Slesvig var sikker paa at finde Afsætning. Det er derfor ogsaa ret faa Skibe, der gaar ballastet eller delvis ballastet igennem Bæltet. Trækker vi de Tilfælde fra, hvor Skibet skulde til en fynsk Havn for at laste, bliver der ialt Tale om 8 Skibe, hvoraf kun de 4 skulde til Norge, mens 2 skulde til Rusland og 2 til Frankrig.

Den Last, Skibene havde med, var som Regel ret ensartet. Til Norge udførtes først og fremmest Korn, desuden Brændevin, Ærter, lidt Smør, Ost og Flæsk. Af andre Varer kan nævnes Sejldug, Lærred, Lerpotter, Fjer, Æbler m. m. Fra Norge var Tømmeret saa afgjort Hovedartiklen, men ogsaa noget Jern, Tran, Tjære, Kalk, Salt og en Del Fisk indførtes derfra.

De faa Skibe fra England kom med Varer som Stenkul, Salt og Bly. Fra Fiskerøerne paa Ruslands Nordkyst kom der Fisk og Tran. Et enkelt Skib fra Dunkerque kom til Haderslev med Salt, Vin og Brændevin og fik 640 Pund Uld med tilbage.

Det kan til Sammenligning nævnes, at der i 1701, det første Aar, hvorfra der er bevaret Regnskaber fra Storebælt, gik 493 Skibe herigennem; heraf gik 245 mod Syd og 248 mod Nord, ogsaa her var Trafikken mellem Norge og Danmark den vigtigste, ialt 216 af de sydpaa gaaende Skibe kom fra Norge, mens 212 af dem med Kurs mod Nord kom fra Danmark, kun henholdsvis 29 og 36 kom fra andre Lande. Af disse 36 kom 6 fra Hertugdømmerne, 24 fra Lübeck, 4 fra Rostock, 1 fra Königsberg og 1 fra Sverige, medens 18 af de 29 kom fra Danmark, Resten fra Nederlandene og Frankrig.⁶⁾

FREDERICIAS SKIBSFART OG HANDEL I 1700.

De store Planer fra Byens Ungdom om gennem Kanalbygning at skabe en Havn, der kunde maale sig med de bedste, blev aldrig realiseret. Byen maatte nøjes med de to Skibsbroer, som endda ofte var ubrugelige. Det undrer derfor heller ikke, at kun faa Skipper havde hjemme i Byen. Og Skibsfarten var afgjort i Tilbagegang: i 1688 havde der ialt været 9

Skibe med en samlet Tonnage paa 68¹/₂ Læst og med en Besætning paa 28 Mand.⁷⁾ I 1700 nævnes foruden nogle Robaade, der antagelig har været paa ¹/₂ Læst, kun 4 Skibe med en samlet Tonnage paa 45 Læster; maaske erhvervedes dog i Løbet af Aaret et Sønderborg Skib paa 7 Læster. I 1735 var der 4 Skibe paa ialt 36 Læster.⁸⁾ Formindskelsen af Byens Tonnage er et tydeligt Udtryk for Byens Tilbagegang og ringe Betydning som Skibsfartsby. De smaa fredericianske Skibe brugtes ogsaa kun paa den kortere Trafik. 18 Gange løb fredericianske Skibe ud fra Byen, 8 Gange gik Turen til Lübeck, 3 til Flensborg, 3 til Middelfart, 3 til København og 1 til Eckernförde (med Magasin-korn). Med Undtagelse af et lidt større Skib paa 30 Læster sejlede alle Byens Skibe i dette Aar kun for Fredericias Borgere.

Hvor flittige end Fredericias egne Skippere var, kunde de selvfølgelig ikke klare Byens Handelssamkvem, og man maatte ty til udenbys Skippere. Vigtigst var det i denne Forbindelse, at man havde Lejlighed til at forsende Varerne med de Skibe, der passerede Bæltet. Mens kun 4 af de gennemgaaende Skibe har losset lidt Varer i Byen, har ikke mindre end 22 Skibe indtaget Ladning. Det er slesvigske Skibe, nogle enkelte fra Kolding, Middelfart og København samt et eneste norsk Skib, som paa denne Maade har faaet deres Last kompletteret. Langt de fleste af dem var paa Vej til Norge, 5 til København, mens et af dem kom fra Kolding med en Del Magasinkorn, som sammen med det i Fredericia indtagne skulde til Eckernförde. Foruden de Skibe, der lastede eller lossede i Fredericia, nævnes ogsaa en Del andre Skibe i Byens Toldregnskab, uden at de dog ses at have indtaget eller losset Varer. Hverken disse eller de, der paa Vej

til andre Steder delvis har losset eller lastet i Byen, er medtaget i efterfølgende Tabel over Skibsfarten.

Foruden de — efter Datidens Forhold — større Skibe, var der ogsaa smaa Robaade, vel almindeligvis paa $\frac{1}{2}$ Læst, som bragte Varer til eller fra Byen. Der var her især Tale om Nabobyerne Middelfart og Bogense, men ogsaa med Flensborg og Haderslev fik man paa denne Maade Forbindelse. Fra den sidste By indførte Johan Baptist de Witte (Giovanni Battista Vita) en Del Manufaktur- og Kramvarer i Robaad. Han siges at være af Odense, men var i hvert Fald Borger i Byen fra 1702 til 1718. Da Varerne ikke er blevet videreført fra Fredericia til Odense, har han muligvis boet i Byen allerede paa dette Tidspunkt. Senere nedsatte han sig som Vinhandler i København.⁹⁾

Skibsfarten.

Ikke blot var Fredericias egen Handelsflaade ubetydelig, men ogsaa dens Skibsfart og Handel var ringe, ialt havde den dette Aar, bortset fra de gennemgaaende Skibe, været besøgt af ca. 52 Skibe med en samlet Tonnage af godt 260 Læster, altsaa gennemsnitligt 5 Læster eller 10 Tons pr. Skib. De fleste af Skibene var hjemmehørende i Fredericia, derefter kommer Sønderborg, som dengang var en af Slesvigs førende Skibsfartsbyer. Aabenraa, der senere i saa høj Grad skulde blive dominerende indenfor de østslesvigske Byer, stod endnu temmelig i Skygge, selvom en fremvoksende Skipperstand med Energi og Fremdrift netop paa denne Tid begyndte at gøre sig gældende for i Løbet af faa Aar at føre Byen stærkt frem. Ejendommeligt er det, at Flensborg træder temmelig stærkt i Baggrunden; Aarsagen hertil er maaske, at den — ligesom for øvrigt ogsaa Aabenraa — mere var orienteret mod Øst og

Syd end mød Nord. Af danske Byer er der ingen, der indtager nogen særlig fremtrædende Rolle. Man vilde ud fra Nutidens Forudsætninger have ventet, at København ogsaa paa Skibsfartens Omraade havde spillet en Rolle, men ikke et eneste Skib med Hjemsted i Hovedstaden besøgte dette Aar Lillebæltets By, og dette Forhold er ikke enestaaende. Københavns Skippere havde dengang fuldt op at bestille for de københavnske Købmænd og Importører. Et andet Forhold, som ogsaa kan synes overraskende, er, at ingen lybsk Skipper har været i Fredericia, men heller ikke dette er noget usædvanligt. Lübeck var og havde i Aarhundreder været dominerende i Østjyllands Handelsliv, men dens Skibe besøgte aldrig, eller i hvert Fald meget sjældent, danske Havne. Det var danske Skippere, der løb op ad Travefloden for at hente de saa uundværlige Kramvarer.

Men mellem de Havne, der besøgtes, indtager Lübeck derimod en smuk Førsteplads. 21 pCt. af de indløbne Skibe med 26 pCt. af den samlede Tonnage kom herfra. Men ogsaa København og Flensborg, især den første, indtager her en mere fremtrædende Plads, mens Trafikken paa de øvrige danske og østslesvigske Byer har været ubetydelig.

Et vigtigt Spørgsmaal for alle Tidens Skibsfart er Farten i Ballast eller rettere Returfragten. Det var jo ikke nok at have fuld Last den ene Vej; for at faa det fulde Udbytte af Skibene, skulde Skipperen helst have Last begge Veje. I tidligere Tid, da Lübeck baade havde været den store Aftager af dansk Korn og andre Landbrugsvarer og Leverandør af de fleste af de Varer, Landet skulde forbruge, havde dette Spørgsmaal ingen Vanskeligheder voldt. Men i Løbet af sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede fandt der en delvis Forandring

Sted i dette Forhold. Norge blev den vigtigste Aftager af Landets Korn- og Fedevareproduktion, og i Danmark gjorde der sig vistnok en stadigt større Efterspørgsel efter Tømmer gældende, vel især paa Grund af, at de danske Skove efterhaanden kom i Forfald. Muligvis har ogsaa Gotlands Afstaaelse til Sverige i 1645 haft sin Betydning. Thi herfra fandt der en betydelig Eksport af Træ Sted, naturligt var det, efter at Øen var blevet svensk, at foretage Indkøbet i Norge. Heller ikke for Norges Vedkommende voldte Spørgsmaalet om Last begge Veje altsaa nogen Vanskelighed. Men Handelen paa Lübeck kunde ikke opgives, thi Norge havde kun faa af de mange Kramvarer og andre Varer, som Danmark skulde bruge. Og København kunde endnu ikke erstatte Hansabyen. Flensborg heller ikke. Resultatet var, at de danske Skibe, som hentedede Varer i Lübeck, i de fleste Tilfælde maatte gaa derned helt eller delvis ballastet. I enkelte Tilfælde er Skibene opført i Regnskabet som ballastede, selvom de har medført nogle faa Huder, lidt Korn eller lignende. Ejendommeligt er det, at det især var de fredericianske Skibe, der maatte sejle i Ballast, hvilket dog skyldes, at disse først og fremmest brugtes til Farten paa Lübeck.

Naar Skipperne kom tilbage fra Lübeck med Varer til Byens Borgere, havde de som Regel Varer med til flere af Købmændene, undertiden til ikke mindre end 7—8 af disse.

Dette Fælleskab med Chartringen af Skibene hænger først og fremmest sammen med Handelens ringe Omfang, det var kun ret faa Varer, den enkelte Importør kunde tage hjem ad Gangen. Antagelig har man dog ogsaa paa denne Maade villet mindske Risikoen for den enkelte Købmand. Forholdet var iøvrigt almindeligt ogsaa i andre Byer.

Tabel over indkomne og udgaede Skibe.

	Indkomne Skibes Hjemhørvhavne				Udg. Skibes Hj.hv.		Fra			Til		
			Deraf ballastet		Deraf ballastet				Deraf ballastet		Deraf ballastet	
	Antal	Dræg-tighed	Antal	Dræg-tighed	Antal	Dræg-tighed	Antal	Dræg-tighed	Antal	Dræg-tighed	Antal	Dræg-tighed
Danmark.												
Aarhus	1	3			1	3	1	3				
Assens	2	10			1	9	1	1	3	13	2	12
Bogense	2	1			2	1	2	1	3	2½	3	2½
Fredericia	19	100	4	46	10	50						
Hadsund							1	4				
Horsens	1	?										
Kalundborg							1	4	1	4	1	4
Kolding	2	13½			1	8			3	20½	1	8
København							7	62½	2	36	5	31
Middelfart	4	33	1	9½	2	7½	6	21	3	19½	5	36
Nakskov	1	5½			1	5½	3	19½			2	12½
Odense	4	2								1	1	4½
Samsø	1	3½			1	3½	1	3½			1	3½
Skagen	1	1								1	1	1
Tunø	3	11	1	4	2	7				1	4	1
Hertugdømmerne.												
Eckernförde							1	3		1	30	
Flensborg	2	1			1	½	5	3+?	4	4	13	3
Haderslev							4	2		1	9½	1
Husum										1	½	
Kiel							2	17				
Sønderborg	6	39½			2	11½	1	1				1
Ærøskøbing	2	10	2	10			2	10	2	10		4½
Norge.												
Bergen										1	7	
Drammen										1	3	
Frederikshald	1	26			1	26	1	26	1	26	1	26
Andre Lande.												
Lübeck							11	67		9	45	6
Uvis							2	11½		2	3+?	1
Ialt ...	52	260+?	8	69½	25	132½	52	260+?	8	69½	47	269½+?

Hosstaaende Tabel belyser statistisk disse Forhold. Tabellen er udarbejdet paa Grundlag af Toldregnskabet fra 1700, men ved en nøje Undersøgelse af de forskellige Indførsler i Regnskabet har det vist sig, at der er nogle mindre Uoverensstemmelser i det. Af indkomne Fartøjer mangler 2 Skibe, hjemmehørende i Sønderborg, paa 7 og $4\frac{1}{2}$ Læster og et af Tunø paa 3 Læster. Af udgaaede Skibe mangler der et fra Horsens med ukendt Lastevne. De er alle tilføjet i Tabellen. Forskellen mellem Antallet af indkomne og udgaaede Skibe skyldes dels, at flere af Robaadene kun er opført som indkomne, dels at nogle af de udgaaede Skibe er indkommet Aaret før, og at nogle af de indkomne ikke er udløbet inden Aarets Slutning.

Handelen.

Da Ladningernes Ejere nævnes i Regnskabet, lærer vi Navnene paa de fredericianske Købmænd at kende. Som det var at vente, finder man blandt disse en Del Udlændinge, den førende Købmandsslægt var saaledes utvivlsomt Richter, som var indvandret fra Wismar.¹⁰⁾ Men de fleste af Købmændene var dansk af Fødsel. Navne som Mads, Jesper, og Johannes Iversen, Jørgen Jensen og Jesper Andersen er ikke til at tage fejl af. Og nogle stammer fra Byens Omegn, hvad Navne som Vejlbj og Erritsø minder om. En særlig Klasse af Købmændene var Jøderne, som dog havde specialiseret sig inden for Tobaksfabrikationen og Tobakshandel, selv om en Del af dem ogsaa handlede med andre Varer og ofte importerede Varer paa samme Skibe som de øvrige Købmænd. Der har allerede paa denne Tid været drevet lidt Tobaksavl. I 1701 udførte Thomas Lindemann og Nicolai Kyller saaledes Tobak, som var

»vokset og plantet« i Fredericia.¹¹⁾ Men endnu var der kun Tale om meget smaa Kvanta, først da de Reformerte kom til Byen, kom der Fart i denne Avl, der senere fik stor Betydning. Men Forarbejdningen af Tobak fandt Sted i en ikke ubetydelig Maalestok, og det var næsten udelukkende Jøderne, der gav sig af hermed. Raamaterialet indførtes især fra København, Kiel og Lübeck, dette Aar henholdsvis 4300, 1368 og 213 Pund. Af det forarbejdede Produkt genudførtes 1584 Pund til Jylland og 1205 Pund til Fyn. Fabrikationen synes iøvrigt ikke at være af helt ny Dato, allerede i 1667 kom Fredericiaborgere igennem Haderslev med Tobak, først Kristne, men efter 1680 kun jødiske Købmænd.¹²⁾ Og paa samme Maade har de strejft rundt i Jylland og paa Fyn med deres Varer og paa Markederne utvivlsomt været hyppige Gæster, Moses Jacobsen Jøde kunde saaledes i 1700 til København sende en Guldkæde til en Værdi af 50 Rigsdaler, »som han sidste holdende Marked udi Viborg tilforhandlet haver«. Karakteristisk er det, at Vejlsenerne i 1698 akkorderede med Jøderne om Konsumtionen af deres Vognægter.¹³⁾ Men ogsaa ikkejødiske fredericianiske Købmænd kom Landet rundt. I 1673—74 møder vi dem i Aabenraa, og 4 Fredericianere passerede dette Aar ad den store Oksevej, Slesvigs Hovedtrafikaare, forbi Toldstedet i Nybøl med Kramvarer.¹⁴⁾

Langt den største Handel fandt, som naturligt var for en Søby, Sted til Vands, men ogsaa i andre end de nævnte Tilfælde har man dog benyttet sig af Landevejen. Fra Kolding kom der saaledes en Del Humle (ialt 3040 Pund), som sikkert er kommet sydfra med Humleførerne. Til Holstebro, Flensborg og Horsens sendtes enkelte Varer. Da Vejle paa Grund af sin

Mangel paa Skibe og ringe økonomiske Stilling i det hele taget ikke magtede selv at indføre alle de udenlandske Varer, den skulde bruge, havde de om-liggende Byer, og da især Fredericia, overtaget For-syningen. Ofte var det vejlensiske Købmænd selv, som tog Varerne hjem paa Skibe, der ogsaa havde Last med til Fredericianere. Fra Fredericia førtes Varerne til Vejle med Vogn.

Eksporten.

De Varer, der udførtes, var først og fremmest Korn og Fedevarer, men interessant er det at se, at der ogsaa i Byen har været nogen Fabrikation af Sejldug, Dyne-vaar og lignende Varer. En Del heraf udførtes til Norge, men det meste gik nu som senere til Køben-havn. I den følgende Tabel gives en Oversigt over de vigtigste af de udførte Varer og over, hvortil de er sendt. Det bemærkes, at der er set bort fra reeksporterede Varer, som der senere gøres nærmere Rede for. De norske Byer, hvortil Varerne især førtes paa de gennemgaende Skibe, er sammenfattet under ét. Der var Tale om Frederikshald, Drammen, Kristiansand, Trondhem, Bergen, Langesum, Strømsø og Kristiania. I enkelte Tilfælde er Varerne sendt til Nabobyerne Middelfart, Bogense og Vejle for der at indlades. De er dog i saa Tilfælde opført under det endelige Bestem-melsessted.

Af andre Varer udførtes 13,000 Pennefjer (til Husum og Flensborg), 13 $\frac{1}{2}$ Td. Aal, 11 Skokke Sortepotter, 5 Td. og 38 Lispund Tælle, 16 Td. Mjød, 12 Dusin Hatte, 76 Lispund Ost, 11 Td. Kød, 2 Td. Torsk, 6 Skippund gl. Kobber, 1 Guldkæde, 1 Hest, nogle Favne Ved, $\frac{1}{2}$ Skippund Humle og 15 Lispund Voks.

Tabel over udførte Varer.

	Td. Korn	Td. Smør	Skip pund Flæsk	Td. Malt	Td. Ærter	Td. Gryn	Td. Honning	Td. Ærter	Deger Huder og Skind	Ankre Brendevin	Stk. hjem- megjort Sejldug, Dynevaar og Lærred
København ¹⁵⁾	180	62 $\frac{3}{4}$	60 $\frac{1}{2}$	5		13	$\frac{1}{2}$	1	3 $\frac{1}{10}$	13	2+1750 Alen
Det øvrige Danmark ¹⁶⁾	52	$\frac{3}{4}$		2			2		2		
Hertugdømmerne	2420 ¹⁷⁾	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$			8 $\frac{1}{2}$			8		
Norge	1541			587	219			6		209+68 Td.	68
Lübeck		37	17			3	21		65 $\frac{1}{2}$		
Ialt ...	4193	101	78	594	219	24 $\frac{1}{2}$	23 $\frac{1}{2}$	7	78 $\frac{3}{4}$	222+68 Td.	70+1750 Al.

Importen.

Toldregnskabet gir kun Oplysning om, hvad der er indført fra andre Byer eller fra Udlandet, derimod oplyser det desværre ikke noget om, hvad der er tilført Byen af Omegnens Bønder, eller hvad disse har købt i Byen, idet der ikke betaltes Told, men kun Konsumtion af saadanne Varer. En Undtagelse danner dog de Varer, der indførtes fra de nærliggende Dele af Fyn, f. Eks. Balslev, Vejlbj, Udby, Gamborg og Ørslev Sogne, som ogsaa maa medregnes til Fredericias Op-land. Regnskabet nævner omhyggeligt, hver Gang en Fynbo har taget til Fredericia for at faa sine Varer afsat der, eller naar en Fredericianer har været paa Fyn for at købe op. I ældre Tid havde Færgefordin- delsen mellem Jylland og Fyn været mellem Middelfart og Snoghøj, men 1651 oprettedes ogsaa Færgefart mellem Strib og Fredericia, til stor Fortrydelse for Middelfart,¹⁸⁾ og det var ogsaa ad denne Vej, de fleste fynske Landbrugsprodukter kom til Fredericia. Ialt kom der 44 Gange Folk over her med Korn og lig- nende, og der indførtes tilsammen 129 Td. Malt (heraf 53 Td. af Fynboerne), 32 Td. Ærter (23 Td. af Fyn- boerne), 33 Td. Byg (8 af Fynboerne), 11 Td. Rug (3 af Fynboerne), 2 Td. Vikker (af Fynboerne), 26 Td. Havre (12 af Fynboerne), 13 Td. Humle (af Fynbo- erne), 3 Td. Smør (1½ Td. af Fynboerne), og 27 Td. Æbler (7 af Fynboerne). Desuden kom der 12 Skip- pund Ost fra Sparreton, 10 Td. Byg, 3 Skokke Kaal og 2 Td. Rødder fra Bogense samt 9 Td. Malt og Rug fra Assens.

Mange absolut nødvendige Varer maatte hentes udenbys og især udenlands, men ogsaa talrige Luksus- varer kom hjem med Skibene. I den følgende Tabel

Tabel over indførte og reexporterede Varer.

	Skip pund Jern	Td. Tjære	Td. Salt	Skip pund Hamp	Skip pund Hør	Skip pund Blaar	Lispund Humle	Mur- og Tagsten	Pund Urte- kramvarer. ²⁰⁾	Stk. Tømmer	Stk. Lærred og Klæde	Pund Garve- og Farve- stoffer
København		2	8				190					
Øvrige Danmark	32						+9 Td. 58	1000			502+107 Al.	
Flensborg		1									104+145 Al.	
Haderslev											67	
Sønderborg											$\frac{1}{2}$ +18 Al.	2 Td.+1 Fad +100 Pund
Kiel								1000	389 $\frac{1}{2}$			
Norge		5								3454		
Lübeck	11 $\frac{1}{2}$	183	53	26 $\frac{1}{2}$	+ 20 $\frac{1}{2}$ 13 Td.	61 $\frac{3}{4}$	43	2550	1154		9+174 Al.	2410+4 $\frac{1}{2}$ Td. ²⁰⁾
Ialt ...	43 $\frac{1}{2}$	191	61	26 $\frac{1}{2}$	+ 20 $\frac{1}{2}$ 13 Td.	61 $\frac{3}{4}$	291+9 Td.	4550	1543 $\frac{1}{2}$	3454	682 $\frac{1}{2}$ +444 Alen	2510+ 1 Fad+6 $\frac{1}{2}$ Td.
Deraf reexporteret til Vejle	2 $\frac{4}{5}$	14	16	2 $\frac{3}{10}$	1 $\frac{1}{2}$ +1 Td.	3 $\frac{1}{2}$	20	150	200			627+2 Td.
Iøvrigt reexporteret ...	2 $\frac{1}{5}$		4		1		36			280		
Ialt reexporteret ...	5	14	20	2 $\frac{3}{10}$	2 $\frac{1}{2}$ +1 Td.	3 $\frac{1}{2}$	56	150	200	280		627+2 Td.

gives en Oversigt over Importen af de vigtigste Varer og over, hvad der igen er udført.

Tabellen giver dog ikke noget rigtigt Indtryk af den Mangfoldighed af Varer, der indførtes. Den følgende Fortegnelse over de Varer, den tidligere nævnte Johan Baptist de Witt kom med den 9. Februar, vil give et Indtryk heraf, og det var endda kun, hvad der kunde rummes i en Robaad: 1 Dusin Strømper, 5 Muffer, 3 Stk. »Warrendorfs« Lærred, 50 Alen Silkebaand, 25 Alen Baand med Guld og Sølv i, 6 Pudderæsker, 24 Snustobaksdaaser, 24 Kamme, 12 Papirslygter, for 4 Rigsdaler uægte hvide og sorte Perler, 1 lille Æske (Schachtel) med »Schesmin« Olie, 24 »Floers Kapper«, 30 Alen trykt Katun (Bomuldsstof), 30 Stk. schlesisk Lærred, 12 brogede Halsklude af Katun, 10 Pund Snustobak, 12 hvide Halsklude, 50 Pund Pudder, 36 smaa Spejle, 4 Pund Lak, 12 »Popen Moscher«, 1 Pund Te, 15 Alen hvid Katun, 100 Pund Kastanjer, 200 Citroner og 1 lille Kiste med ungarsk Vand. Her er meget for Damerne, men ogsaa lidt til Herrerne. Ejendommeligt er iøvrigt de mange forskellige Slags Lærred og Klæde, der nævnes i Regnskabet: Legatur, Taft, Rask, Trip, Sardug, Bilefeldt m. m.

Forøvrigt giver Tabellen et stærkt Indtryk af, hvor absolut de danske Provinsbyers Import endnu paa denne Tid beherskes af den gamle mægtige og skønne Hansestad ved Travefloden. En Undtagelse danner egentlig kun Tømméret, der kom fra Norge, og Klædevarerne, hvor de østslesvigske Byer er de største Leverandører. Iøvrigt kom der ogsaa andre Varer end Tømmeret fra Norge, saaledes fra Trondhjem 21 Fade Rodsker (Klipfisk), 8 Læster Sild, 3 Læster og 8 Td. Tran og 2 Skippund Fisk. Heraf reexporteredes dog en Del igen.

Af andre indførte Varer kan iøvrigt nævnes, at der blandt andet kom 2 Læster Stenkul og $9\frac{1}{2}$ Td. Sæbe fra København og 1632 Pund Tørfisk fra Aarhus. En ikke ubetydelig Import af Hvede, nemlig 277 Td. (hvoraf 68 Td. dog atter udførtes), fandt Sted fra Nakskov, Lolland-Falster var jo paa denne Tid ikke blot Danmarks, men til en vis Grad ogsaa Norges og Nordtysklands Hvedekammer. Fra Middelfart kom 3 Td. Smør og 12 Td. saltet Fisk og fra Skagen 5060 Fisk. Fra Lübeck kom foruden de nævnte Varer bl. a. $4\frac{1}{2}$ Læster Kul, en Del Bændler, Uldærmer, Strømper, Skjorter, Nattrøjer, Kniplinger, Apotekervarer, Tobakspiber, 2000 Søm, 1 Anker og $\frac{1}{2}$ Oksehoved fransk Vin, $\frac{3}{2}$ Anker »Pryssing« (Øl) og 7 Kister Glas. Fra Flensborg $18\frac{3}{4}$ Skippund delvis forarbejdet Kobber og Messing, godt $\frac{1}{2}$ Skippund af dette førtes dog tilbage til Flensborg, ligesom en Flensborger opkøbte 6 Skippund gammel Messing og Kobber i Fredericia.

De reexporterede Varer gik især til Nabobyen Vejle, idet dog langt den største Del af de i Tabellen anførte Varer var indført af vejlensiske Købmænd, men om Bord paa fredericianske Skibe, bestemt til Fredericia. De Varer, der iøvrigt reexporteredes, gik i det væsentlige til Nabobyerne eller til de fynske Landsbyer. Enkelte Varer naaede dog ogsaa lidt længere væk, til Assens, Holstebro og Horsens (12 Td. Tran og 1 Td. Salt), ja til Lübeck og Norge. Men der er her kun Tale om ganske smaa og ubetydelige Kvantaa.

NOTER

- 1) Danmarks Statistik I. 568 f.
- 2) Hugo Matthiessen: Fredericia 1650—1760. 47 ff.
- 3) Sømmesteds 12.
- 4) Fredericias Regnskaber for Told, Konsumtion m. v. Pk. 8 (i Rigsarkivet).

- ⁵⁾ Sammesteds.
- ⁶⁾ Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661—1783 og gennem Storebælt 1701—1748 ved Nina Bang og Knud Korst. 440.
- ⁷⁾ Diverse Sager Told- og Konsumtionsvæset vedkommende. [1670]—1759. E. (i Rigsarkivet).
- ⁸⁾ Vejle Amts Aarbøger 1923—24. 129.
- ⁹⁾ Hugo Matthiessen: anf. Sted 104 og 199.
- ¹⁰⁾ Sammesteds 198.
- ¹¹⁾ Fredericias Konsumtionsbog over Vin, Brændevin, Salt og Tobak 1701 (i Fredericias Regnskaber for Told, Konsumtion m. v. Pk. 9).
- ¹²⁾ Vejle Amts Aarbøger 1927. 310.
- ¹³⁾ Sammesteds 1935. 113.
- ¹⁴⁾ Bilag til Aabenraa Amtsregnskab 1673—74 (i Rigsarkivet).
- ¹⁵⁾ I Tallene for København er ikke medregnet følgende Kvanta, der udførtes, men igen maatte tages tilbage: 35 Td. Malt, 23 Td. Gryn og 44 Td. Korn.
- ¹⁶⁾ Næmlig Samsø, Skagen og Kolding.
- ¹⁷⁾ Magasinkorn til Haderslev og Eckernförde.
- ¹⁸⁾ Hugo Matthiessen: anf. Sted 12.
- ¹⁹⁾ Disse Tal er Mindstetal, idet der ikke heri er medregnet ubestemte Angivelser som en Kiste med Specerier eller lignende.
- ²⁰⁾ Desuden nogle Farvespaaner til Skomageren.

NOGLE LATINSKE KILDER TIL KOLDINGS HISTORIE

AF GEORG BRUUN

Fra Middelalderens ældste latinske Grundkilder haves kun sparsomme Oplysninger til Koldings Historie. Tre af dem er af betydelig Interesse. I Valdemar Sejrs Jordebog fra 1231 staar: »De Kaldyng 80 mr. puri«, d. v. s. »fra Kolding 80 Mark rent Sølv«, nemlig Byskatten. Det er første Gang, Byens Navn nævnes. Anden Gang er i en Meddelelse fra 1236 i »Ribe Oldemoder«, gaaende ud paa, at Biskop Gunner i Ribe testamenterer noget Bohave til de syge i Ribe og »Kalding«, hvilket viser, at der den Gang har været nogen Forbindelse mellem de to Byer. Forbindelsen skyldtes Ribes Transithandel til Skanør over Kolding, hvor Gadenavnet »Riberdyb« ved Sønderbro endnu vidner om, at her var Ribe Købmændenes Losseplads. Det er af stor sproglig-historisk Interesse, at Byens Navn begge Steder staves med »a«, hvilket udelukker dets Afledning af »Kollen« (Slotsbakken). Herom henvises til min Bog »Kolding før 1700, en Hjemstavnsbog«, Side 17—22. Den tredje Oplysning, som findes i Ribe-aarbogen, er fra 1313. Da Erik Menved i dette Aar havde knust et jydsk Bondeoprør, befalede han Bønderne at befæste »oppidum in Kalding«, d. v. s. »Byen i Kolding«. Om den samme Begivenhed bruger Arild

Huitfeldt i sin Danmarks Krønike, Folioudgaven Side 367 det Udtryk, at Bønderne skulde »befeste Kolding«. Nogle Historikere har ment, at hermed mentes Koldinghus. Ribearbogen viser, at dette er urigtigt. Udtrykket »Byen i Kolding« synes at betegne Bykvarteret mellem Nicolai Kirke og Graabrødrekloster, der blev grundlagt omkring 1275 paa Erik Glippings Initiativ. Dette vilde stemme med, at de Rester af Volde og Grave, som kan paavises, ligger Øst for »Lusby« og Nord for Byen paa St. Jørgensbanke. (Vejle Amts Aarbøger, 1929, Side 2—37).

De ældste bevarede Byprivilegier til Kolding er Christopher II's fra 1321 og Valdemar III's fra 1327, begge paa Latin. Det første anføres i Eliassens Bog om Kolding, Side 221, med Facsimile og dansk Oversættelse. Det andet er i latinsk Tekst meddelt hos Fyhn, Bilag 2. I Stykke 1 skal Linie 8 læses *ea*, i Linie 9 *his*, og i Linie 10 *fundos*; i Stykke 3 skal Linie 4 eum rettes til *cum*, Side 8 Linie 7 skal læses *convincantur*; i Stykke 4 er i Linie 3 efter *denariorum* udfaldet *ultra debitam emendam, quadraginta marchas denariorum*; i Stykke 5 Linie 7 skal *quisque* rettes til *quisquam*. I Taubers »Breve fra Kolding« Side 69 findes en dansk Oversættelse af Rektor Lunde fra 1717, indeholdende adskillige Fejl og Misforstaaelser. Privilegiet lyder i Oversættelse, med Bevaring af Fyhns Inddeling:

1. Valdemar, af Guds Naade de Daners og Slavers Konge, til alle, som ser nærværende Skrivelse, evig Frelse i Herren. Ved Ordlyden af nærværende Skrivelse ønsker vi, at alle skulle vide, at vi ved nærværende Skrivelse gunstigt indrømmer og tilstaaar vore elskede Bymænd i Kaldingh, som Løn for deres trofaste Tjenester, som de har udvist mod vore Forgængere, Danmarks Konger, og som de i Fremtiden vil udvise mod os, alle de Friheder, Begunstigelser og Rettigheder, som

de fra gammel Tid har haft af vore nævnte Forgængere, idet vi fast bekræfte dem i denne Skrivelse. Vi forlanger bestemt, at alle og enhver, som dersteds hos dem i Byen har eller køber Grundstykker eller Huse, sammen med de nævnte Bybeboere yder og betaler alle de Afgifter, som tilkommer os fra Byen.

2. Ligeledes vil og befaler vi bestemt, at enhver som anlægger nogen Sag mod dem enten paa Grund af en Frændes Drab eller i hvad anden Anledning, skal føre sin Sag lovmæssigt mod dem paa deres eget Byting og modtage af dem den skyldige Bøde eller den af Retten fastsatte Fyldestgørelse, saaledes som Landsdelens¹⁾ eller ovennævnte Bys Love kræver.

3. Vi bestemmer ogsaa, at nævnte Bybeboere skal være fri og fritagne for al Toldafgift alle Steder indenfor vort Rige, undtagen naar vort Marked i Skanør holdes i Skaane, indtil vi med vore Raader faar overvejet, hvorledes man skal forholde sig med dem og de andre Købingers Beboere angaaende deres Friheder med Hensyn til nævnte Told. Vi ønsker mod vore nævnte Bybeboere i Kaldingh at udvise denne særlige Naade, at de for Fremtiden skal have fire Sandemænd og to Nævninge, som nævnte Bys Raadsherrer, de som nu eller til en hver Tid er der, bestemmer skal ansættes, og at disse, efterat de af vor Foged er beskikkede i Tinget, skal afgøre alle Retssager, som hører ind under dem indenfor det Byen tilhørende Omraade, som kaldes »Byfred«, saa vel de Sager, der allerede er opkomne, som dem, der i Fremtiden opkommer, indtil de²⁾ lovfældes, med den Til lægsbestemmelse, at der efter Landsdelens Sædvane

¹⁾ Jydske Lov.

²⁾ Slutningen af Stykket skal efter privat Meddelelse af Hr. Professor Arup forstaaes saaledes: Jydske Lov II 1, 5, 7 om Sandemænd og II 42 om Nævninge viser, at disses Straf for uret Dom eller uretmæssig høje Gebyrer var Fortabelse af deres »Boslod«. Dette Begreb forklares i Almindelighed som rørlig Ejendom, hvor vidt man saa har strakt dette Begreb, vel kun til rede Penge. Jydske Lov II 51, 52, 81 viser, at tre Mark for Nævninge i visse Tilfælde træder i Stedet herfor. Det, der bestemmes i Privilegiet, skulde da være, at Straffen »Boslods Fortabelse« her

hvert Aar indsættes nye Nævninge; saaledes at hver Sandemand er forpligtet til at betale fire Mark Penge, og hver Nævning tre Mark Penge, naar de er lovfældte, i Stedet for Boslods Fortabelse, og ikke yderligere.

4. I lige Maade bestemmer vi, at, saafremt Bonde eller Gæst³⁾ forbyder sig inden for nævnte Byfred, ved at tilføje nogen Saar eller Slag, skal han, naar han er lovfældt, udover den forskyldte Bøde betale til os 40 Mark Penge, til Sagvolderen og Sagforfølgeren 40 Mark Penge, og til Byen lige saa mange Mark Penge.

5. Vi forbyder desuden, at nogen af Bybeoerne hos Eder maa antage sig nogen Sagsforsvarer til at tale sine Sager i nævnte Bys Ting, undtagen den, som aarligt sammen med nævnte Bybeoere udreder de os tilkommende Pengeydelse og personlige Ydelser, saafremt han ikke ønsker at straffes paa sin Pung. Under Fortabelse af vor Gunst og Naade forbyder vi paa det strengeste, at nogen af vore Fogeder eller sammes Stedfortrædere, eller nogen anden, af hvad Stand eller Stilling han end er, maa formaste sig til eller vove i nogen Grad at forulempe eller paa nogen Maade at fortrædige vore nævnte Bybeoere eller nogen af deres Husstand, som vi har taget under vor Fred og Beskyttelse, særdeles at forsvare, samt alt deres Gods og den til dem hørende Husstand, imod disse af os dem tilstaaede og indrømmede Friheder, saafremt han agter at undgaa vor kongelige Harme og Hævn.

Til Vidnesbyrd herpaa er vort kongelige Segl vedhængt nærværende Skrivelse.

Givet i Kalldingh i det Herrens Aar 1327, paa den salige Marie Magdalenes Dag,⁴⁾ med vor Marskalk, Hr. Ludvig Albrechtsen som Vidne.

kan fastsættes til fire Mark Penge (ikke Sølv) for Sandemænd, og tre Mark Penge for Nævninge, og ikke mere, en betydelig Nedsættelse, der gjorde Folk mere villige til at paatage sig disse ubehagelige Hverv. I en mindre By har Tallet paa dem, der kunde komme i Betragtning, sikkert kun været ringe.

³⁾ »Gæst«, d. v. s. fremmed, særligt vel fremmede Købmænd.

⁴⁾ 22. Juli. Privilegiet har megen Lighed med Vejle Byprivilegium fra samme Aar.

Den første historiske Skildring af Kolding findes paa Bagsiden af Rantzaus Kort over Kolding i Brauns og Hogenbergs »Theatrum urbium præcipuarum: »Skuet af Verdens fremragende Byer«, der udkom i Køl'n 1572—1618. Skildringen falder i to Dele, en prosaisk og en poetisk. Den poetiske Del er i dansk Oversættelse meddelt i Eliassens Bog, Side 80, hvor i anden Kolonne Linie 10 f. n. *stifted* er urigtigt for *bygged*. Den prosaiske Tekst, der ikke foreligger i dansk Oversættelse, lyder:

C o l d i n g.

Colding, en gammel og yndig By paa den jyske Halvø, en Borg og Bolværk for Kongeriget Danmark ligger ved Grænsen af Holsten. Aaen, der løber forbi, skiller Danmarks Kongerige fra det slesvigske Hertugdømme. Den menes at have sit Navn fra en Koll og en lille Skov, som ligger ved Kollens Fod, saaledes som selve Stedets Vaaben synes at angive, hvilket er en Ørn, der bygger Rede paa en Koll, og et Træ, som vokser op i en Dal, hvorfra den har faaet sin danske Benævnelse »Colling«, eller som andre udtaler det, »Colding«. De Hytter, som Fiskere, der tog dette Sted i Besiddelse, rejste, gav Byen dens første Oprindelse; til disse kom lidt efter lidt mange Købmændsgaarde, idet Købmænd strømmede herhen paa Grund af den udmærkede Havn, den sikre Ankerplads og andre gunstige Forhold, som Havet og Stedet frembød, og da der saaledes i Tidens Løb samlede sig en anselig Mængde Indbyggere, voksede der et Borgersamfund op, som fik By- og Borgerprivilegier. Valdemar den Tredje, Danmarks Konge, var den første, som gav Bymændene i Colding Skattefriheder og andre Forrettigheder paa Grund af deres trofast udviste Tjenester, i et Dokument af følgende Ordlyd: »Valdemar, af Guds Naade de Daners og Slavers Konge til alle, som ser nærværende Skrivelse, evig Frelse i Herren. Ved Ordlyden af nærværende Skrivelse ønsker vi, at alle skal vide, at vi gunstigt indrømmer og tilstaar vore elskede By-

mænd i Colling, som Løn for deres trofaste Tjenester, som de har udvist mod vore Forgængere, Danmarks Konger, og som de i Fremtiden vil udvise mod os, alle de Friheder, Begunstigelser og Borgerrettigheder, som de fra gammel Tid har haft af vore nævnte Forgængere, o. s. v. Givet i Collinge den hellige Marie Magdalenes Dag 1327 under vort Segl.« De samme Privilegier bekræftede Danernes følgende Konger i Række til forskellige Tider, nemlig Christopher den Tredje af Bayern 1442, Christian den Første 1452. Samme Christian føjede ligeledes andre Privilegier til de forrige i en særlig Skrivelse, som blev udstedt og givet i Haderslev 1471. Ja, han udtrykte ogsaa i en tredje Skrivelse, som blev udstedt samme Aar, sin inderlige Kærlighed overfor Coldingenserne, idet han ved denne indrømmede dem stor Retsmyndighed, ikke blot indenfor Bymurene, men ogsaa udenfor i vid Udstrækning, og denne Konges Velvilje bekræftede den samme Konges Efterfølgere, nemlig Kong Hans 1494, Frederik den Første Aar 1525, Christian den Tredje Aar 1540. Endelig baade bekræftede Frederik den Anden sine Forgængeres Gunstbevisninger og føjede til dem en nyttig og kærkommen Gave, idet han nemlig i kongeligt Højsind skænkede Coldingenserne en stor Markstrækning til at lade deres Kvæg græsse paa. Og ved disse saa mange Kongers Privilegier og Skattelettelser trives denne yndige By under lykkelige Forhold lige til den Dag i Dag.

Paa Kollen, efter hvilken Byen har sit Navn, hæver sig i prægtig Skønhed og synlig i vid Omkreds en berømt Borg, som kaldes Ørneborg. Christopher af Bayern, den tredje Konge af det Navn i Danmark, rejste fra Grunden dens Hovedbygning, som vender mod Nord. Foruden af andre Beviser godtgøres dette af de bayerske Vaaben, som paa Søjlerne er indhuggede under de danske Vaabenskjolde. Men efter Kong Christophers Tid blev det øvrige Borgkompleks paabegyndt under Christian den Tredje i det Frelsens Aar 1546 og med fyrstelig Pragt fuldendt af den samme i Aaret 1558. Dronning Dorothea forskønnede og prydede denne Borg med en sirlig Have og med en meget stor Dyrehave, i hvilken alle Slags vilde Dyr fredes, og

Frederik den Anden udstyrede Borgen med kunstnerisk Udsmykning. Ved deres naaderige Fødsel kastede Hans den yngre, Hertug over Holsten, Christian den Tredjes Søn, Glans over denne Borg, ligeledes samme Konges Datter, Dorothea, gift med Hertug Vilhelm af Lyneburg, fremdeles Elisabeth, Frederik den Andens Førstefødte, i Aaret 1573, Ulrik og Datteren Augusta, som ligeledes i den samme Borg, da hun blev genfødt ved Christi Daab, skænkede adskillige Glædesdage til mange Stormænd, som opholdt sig der, f. Eks. den bremiske Biskop, Hertug Henrik af Sachsen, Markgreve Jørgen, Frederik og andre.

Byen har kun een Kirke, som Hans Højhed Frederik den Anden og Dronning Sophia udvidede med et privat Bedekammer, et herligt Kapel, i Aaret 1575. Med samme Fromheds Iver byggede Kong Christian til Coldingensernes almene Vel et Hospital, hvis aarlige Indtægter forøgedes af Hans Højheds Søn, Frederik den Anden, Danernes bedste Konge, hvem ingen overgaar i Kærlighed til sit Land, ingen i Yndest hos sine Undersaatter, saa langt som Menneskers Hukommelse naar.

Efter at hendes Gemal var død, byggede Dorothea, Danmarks Dronning, til Ungdommens rette Opdragelse, et Skolehus i Colding i det Herrens Aar 1566. Og til denne Skole gav senere Frederik den Anden i faderlig Kærlighed til sine Undersaatter og Danmark en aarlig Indtægt og Kostpenge til tolv Peblinge.

Der er kun een Bro i Colding, efter hvilken hele det til Byen stødende Landdistrikt har Navn og kaldes Broherred, eller, som Menigmand i Danmark udtaler det, Broscherred. Denne Bro er for Danmarks Konge en sand Guldgrube, som indbringer møntet Guld i Overflod. Thi for hvert Stykke Kvæg og hver Hest, foruden andre Varer, som fra denne jydske Halvø udføres til Holsten lige til Elben, til Hansestæderne og adskillige Handelspladser og Markeder i Tyskland, betaler de paa denne Bro en Rigsdaler. Og heraf kommer en uvurderlig Indtægt.

Aaen, der mod Syd beskyller Byens Mure, skiller som et Grænseskel Jylland fra Holsten og falder gen-

nem to Udløb, det ene mod Syd, det andet mod Nord, ud i Østersøen.

Ildens graadige Luer har tre Gange ynkeligt hærget Colding, men paa Grund af sin gunstige Beliggenhed har den altid genvundet sin fordums Glans.«

Kortets og Teksternes Tid kan med ret stor Sikkerhed sættes til Femaaret 1583—1588. I Kortets øverste Hjørne meddeles, at det stammer fra Henrik Rantzaus Samling. Henrik Rantzau var Statholder i den kongelige Del af Hertugdømmerne, en lærd Mand, der ikke blot støttede Videnskaben, men ogsaa selv var Forfatter. Baade den prosaiske Tekst og Digtet er sikkert af Rantzau, da den prosaiske Tekst for et Forholds Vedkommende stemmer med et af Rantzau forfattet Manuskript i det Ledreborgske Bibliotek (Fyhn: Side 95).

I den latinske Tekst er nogle Trykfejl, af hvilke den værste er desideratur i den tolvte nederste Linie for *desideratio*. Enkelte Oplysninger er unøjagtige. Det var ikke den nordlige, men den vestlige Fløj, som Christopher af Bayern byggede. Kong Frederik den Andens Kostpengebrev blev ikke udstedt til Bedste for tolv »Peblinge«, men for tolv »Skolepersoner«, blandt disse Skolemesteren og to Hørere. Bynavnets Afledning af »Koll« er urigtig. Mærkeligt nok nævner Rantzau ikke Christopher den Andens Byprivilegium af 1321.

Omtrent samtidig med Rantzau levede i Kolding to Mænd, som gav Bidrag til Koldings Historie, den berømte Tolder og Borgmester Søren Kjær (1548—1582) og Jon Jensen Kolding, latiniseret Jonas Coldingensis, i 1570'erne Kapellan og Skolemester i Kolding, efter 1578 Præst i Andst og Gesten. Foruden at være Salmedigter og Oversætter af religiøse Skuespil fra Latin og Tysk skrev Søren Kjær en »Koldings Historie fra Aar

til Aar« (»scripsit Annales Coldingenses«). Denne Lokalhistorie, som ikke synes at være blevet trykt, er desværre gaaet tabt. Derimod haves endnu Jon Jensens »Daniae Descriptio Nova«, d. v. s. »En ny Danmarksbeskrivelse«, udgivet i Frankfurt 1594. I denne findes ogsaa nogle korte Meddelelser om Kolding og dens lærde Skole. Bogen er en udvidet anden Udgave af Forfatterens »Coronarium«, der udkom 1584. Paa Grund af Overensstemmelsen mellem Jon Jensens og Rantzaus Beretninger om Dronning Dorotheas Skolehus har Kirkehistorikeren Holger Rørdam i »Ny Kirkehistoriske Samlinger« V. Side 385 fremsat den Formodning, at Rantzau har benyttet »Coronarium« som Kilde. Denne Formodning er urigtig, da »Coronarium«, af hvilken der nu kun findes Eksemplarer i Dresdens og Uppsalas Biblioteker, intet indeholder om Kolding. Snarere kan man antage, at Rantzau har faaet direkte Oplysninger fra Jon Jensen, medens denne var i Kolding. Om Jon Jensen og hele dette Forhold henvises til Georg Bruun: Dronning Dorotheas Skolehus Side 111—115 og Side 183, Note 9.

Jon Jensens Meddelelser om Kolding findes i hans Bog Side 87 og 90. De lyder i Oversættelse:

»Nærmest Ribe ligger Kolding, en yndig lille By og meget gammel. Den nævnes af Ptolemæus. Christian den Tredje elskede den frem for andre Byer paa Grund af Stedets Skønhed og Klimaets Mildhed og Sundhed. Derfor var han ogsaa ivrig for at genopbygge Slottet Ørneborgen, *Ørnsburg*, der hæver sig over Byen.« Efter en Beretning om Kongens Sygdom og Død fortsættes: »Men efter sin Ægteherres Død foretrak Dronning Dorothea at tilbringe Resten af sit Liv ugift i Kolding, idet hun derved gav et stort Bevis paa sin Sorg som Enke. Her byggede hun for Ungdommen et nyt Skolehus, efter indtrængende Opfordring af Seve-

rinus Paludanus (d. v. s. Søren Kjær), Byens Borgmester (i fromt Minde) og oprettede et Hospital for de fattige. Jeg, der i sin Tid var det Steds Skolestyrer, har berømmet hendes Gavnildhed med følgende Indskrift, indhugget med gyldne Bogstaver ved Siden af Indgangsdøren:

Dorotheâ, der var kongelig Viv til Danernes Konge,
Bygged og kostede selv dette straalende Hus.
Blomstre i Verden skal Navnet paa hende til evige Tider,
At hun med rundelig Haand hæged om Muserne ømt.«

Jon Jensens Ros over Dronning Dorothea, fordi hun valgte at leve i ugift Stand, stemmer med en Udtalelse i et latinsk Hyldestdigt til Enkedronningen fra 1568 af Søren Kneus, død 1571 som Rektor i Kolding:

Stands, Dorothea, din Graad for din inderligt elskede Husbond,
Glad han i Himmelen ser Fremtidens Glæde beredt.

Det virkelige Forhold var dog, at hun fra 1559—1568 var ivrigt optaget af Planer om et nyt Ægteskab med sin elleve Aar yngre Svoger, Hertug Hans den ældre i Haderslev, Planer som maatte opgives paa Grund af Kongens Modstand.

Urigtig er Jon Jensens Meddelelse om, at Kolding nævnes hos Ptolemæus, en græsk Forfatter fra det andet Aarhundrede efter Christi Fødsel. Derimod nævner Ptolemæus blandt Folkestammer i Nørrejylland ogsaa »Chali«, med hvilket Navn baade Jon Jensen og andre paa Latin skrivende Forfattere har villet sætte Kolding i Forbindelse. Forklaringen er sproglig set umulig. Hvis »Chali« skulde have efterladt sig noget Minde i et jydsk Stednavn, maatte det være i et Ord som *Hald*, i Overensstemmelse med det formodede Slægtskab mellem det latinske »Cimbri« og Himmerland.

Det var ikke Dronning Dorothea, men Kong Christian den Tredje, der oprettede Hospitalet, selv om man vel nok kan antage, at Dronningen har tilskyn-det ham stærkt. (Eliassens Bog om Kolding, Side 78).

Derimod er Meddelelsen om, at Dronning Dorothea byggede et nyt Skolehus, paa en glimrende Maade bekræftet ved en samtidig skriftlig Optegnelse om, at Grundstenen blev lagt 7ende August 1566. (Eliassen, Side 78).

Hos Fyhn findes nogle Henvisninger til tre paa Latin skrivende Historikere fra det 17de Aarhundredes første Halvdel: 1) Gaspar Ens: *Deliciarum Germaniae Index*: Fortegnelse over Tysklands yndige Steder. Köln, 1609. 2) Pontanus: *Rerum Danicarum Historia*: Danmarks Historie. Amsterdam, 1631. 3) Zeiller: *Regnorum Daniae et Norvegiae Descriptio Nova*: En ny Beskrivelse af Danmarks og Norges Kongeriger. Amsterdam 1655. Indeholder Rantzaus Kort i formindsket Maalestok.

Da disse Forfatteres Hovedkilder for Koldings Vedkommende er Rantzau, Jonas Coldingensis og Arild Huitfeldts Danmarks Krønike, giver de kun faa selvstændige Oplysninger. Den vigtigste findes hos Pontanus, en lang topografisk Redegørelse for den ovenfor omtalte Folkestamme »Chali«, fra hvilken han vil udlede Bynavnet »Kolding«. Alle tre Forfattere gengiver næsten ordret det af Rantzau brugte Udtryk, at Kolding Sønderbro er en Guldgrube for Kongen. Det er fra Pontanus, Side 660, at Fyhn (Side 208) har Citatet: »Koldingbro maa Kongen betragte som Rigets Guldgrube, thi af Kvæg og Heste, som føres over denne Bro, indkommer en uskatte- lig Skat.« Ved en kedelig Fejltagelse har Fyhn tillagt Adam af Bremen denne Udtalelse og derfra draget uhjemlede Slutninger om Kvæg- og Hesteudførsel fra

Kolding i det 11te Aarhundrede. Med Fyhn som Kilde er Fejlen gentaget af andre. Adam af Bremen nævner slet ikke Kolding. I denne Forbindelse kan tilføjes, at Historikere ofte fejlagtigt nævner Kolding og Ribe som Centralsteder for Hesteudførsel paa Valdemar Sejrs Tid. Hestetold i Ribe nævnes i Valdemar Sejrs Jordebog med et Beløb, som lader formode en aarlig Udførsel paa 8400 Heste, men slet ikke for Kolding, der kun opføres med den ovenfor omtalte Byskat.

PERSONLIGE ERINDRINGER FRA VEJLE I KRIGSAARET 1864

AF GAARDEJER CHR. H. MØLLER, HEDEBY

EFTER ET EFTERLADT MANUSKRIFT UDGIVET VED J. S. MØLLER¹⁾

Jeg vil her fortælle nogle spredte Minder om dagligt Liv i Vejle i hint urolige Aar. Jeg var da Forkarl i Købmand Riis' Brændevinsbrænderi i Vejle.²⁾

Nogle Dage før den 8. Marts, Datoen husker jeg ikke, blev Sønderbro barrikaderet med Grantræer, der anbragtes paa hver Side af Brobanen, saaledes at en smal Aabning, stor nok til at en Vogn til Nød kunde passere, lodes fri. Grantræerne, der havde Grenene paa, bandtes sammen med Reb paa saadan Maade, at hele

¹⁾ Der foreligger allerede udgivet flere Erindringer fra samme Aar og Sted: 1) Fhv. Apoteker Friis: Minder fra Okkupationen i Vejle 1864. Samlinger til jysk Historie og Topografi. III. Række, I. Bind. 2) H. Rosendal: Erindringer fra Vejle i Krigsaaret 1864. Vejle Amts Aarbøger 1905. 3) Minder fra 1864 ved Cathrine Fogtmann. Sammesteds 1907. 4) F. Klem: Vejleminder fra Krigsaaret 1864. Sammesteds 1917.

De Erindringer, som min afdøde Fader har skrevet, kunde da synes overflødige. De trykte Erindringers Forfattere hører imidlertid til Datidens Overklasse, og de fortæller mere om Fjendens Befalingsmænd end om de Menige, medens Faders Erindringer er set ud fra en Arbejders sociale Stilling, og de fortæller os mere om den jævne menige Soldat og om det daglige Livs Besvær og Smaaoplevelser. Jeg har derfor ment, at de fortjente at udgives, selvom der synes at mangle en Afslutning. (Udg.)

²⁾ I sidste Halvdel af 1850-erne havde Forf. i 3 Aar været Brændevinsbrænderikarl hos Købmand Jørgen Jensen i Søndergade i Vejle. (Udg.)

Bunken maatte fjernes paa en Gang, med mindre Rebene blev skaaret over. Desuden stod der umiddelbart syd for Broen fire Vogne, der var belæsset med Grantræer, som skulde anvendes til at spærre Resten af Broen med, naar Fjenden nærmede sig. Dette blev imidlertid ikke gjort, da Fjenden havde nærmere til Broen fra Vejrmøllen, hvor de stod, end vore Folk, der stod i Stilling fra Mølholm forbi Granskoven til hen paa Petersholms Mark. Den største Del af vore Folk, der stod der, naaede da ikke at komme over Broen, men blev taget til Fange, der var nemlig ingen anden Overgang over Aaen i Byens umiddelbare Nærhed. Hvor stor den Styrke var, som laa ude i Stillingen, husker jeg ikke.³⁾ Jeg ved kun, at jeg, der begyndte mit Arbejde i Brænderiet Kl. 3, kogte et Par Spande Øl, da jeg havde faaet Fyr under Kedlen; Øllet blev tilligemed Sukker og Mælk af andre bragt ud til Feltvagten, selv kunde jeg paa den Tid ikke undværes hertil.

Endvidere var en større Afdeling Dragoner, hvis Regiment, saavidt jeg husker, var indkvarteret i Assendrup og Omegn, blevet beordret til at holde opsadlet paa Kirketorvet hele Natten, de maatte endog ikke uden særlig Tilladelse sidde af Hesten. Det var jo en drøj Omgang at sidde til Hest i den bidende Frost, undertiden med Sne. Efter en saadan Nat var de om Morgenens meget medtagne. Min Husbond var en godgørende og varmhjertet Mand, han opsøgte Regimentchefen, fremdrog dette for ham, og Resultatet blev, at han fik Tilladelse til at de paa Kirketorvet stationerede Dragoner i skiftende Hold blev indkvarteret i

³⁾ Det var kun et Kompagni af 11. Regiment, som blev beordret til at gøre Modstand mod Fjenden syd for Vejle, af dem faldt en Del, en Del toges til Fange (jfr. nævnte Afhandling af Apoteker Friis). (Udg.)

hans Stalde og Brænderi. Jeg fik da paa en Maade Indkvartering. Der var her ogsaa dejlig lunt — baade i Brænderiet og i Maltgørieret. Meget havde jeg ikke at opvarte dem med, men jeg havde dog altid varmt Øl parat, da jeg blot behøvede at koge Øllet og stille det hen paa Dampkedlen, hvor det kunde holde sig tilstrækkeligt varmt. De fik selvfølgelig ogsaa en Snaps til deres medbragte Mad, undertiden ogsaa en Snaps i et Glas godt varmt Øl (»Ølhund«). Jeg samlede ogsaa alle de Sække sammen, som jeg kunde hamstre, og uddelte dem til Soldaterne samt anviste dem Lokalteterne, saa maatte de selv om Resten.

I Brænderiet var der gennem Muren lavet en Udgang til Fiskegade, for at de Soldater, der blev stillet paa Lofterne i Sidebygningen, som vendte ud mod Aaen, for at »hilse paa Fjenden«, inden denne naaede Broen, kunde komme ud den Vej.

Om Formiddagen den 8. Marts ved 9-Tiden kom der Ordre til os om, at vi skulde være forberedt paa, at Militæret uden Forsinkelse kunde tage nævnte Lofter i Besiddelse; kort efter kom Soldaterne, jeg antager en 40—50 Mand, og de fordelte sig paa alle tre Lofter. Hvad Time paa Dagen det var, at Skydningen brød løs, lagde jeg ikke Mærke til, jeg havde saa travlt med mit Arbejde og var iøvrigt stærkt spændt. Da Skydningen begyndte, kom der Bud til os nede i Brænderiet om, at vi skulde komme over i Kælderen i Forhuset og blive dér. Jeg var just da i Færd med at sætte et Mæskekar sammen, som det kaldtes; i Løbet af faa Minutter kunde jeg være færdig dermed, medens jeg ved at undlade dette kunde foraarsage et større Tab; jeg blev derfor, til dette Arbejde var fuldført. Jeg havde hele Dagen arbejdet med temmelig høj Spænding paa Kedlen for at kunne blive færdig saa hurtigt

som muligt; derfor var det ogsaa nødvendigt, at jeg, inden jeg forlod Brænderiet, fik raget Ilden under Kedlen ud, ellers kunde der ske en Ulykke. Idet jeg var i Færd hermed, kom der en fjendtlig Kugle ind gennem Vinduet og borede sig ind i Muren lige ved Siden af mig; havde jeg i dette Øjeblik vendt Ryggen til, var jeg, saa vidt jeg kunde skønne, blevet ramt, men Skylden vilde da have været min egen, jeg var i Tide blevet advaret.

Da jeg kom over i Kælderen, gik jeg ind til Kristen Pedersen, der havde en Kælderlejlighed til Leje i samme Etage, og hvor han drev Værtshushold. Ligesom jeg kom derind, stod Pedersen indenfor den aabne Gadedør; i det samme kom en af vore Underofficerer fra Søndergade for om Hjørnet at gaa til Fiskegade, men han standsede, da Pedersen tiltalte ham og bød ham et Glas; dette afslog han og sagde: »Bliv inde, i Dag er der Fare for os alle«, og i det samme rantes han af to Kugler og døde med det samme. Var han ikke ved denne Tiltale blevet standset, var han blot kommen et eneste Skridt videre, var han ikke blevet ramt, da han saa havde været ude af Gadelinien; en Hornblæser, et ganske ungt Menneske, der gik lige ved Siden af ham, rantes ikke, da han ikke standsede og derfor var naaet et Par Skridt frem. Det var Far og Søn, som havde ligget i Kvarter hos nævnte Værtshusholder.

Paa samme Tid, som dette foregik, var Fjenden allerede ved Broen, Barrikaden gjorde ikke den tilsigtede Nytte, da Gennemgangen ikke var blevet spærret ved Hjælp af Grantræerne paa Vognene, fordi Fjenden, som nævnt, havde kortere Vej hertil end vore Folk. Var Broen blevet spærret, vilde den Kommando, der stod i dækket Stilling paa Brænderiets Lofter, have

kunnet gøre Passagen over Broen vanskelig nok og med et stort Tab for Fjenden. Men da der nu var saa godt som uhindret Færdsel over Broen, var det et Øjeblikks Sag for Fjenden at omringe Brænderiet, hvorfor vore Soldater kun fik Lejlighed til at affyre en enkelt Salve, hvorefter de skyndsomst maatte forlade Brænderiet gennem den Aabning i Muren, som var lavet med Henblik paa denne Mulighed.⁴⁾

Vi kunde uden Fare gennem Vinduerne se, hvorledes Fjenden stormede over Broen og op ad venstre Side af Gaden idet de affyrede Geværerne og ladede dem paany, alt i temmelig stærkt Løb. Foran dem løb der en civil Mand ude midt paa Gaden, han kunde formodentlig ikke sanse at søge et Sted ind; han fik en Kugle ind i Træskohælen, og Kuglen gik ud gennem Næsen paa Træskoen, der splintredes, medens Foden ikke blev beskadiget; han forsvandt, saa vidt jeg husker, ind i Brænderiejer Møllers Port.

Kort Tid derefter, da Skydningen var ophørt, gik jeg ned i Brænderiet for at se efter, hvorledes det stod til dér og for at fortsætte mit afbrudte Arbejde. Da jeg havde været der en Tid, kom der fire Mand ned fra Loftet; de beklagede sig over, at de, der havde haft Plads paa øverste Loft og derfor ikke havde hørt Befalingen til at rykke ud, nu maatte lade sig tage til Fange, da de ikke turde gaa ud paa Gaden. Jeg tilbød at gemme dem et Sted, til det blev Aften, saa kunde de nok faa Lejlighed til at snige sig ud af Byen, men dette vilde de ikke forsøge. Jeg gik saa til min Hus-

⁴⁾ Denne kortvarige Skydning fra Brænderiets Lofter gav Anledning til, at Østrigerne blev meget forbitrede, da de troede, at det var Civilbefolkningen (Brænderikarlene), som havde skudt. Derfor truede de ogsaa med at skyde Byen i Grus, hvilket den kommanderende General, Feltmarskal Gablenz dog forhindrede (jfr. Friis' nævnte Afhandling S. 250). (Udg.)

bond og fortalte ham, hvorledes det stod til; straks efter kom en østrigsk Underofficer med to Mand, som afvæbnede dem og førte dem med sig.

En Timestid derefter, da den fjendtlige Indrykning i Byen var endt, og da jeg var blevet færdig med min Gerning i Brænderiet, laasede jeg Indgangsdøren og forlod Brænderiet gennem en Luge, der vendte mod Aaen; umiddelbart herved laa vor Baad, den gik jeg i og stagede mig over Aaen til Gammelhavn. I et Hus dér boede dengang en Mand ved Navn Kristen Jensen, som var Maltgører hos os. Gennem Tagvinduerne paa hans Loft kunde man nogenlunde se, hvad der foregik ude ved Smedebakken og tillige et Stykke af Horsensvejen. Jeg saa, at Fjenderne stormede ud ad Horsensvej og maaske fra Andersens Kalkbrænderi ud mod Smedebakken. Mellem Vejene Horsens—Tirsbæk var der opstillet danske Kanoner, der kunde bestrøge Horsensvejen og dennes nærmeste Omegn, ligesom der laa Fodfolk i Skovkanterne i dækket Stilling. Jorden var dækket med Sne. Da Fjenden stormede ud mod Bakken to, maaske tre Gange, saa jeg, at der tegnede sig flere og flere mørke Pletter i Sneen for hver Gang, de maatte gaa tilbage. Hvor mange Fjender der begravedes paa Vejle Kirkegaard, husker jeg ikke, men det var kun ganske faa i Forhold til det Tab, som jeg var blevet Øjenvidne til. Om Aftenen til langt ud paa Natten kørte der østrigske Vogne ud af Byen i Sneservis Syd paa; de var malet lysegule, lignede vore almindelige Dagvogne, men var ikke saa lidt mindre og havde ingen Vinduer; en Soldat var Kusk. Jeg hørte endog flere klagende Lyde fra Vognene, saa jeg er ikke i Tvivl om, at deres Indhold bestod af syge og saarede, maaske tillige ogsaa af døde.

Det fortæltes, og det er sikkert paalideligt nok, at

en større Landejendomsbesidder, der var indvandret Tysker, havde vist Fjenden Vej om ad Grejsdalen, hvorved denne kunde omgaa de Danskes Stilling, hvilket havde til Følge, at vore Stillinger maatte rømmes, hvorved Vejle blev overgivet til Fjendens Vilkaarlighed. Nævnte Mands Navn bør jeg ikke nævne, da Beviset mangler.

Jeg skal nu fortælle lidt om, hvorledes Fjenden huserede i Brænderiet og hos os; hvorledes det i saa Henseende gik til andre Steder i Byen, véd jeg ikke. Ved Aftenstid kom en dansk Soldat ned i Brænderiet fra dettes Lofter, hvor han havde gemt sig. Han klagede sin Nød for mig; da han meget nødigt vilde lade sig tage til Færge, bad han mig om jeg ikke kunde være ham behjælpelig med at snige sig bort. Det lovede jeg, men tilføjede, at han maatte vente, til det blev mørk Aften. Jeg skjulte ham derfor inde paa Høloftet over Kostalden og paalagde ham at blive dér, til jeg bragte ham nogle af mine Klæder, ligesom jeg lovede at bringe ham Mad og at vælge det bedste Tidspunkt til Flugten. Lidt hen paa Aftenen, da Fjendernes Færden paa Gaderne ligesom var aftaget noget, gik jeg ind til ham med nogle af mine halvslidte Klæder, Benklæder, Vest og Frakke samt en lavpullet Hat. Dette iførte han sig. Tøjet passede ham meget godt, da jeg var noget fyldigere end han, saa han kunde iføre sig mit Tøj uden paa sit eget. Forinden lod jeg ham tage Vaabenfrakken af og iføre sig den med Vrangside udad, og da han tog Benklæderne paa, var de saa vide, at de kunde knappes uden paa Frakkens Skøder. Hans private Ejendele fik jeg pakket sammen i en Bylt, og med denne under den ene Arm og en tyk Stok i den anden Haand drog han af. Jeg ledsagede ham Vester ud af Byen og viste ham Vej videre ud

over Engene. Hvorledes det ellers gik ham, véd jeg ikke; jeg hørte ikke fra ham, skønt han havde lovet at lade mig dette vide. Men han kan jo være undskyldt heri.

Samme Dags Formiddag havde vi faaet en ny Arbejdsvogn fra Smeden; paa denne blev der hentet et Læs paa 5 à 6 Traver utærsket Havre, som stod i Gaarden, og som vi ikke havde faaet bragt i Hus. Men Fjenden tog Vognen med Havren, trak den ud over Aaen Syd for Byen til deres Lejrplads. Havren brugte de til at ligge paa, Vognen brændte de paa Lejrbaalet, saa der blev ikke andet tilbage af Vognen end Beslaget.

Man kan godt sige, at de fjendtlige Soldater stjal som Ravne. I Kontoret, der laa ved Siden af Butiken, havde ikke blot Principalens, men ogsaa Handelsbetjentenes Tobakspiber og Fodtøj sin Plads sammen med Cigarer og andre Smaating — alt blev taget. Men det var dog ikke det værste; ud paa Natten fik de Døren til Brændevinslagret brudt op, og nu kan det nok være, at Brændevinen »fik Ben at gaa paa«; den blev baaret ud til Lejrpladsen i Spandervis. Selvom deres Spande ikke lignede vore, rummede de dog lige-saameget; de havde ikke Hank som vore, men en af Staverne var længere end de andre og var forsynet med et Hul; denne brugtes som Haandtag. Vi havde en Gang hos os almindeligt brugte Kar af en lignende Form, men de var meget mindre, den største af dem kaldtes »Strippe«, den mindre »Øse«. Hvor megen Brændevin der paa den Maade blev taget, er ikke godt at vide, men det var meget, en Del blev ogsaa spildt paa Gulvet. Da det blev Dag, blev der sat en Stopper derfor. Den Nat var der intet for os at gøre, selvom næppe nogen af dem, der boede i Ejendommen den Nat gik til Ro undtagen Børnene.

Næste Morgen begyndte jeg som sædvanlig min Ger-ning Kl. 3; endnu før Dagslyset var brudt rigtig frem, kom der ind i Gaarden tre Østrigere trækkende med en Ko, som de gjorde Forberedelser til at slagte. Som jeg stod og saa derpaa, spurgte de mig, om jeg vilde købe Koen; jeg svarede ja og spurgte, hvad den skulde koste; de svarede, at jeg kunde byde; jeg bød da 3 prøjsiske Thaler for den, og efter nogen Snakken fik jeg den for den budte Sum, i vore Penge altsaa 8 Kr. Jeg kunde saa nogenlunde forstaa dem, men det faldt mig mere besværligt at tale deres Sprog. Naar jeg kunde lidt Tysk, beroede dette derpaa, at jeg nogle Aar forud i en tre Maaneders Tid havde været sammen med 12 Lippe-Detmoldere paa et Teglværk. Opad Formiddagen kom Koens Ejer; det var en Husmand, der boede paa Petersholms Mark. Manden blev meget glad for at faa sin Ko igen. Disse Kæltringer vilde blot have Skindet af Koen for at sælge dette.

Lidt ud paa Morgenens opholdt jeg mig i Mæskestuen. Da jeg kom til at se ud af Vinduet, saa jeg, at en øst-rigsk Soldat halede op gennem Gaarden med et Anker Sprit, som han havde hamstret inde i Brænderiet; jeg løb efter ham og tog fat i Ankeret, men han vilde ikke slippe det; jeg var imidlertid stærkere end han og tog det fra ham. Idet jeg vilde fjerne mig, gav han mig en Ørefigen; jeg forberedte mig til at give ham en igen, men da jeg saa, at der var flere af hans Kamme-rater til Stede, lod jeg dette være og fjernede mig med Ankeret. Straks efter kom min Husbond ned i Bræn-deriet og spurgte mig, om jeg havde været i Kamp med Østrigerne. »Ikke videre,« svarede jeg, »men jeg kan ikke beholde Spritten i Fred for dem, jeg reddede den denne Gang og fik en Ørefigen i Tilgift, men hvor-ledes det vil gaa med den næste, er ikke godt at vide.«

»Ja, nu skal jeg se, om jeg ikke kan faa en Vagt her-
ned.« Den fik vi og beholdt den i flere Dage.

Efterhaanden som Tiden gik, og vi blev kendt med Forholdene, kunde vi saa nogenlunde varetage vor Gerning, men besværligt var det, da Østrigernes stadi-
ge Besøg i Brænderiet lagde os mange Hindringer i Vejen. De fandt f. Eks. paa at stege deres Flæsk ved Ilden under Dampkedlen; dette gjorde de paa den Maade, at de stak Flæsket, der var skaaret i Stykker paa et Par Tommers Tykkelse, paa en Pind paa en Alens Længde; de aabnede Døren for Fyret og stak Pinden med Flæsket ind over Ilden, idet de drejede Pinden omkring, indtil Fedtet begyndte at dryppe; derpaa gned de Fedtet af paa et Stykke Brød, og hermed fortsatte de, indtil de havde faaet den tilstrækkelige Mængde Brød smurt. Da vi havde en større Indkvartering, og da de fleste tilberedte deres Frokost paa denne Maade, tog dette jo længere Tid. Der var imidlertid ikke mere Træk under Kedlen, end jeg havde haardt Brug for; naar Fyrdøren holdtes aaben, var det mig da umuligt at holde den tilstrækkelige Spænding i Kedlen til normal Drift. Jeg gjorde dem, saa godt jeg kunde, opmærksomme paa, hvor uheldig deres Foretagende var for mig, og at jeg blev nødt til at melde dem til deres Foresatte. Dette virkede omsider, og da jeg kunde anvise dem Fyret under Maltkøllen dertil, hvor det ikke kunde gøre videre Skade, takkede de mig paa det hjerteligste.

Skønt vel nok Flertallet af Østrigerne var godmodige og nøjsomme Mennesker, var der dog mange tyvagtige og slette Karle imellem dem, og naar de forsyndede sig, blev de haardt straffet, hvilket jeg havde Lejlighed til at erfare. Lige ved Siden af Brænderiet laa der nemlig et Hus, hvor der i Stuen tidligere hav-

de været Malerværksted, men dette var paa den Tid ubeboet og ubenyttet. Dets Lofter var kun adskilt fra vore ved en Bræddeskillevæg, og dem havde Østrigerne taget i Brug som Straffeanstalt, hvor Profossen udførte sin Gerning, og dette skete saa godt som daglig. Gennem Skillevæggen kunde jeg da af en jamrende Klagen tydeligt høre, naar Synderne fik deres Straf; hvori denne bestod, kunde jeg ikke se, men smertefuld var den utvivlsomt.

Jeg fik selvfølgelig stadige Besøg af dem og deres Kammerater, men baade jeg og Brænderiet var bedst tjent med, at jeg stod i et nogenlunde godt Forhold til dem. Dette kostede mig jo rigtignok adskillige Snapse. Jeg opvartede dem dog ikke med almindelig Brændevin, thi saa var jeg bange for, at det skulde gaa for ofte paa med Snapsene, men jeg trakterede dem med Spritten, ligesom den løb ud af Destillationsapparatet, den holdt sine 13—14 Grader og var tilmed ret varm. Den Snaps kom de til at gestikulere af, saa de var lige ved at tabe Mælet, hvorfor det varede en Tid, inden de kunde faa sagt: »Guten Snaps, guten Snaps!« Det kan ogsaa nok være, at den baade kradsede og varmede, saa de blev helt store og røde i Hovederne deraf. Til Gengæld gav de mig deres sure Vin, saa meget jeg vilde have. Skønt den ikke smagte mig, vilde jeg dog ikke fornærme dem ved at afslaa at modtage den.

Østrigerne havde hos os ikke blot Kvarter i Gæstestaldene, men ogsaa i Gaardens Udbygninger, saa hver Plads var optaget. Men nu kom tillige Preusserne, og de var hverken billige eller nøjsomme i deres Fordringer til Kvarteret; de fik Plads i Værelserne paa Forhusets Loft, hvor der efter Omstændighederne var ret gode Senge at ligge i. Der var ikke Tale om, at de vilde dele Værelse med Østrigerne; skønt de var Kamp-

fæller, levede de dog til daglig som Hund og Kat. Hvorledes det stillede sig andre Steder i Byen, ved jeg ikke, men Østrigerne udtalte ofte, at de vilde komme til at slaas med Preusserne, naar de kom hjem, og det slog jo ogsaa til. Preusserne fik hele vort betydelige Oplag af Brændevin med Undtagelse af et Fad Akvavit, som vi fik bragt over i Folkestuen i Kælderen, saa det i paakommende Tilfælde kunde se ud, som om vor Husbond havde været uvidende derom. Da jeg ikke var med til Udleveringen, ved jeg ikke saa nøje, hvor megen Brændevin de fik, men det blev sagt, at det drejede sig om henved 30,000 Potter. Jeg kan ikke oplyse, hvem der kom til at betale den, jeg flyttede nemlig fra Vejle i Slutningen af November 1864.

En af mine Medhjælpere i Brænderiet var en gift Mand ved Navn Jens Pedersen, i daglig Tale kaldet Jens Agerbøl. Han boede udenfor Byen paa Vinding Land, som det den Gang kaldtes; han laa hjemme om Natten og havde sin Dagskost med hjemmefra, i Reglen kom dog hans Kone eller et af hans Børn med Middagsmad til ham. Han stillede altid i god Tid om Morgenen i Brænderiet. Den Morgen, der her er Tale om, kom han ved 2-Tiden. Mit Værelse var paa Loftet lige over Mæskestuen. Før jeg var staaet op, hørte jeg meget høj Tale dernede fra; jeg stod op, fik Klæderne paa i en Fart, kom ned i Brænderiet og fik Lamperne tændt. Da jeg kom ind i Mæskestuen, stod der foruden Jens en Preusser, som havde hans Madkasse og aad Paalægget, eller hvad der nu var paa Brødet, medens Brødet laa strøet omkring paa Gulvet. Da han fik Øje paa mig, holdt han op med dette, og med sine snavsede Støvler paa klatrede han op paa Dampmaskinen, tog en Notitsbog og af Lommen og begyndte at fortælle, at saadan en Indretning vilde han lave, naar

han kom hjem. Jeg paalagde ham, at han øjeblikkelig skulde gaa ned af Maskinen, ellers vilde han faa med mig at gøre. Saa trak han sin Sabel og truede mig med den, idet han tjattede med den som en almindelig Kæp. Jeg hentede da en »Sistok« (som vi brugte, naar Filtreposerne skulde renses) og tog Stilling lige overfor ham. Da han mærkede, at jeg ikke var bange for ham, blev han bange; nu vilde han ud, men i sin Befippelse kunde han ikke finde Udgangsdøren, hvorfor han kravlede op i et Vindue, der vendte mod Aaen. Jeg kunde have hjulpet ham ud og paa Hovedet ned i Aaen, men det vilde jeg dog ikke; havde han selv gjort det, vilde det have været hans egen Sag. Han bad mig da omsider om at hjælpe ham til at komme bort, hvorfor jeg førte ham til Mæskestuen, viste ham den ødelagte Mad, der laa paa Gulvet, og krævede, at han skulde betale denne. Dertil var han villig, men han havde kun en Mark; den fik Jens, og jeg førte ham til Døren; saa kan det nok være, at han fik travlt med at komme af Sted.

Samme Morgen fortalte jeg Østrigerne om det Besøg, jeg havde haft. De beklagede, at jeg ikke havde ført ham ind til dem, thi saa skulde de nok have taget ham under Behandling. Var han blevet meldt, vilde det nok være blevet en alvorlig Historie for ham, da han havde fjernet sig fra sin Feltvagt ved Sønderbrogade; herfra havde han fulgt Jens Agerbøl ind i Brænderiet.

Om Jens Agerbøl føler jeg Trang til at skrive lidt; han havde den Gang arbejdet i Brænderiet i 16 Aar. Jeg ved nemlig ikke at have kendt et mere paapasseligt og mere trofast Menneske end ham. Hans Gerning i Brænderiet skulde vel kaldes den simpleste, men det var den egentlig ikke; den bestod i Vask og Rengøring

af alle dets Dele undtagen Maskineriet og hvad dertil hørte. Det havde i Virkeligheden en meget stor Betydning, hvorledes dette Arbejde blev udført, thi den mindste Urenlighed paa Redskaberne, der anvendtes ved Mæskningen, og navnlig i Mæskekarret, hvori det mæskede henstod, til det blev modent, og paa Gærstokken, kunde kendes paa Udbyttet, baade af Gær og Spirit. Hans Arbejde var, naar det var veludført, derfor i Grunden lige saa meget værd som en andens. Var denne Fejl trængt ind i Redskaberne, var den meget vanskelig at faa rettet. Alt, hvad jeg bad Jens Agerbøl om at udføre, udrettede han altid med godt Humør; og var der et og andet, som jeg ønskede udført anderledes, gjorde han det uden at sætte en sur Mine op. Jeg behøvede aldrig at befale, og det var jeg glad ved, da han havde været saa længe i Brænderiet. Han var op i Halvtredserne, havde Kone og flere Børn; saa vidt jeg kunde skønne, var han ene om at forsørge Familien; han klagede sig aldrig, syntes altid glad og ved godt Mod.

Blandt de hos os indkvarterede Østrigere var der især en, der ikke blot var tyvagtig, men ogsaa meget usædelig og onskabsfuld. I Grunden var han ogsaa ilde lidt af sine Kammerater. Han kom ofte ned i Brænderiet, hvor han gik og snusede alle Vegne. Særlig havde et lille Møbel, et Bord med et uaflaaset Skab under som Fod, hvori vi bl. a. ogsaa havde Øl og Brændevin staaende, taget hans Interesse fangen; han havde nemlig opdaget, hvilket Indhold det havde. Han besøgte Skabet næsten hver Dag, navnlig naar han havde Damebesøg, hvilket hyppigt gik paa; navnlig var der to Piger, der skiftevis besøgte ham, og formodentlig skulde der saa høldes lidt Gilde. Det fejlede aldrig, at han saadanne Dage tog baade Øl og

Brændevin, navnlig dog Brændevin, der fandtes i en Halvflaske. Dette var jeg ked af. En Dag kom Henningsen, der den Gang var vor eneste Handelsbetjent, ned til mig. Vi talte sammen om dette; han var nemlig lige saa generet af samme Østriger i Butikken, hvor denne ved sine hyppige Besøg gerne saa Lejlighed til at stjæle et og andet. Jeg besluttede da at spille ham et Puds; jeg fyldte en Halvflaske med Urin, satte Proppen i Flasken og stillede den paa Brændevinflaskens Plads. Efter at Henningsen var gaaet op i Butikken, saa jeg en af de omtalte Piger komme. Jeg gik op paa Loftet, hvor jeg stillede mig paa et Sted, hvorfra jeg kunde se ud over Brænderiet. Straks efter kom Østrigeren; han saa sig om, og da alt syntes roligt, aabnede han Skabet, tog Flasken frem og Proppen af, hvorefter han holdt den op for Lyset. Derefter tog han nogle Slurk, saa det klukkede, men den sidste Mundfuld spyttede han langt ud paa Gulvet, hvorpaa han fo'r ud af Døren, som om den Slemme var i Hælene paa ham. Jeg morede mig, og derefter kunde vi beholde vor Flaske i Fred.

Men Episoden fik et Efterspil. Henningsen og Østrigeren havde undertiden været i Haarene paa hinanden, og da Østrigeren havde set, at Henningsen havde været nede i Brænderiet, troede han, at det var denne, som var Ophavsmanden. Om Aftenen samme Dag saa Østrigeren, der opholdt sig i Butiken, Lejlighed til at tilvende sig en stor Kniv, der laa paa Disken; idet han derpaa gik ud af Døren, kastede han Kniven med saadan Sikkerhed efter Henningsen, at den, uden dog at ramme ham, borede sig en Tomme ind i Bagdisken. Havde Henningsen ikke i samme Øjeblik uvilkaarligt drejet sig til Siden, vilde han have faaet Kniven ind i Ryggen.

I Gæstestalden, ved Siden deraf, var der et mindre Kammer til Brug for Gaardskarlen. Begge Steder var Østrigere indkvarteret. Om Aftenen, ja maaske om Natten med, havde de stadig Besøg af to Fruentimere, navnlig den ene af dem. Østrigerne fortalte mig dette og pralede deraf. Jeg besluttede da, om jeg ikke paa en eller anden Maade kunde forhindre disse Besøg, men det var jo ikke saa lige til, da der var Fare forbundet dermed. Jeg lavede da en Sprøjte af et Stykke Kobberrør paa en halv Alens Længde. En Aften, da det var meget mørkt, og hvor de som sædvanligt havde Tøsebesøg, fyldte jeg Sprøjten med en halv Pot Smøreolie og listede mig paa Strømpefødder hen til Stalddøren. Det var en dobbelt Dør, og paa den ene af Halvdørene manglede en Liste, saa der her var passende stor Aabning. Da jeg kikkede gennem denne, saa jeg, at en Østriger stod og omfavnede en af de paagældende Tøse. Jeg sprøjtede saa hele Ladningen ind, og den ramte næsten for godt, thi han fik noget med. Jeg vilde saa fjerne mig ind i Brænderiet, men det blev der ikke levnet mig Tid til, da Stalddøren i det samme blev lukket op. I umiddelbar Nærhed af Døren laa en stor Kulbunke; ved den kastede jeg mig ned, og i Mørket saa de mig derfor ikke, men løb forbi. Saa hurtigt jeg kunde, sneg jeg mig i Skjul af Kulbunken hen til Trappen, der førte op til Høloftet, som stod i Forbindelse med det Loft, hvor jeg havde mit Værelse. Jeg i en Fart ind i Værelset, hvor Lampen stod tændt, og fik fat i en Sangbog, hvoraf jeg gav mig til at synge af fuld Hals. Det varede noget, inden de fandt op til mig, og da de kom, »baatrede« de i Munden paa hinanden om Sprøjten; jeg lod, som om jeg ikke forstod dem, men som om jeg troede, at de vilde have Sprit, og bød dem derfor

ned i Brænderiet paa en Snaps. De fulgte med, og jeg gav dem hver et Par Snapse. Deres Mistanke til mig faldt væk, men havde de faaet fat i mig nede i Gaarden, ved jeg ikke, hvad der kunde være sket. Midlet viste sig iøvrigt at virke godt. Tøsene saa jeg ikke oftere der. Olien var formodentlig heller ikke saa let at faa fjernet af Tøjet.

Skønt det nu vel kunde være nok med den Art Tildragelser, maa jeg dog fortælle noget, der staar i Forbindelse med det sidst omtalte. Østrigerne vilde gerne lade os danske Karle høre, at de danske Piger havde dem saa kær, og der var tilsyneladende noget om det for enkeltes Vedkommende. Da flere af Byens unge Karle en Søndag var forsamlede, kom dette paa Tale; vi enedes om, at vi skulde se at lægge Mærke til de Piger, som stod i usædeligt Forhold til Østrigerne, men vi maatte passe nøje paa, at vi kun udsaa os de Piger, om hvis Vandel der i saa Henseende forelaa slaaende Beviser, saa vi ikke fik en uskyldig mistænkt. Denne Beslutning blev selvfølgelig hemmeligholdt. Otte Dage derefter var vi atter forsamlede, og enhver af os udpegede saa den eller dem, som vi med god Grund kunde være sikre paa. De skyldiges Navne blev saa skrevet paa en Liste med Angivelse af Arten af deres Forseelse, og Listen blev om Aftenen fastgjort paa Pumpen paa Torvet ved paa Bagsiden at smøre den med hurtigt tørrende Lak, saa den ikke var let at faa pillet af. Godt Drikkevand fandtes ikke mange Steder i Vejle, hvorimod Brønden paa Raadhustorvet i saa Henseende havde et meget godt Lov paa sig. Derfor lod mange af Byens Beboere hente Vand der til Husbrug. Om Morgenen derefter kom der her en Del Tjenestepiger, de læste Listens Indhold, og enkelte af dem saa da, at deres eget Navn ogsaa fandtes der.

Der opstod snart en meget højroestet Samtale mellem Pigerne, saa de Mennesker, der passerede forbi, standsede for at høre Aarsagen dertil. I Løbet af kort Tid kom der saaledes en Del Mennesker til Stede, saa Rygtet blev paa den Maade spredt ud over hele Byen. Dette gjorde god Virkning; man saa ikke mere nogen Pige i Følge med en Østriger.

Den store Indkvartering af Preussere og Østrigere medførte selvfølgelig mange Besværligheder i vort daglige Liv og Arbejde. Saa længe enhver af Gaardens Folk kunde være paa sin Plads, gik det dog nogenlunde. Men saa indtraf der Sygdom blandt os i høj Grad. Min Husbond, Købmand og Brænderiejer Riis, fik en meget ondartet og langvarig »Gastrisk Feber«;⁵⁾ han kom under Distriktslæge Hofbauers Behandling og blev plejet i sit Hjem. Gaardskarlen, Jens Peter Madsen, samt en Handelsbetjent fik Tyfus, de blev begge indlagt paa Sygehuset. Saa var der ikke andre til at bestyre den ret store Forretning og til at passe Butikken end forannævnte Henningsen. Jeg kunde indrette mit vigtigste Arbejde der saadan, at jeg kunde gøre Tjeneste i Gaarden om Eftermiddagen og Aftenen paa nogenlunde tilfredsstillende Maade, ligesom jeg var Henningsen til Hjælp paa Lageret i Pakhusene som ved andre Lejligheder. Jeg maatte godt faa al den Hjælp, som jeg havde Brug for, og jeg fik ogsaa nu og da fat i en Daglejer, men de var bange for Smitten, ligesom de var ukendt med de stedlige Forhold, saa de var kun til ringe Nytte, jeg maatte alligevel være til Stede for at anvise og lede de forskellige Arbejder og føre Tilsyn dermed. En lille Tid gik alt dog saa nogenlunde, men saa lagde Fjenden til Brug i deres Lazaretter Beslag paa vor Beholdning af Is,

⁵⁾ Dette var i ældre Tid ogsaa Benævnelse paa Tyfus. (Udg.)

som vi selv havde haardt Brug for i Brænderiet. Dette blev til stor Skade og Ulejlighed for os. Vi havde nemlig intet Brøndvand, der var anvendeligt til Brænderiets Brug, vi fik Vand fra Aaen gennem en Rørledning. Og da Sommeren havde indfundet sig med Solskin og Varme, blev det os umuligt, hverken ved Luft eller Vand, at faa Mæskningen svalet ned til 17—18 Grader, da Vandet holdt 15—16 Grader, undertiden mere. Derfor maatte den henstaa altfor længe i Svalekarret, og endda kunde den ikke blive afkølet nok; under saadanne Forhold er den tilbøjelig til at blive sur, og derved formindskes Udbyttet baade af Gær og Sprit, ligesom Gæren fik en mindre god Beskaffenhed og mindre Holdbarhed.

Pressegær var den Gang ikke saa meget i Brug som nu og var saa godt som ukendt af en stor Del af Landbefolkningen. Da Ølbrygningen i Hjemmene var almindelig, var den derved fremstillede Gær ogsaa tilstrækkelig til Husholdningsbrug. Ved Hjemmebagningen bagtes den Gang ikke meget Sigtebrød, de fleste Steder saa godt som intet undtagen til Brug ved Gilder og de aarlige Højtider. I sidste Halvdel af Halvtredserne tjente jeg nogle Aar i Vejle som Maltgører og Brænderikarl; da bryggede vi der Øl paa samme Maade som det den Gang almindelige Husholdningsøl, og Gæren herfra paasatte vi Mæskningen, ikke som nu Pressegær. Den Del af Gæren, som vi ikke selv havde Brug for, solgte vi omtrent altsammen til Byens Bagerere. Jeg hørte den Gang aldrig Tale om Pressegær. Men i 1864 hed det sig, og det var vist rigtigt nok, at i Jylland var der ingen andre Brænde vinsbrænderier end i Flensborg, som lavede Pressegær. Men da denne ikke kunde komme hertil paa Grund af Krigen, blev den en søgt Vare. Vi fik 3 Mark for Pundet, og det

var en forholdsvis meget høj Pris. 8 Graders Brændevin kostede kun 30—33 Øre. Det gjaldt derfor om at lave saa god og saa megen Gær som muligt. Men under de beskrevne Forhold kunde dette ikke lade sig gøre.

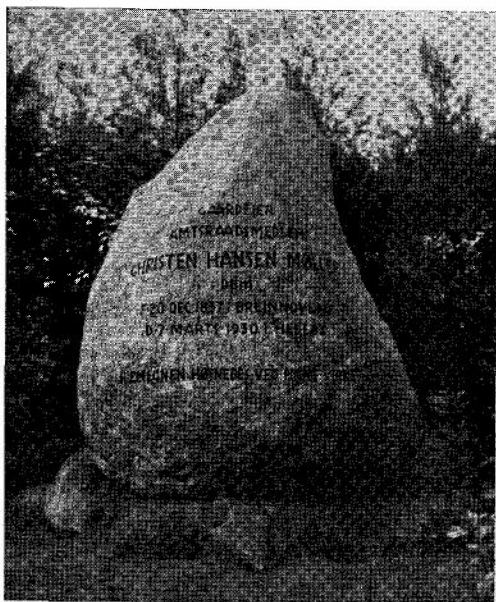
Jeg besluttede da at foretage Brænderiarbejdet om Natten; Nattelufften og navnlig Morgenlufften var da saa kølig, at jeg ved Hjælp af denne kunde faa Mæskningen tilstrækkeligt afkølet i en kortere Tid. Naar den var anbragt i Karret og var blevet blandet med Vand samt tilsat Gær, kunde den holde den Varmegrad, den burde have. Jeg havde forud faaet denne Ordning tilladt af Toldvæsenet, og jeg opnaaede derved at faa det Udbytte af Gær og Sprit, som med Rimelighed kunde forlanges. Endvidere sparede herved baade Tid og Kul, ligesom Fedekreaturerne bedre kunde taale Biproduktet (Spølet); de aad det gerne og trivedes godt derved. Naar jeg begyndte mit Arbejde i Brænderiet om Aftenen Kl. 8¹/₂, kunde jeg i det væsentlige være færdig dermed Kl. 4 om Morgen; der var da vel endnu nogle Smaaarbejder at udrette i Brænderiet, men de kunde uden Skade udføres i Dagens Løb.

Jeg fik min Seng flyttet over i en af Forhusets Kældere, hvor der var dejligt køligt fremfor paa mit Værelse ligeover Brænderiet, hvor der var meget varmt. Nu kunde jeg gaa over i Kælderen og hvile mig et Par Timers Tid eller tre, indtil Kunderne fra Landet begyndte at komme. Men det var ikke nær altid, at jeg kunde falde i Søvn, og naar Vognene kom, maatte jeg jo gerne være til Stede i Gaarden for at tage mod dem. Saaledes gik det saa nogenlunde en tre Ugers Tid. Træt blev jeg selvfølgelig, men det fik endda gaa, som det kunde. Men hertil kom saa, at jeg ikke kunde

taale Maden, jeg følte mig meget utilpas, naar jeg havde spist, ligesom jeg heller ikke havde mindste Madlyst. Jeg henvendte mig til Distriktslæge Hofbauer i den Anledning; af ham fik jeg en Recept paa Medicin, og han sagde til mig, at jeg skulde gaa til Sengs. Husbond laa stadig i Sengen, kendelig Bedring var ikke indtraadt, saa der var for hans Vedkommende Udsigt til et langt Sygeleje; vi taltes ved om Sagen, og han bad mig om at holde ud og at lede Arbejdet saa længe som muligt, idet jeg maatte skaffe mig al den Hjælp, jeg havde Brug for. Jeg lovede at gøre mit Bedste og at fortsætte, saa længe jeg paa nogen Maade kunde være paa Benene. Det, jeg bedst kunde taale, var nymalket Mælk, og da vi havde en Del Køer paa Fedestalden, som blev malkede, havde vi Mælk nok. Jeg malkede selv den Mælk, som jeg efterhaanden havde Brug for, i en almindelig Trepægleflaske, og naar denne var afkølet, drak jeg den, dog kun ganske lidt ad Gangen. Noget af den Mad, jeg kunde taale, spiste jeg vel, men det blev kun til lidt. Doktoren sagde flere Gange til mig, at hvis jeg ikke gik til Sengs, kunde jeg ikke leve, men jeg holdt ud i fire Uger paa den Maade.

Jeg husker, som var det sket i Gaar, at en Morgen, hvor vi ellers var færdige med Arbejdet, var der noget i Vejen med Vandpumpen, saa der ikke var tilstrækkeligt Vand i Vandbeholderen, hvorfor Maskinen endnu en lille Tid maatte holdes i Gang. Jeg bad da Jens Agerbøl om at lukke af for Dampen til Maskinen, naar der var kommen Vand nok i Beholderen; »det kan du vel nok,« føjede jeg til. Det mente han jo nok, at han kunde; »ja, saa vil jeg gaa over og lægge mig i Sengen,« sagde jeg. Jeg laa da en lille Tid uden at sove, men saa hørte jeg Maskinen derude løbe løbsk;

jeg kravlede ud af Sengen, kom med Møje derned, og da saa jeg Maskinen gaa med saadan Fart, at man ikke kunde skelne dens Bevægelser. Sagen var den, at Maskinen ikke havde andet at trække end Vandpumpen. Da denne var blevet slaaet fra, havde det store Svinghjul endnu Kraft nok til at trække Maskinen en lille Tid, og da Jens ikke kunde faa den til at standse med det samme, stod han og drejede og drejede, til han fik lukket op for fuld Damp. Der skete dog ingen Skade, kun fik jeg selv en ubehagelig Afbrydelse i den tiltænkte Hvile.

Chr. H. Møllers Mindesmærke, rejst 30. Maj 1937,
i Give Anlæg:
Hjemmegnen højnedes ved hans Virke.

SØNDEN KOLDING FJORD

TRÆK FRA FOLKELIVET I DE OTTE SOGNE

AF JENS A. PETERSEN

V.

Oprindelig havde Vejstrup og Hejls fælles Sognepræst. Den første Præst i det selvstændige Vejstrup Sognekald var Pastor Agerskov; der er ogsaa senere gjort Forsøg paa at sammenlægge Sognene igen, men uden Resultat.

I Vejstrup Præsteembedes Kaldsbog findes et Par interessante Sider, der omhandler Nedbrydningen af den gamle Kirke i Vejstrup og Opførelsen af den nye i Aaret 1840 samt om Kirkens Indvielse.

Det er indført i Kaldsbogen af Pastor Topsøe (Præst i Hejls og Vejstrup fra 1871 til 1878), som har afskrevet Beretningen efter den originale, der er forfattet af Pastor Bonnichsen (Præst i Hejls og Vejstrup fra 1839 til 1849) og indført i den gamle Embedsbog for Hejls og Vejstrup Sogne. Denne Beretning har følgende Ordlyd:

»Kirken i Vejstrup var ifølge historiske Sagn saare gammel, maaske endog 800 Aar. Den var omsider blevet meget brøstfældig. Murene, opført som sædvanligt i gammel Tid for det meste af uformede Kampesten, begyndte at vige. Dens Tilstand blev ved Syns-

forretningen befundet saaledes, at i det mindste den nordre Side skulde nedtages og paany opføres.

Paa skete Indberetninger og Forestillinger og gentagne Indberetninger blev af Kong Frederik den VI allernaadigst besluttet, at hele den gamle Kirke paa Taarnet nær skulde nedbrydes og en ny opføres. Der blev holdt offentlig Licitation over Nedbrydningen, og Murermester Hansen fra Kristiansfeldt fik Tilslaget. Den gamle Kirke var tækket med Bly, og dette blev solgt. Dette skete i Aaret 1839.

I samme Efteraar blev Grunden lagt et Par Alen dybt og muret i Kalk og Cement. I Foraaret 1840 blev saa tidligt som muligt begyndt med Kirkens Opførelse. Samme Mand, som havde nedbrudt den gamle Kirke, overtog og ved Licitationen den nye Kirkes Opførelse. Snedkerarbejdet besørgede Snedker Lorents Jepsen efter Akkord.

Den hele Sommer medgik til Værkets Fuldførelse. Overbygningsinspektør Meyer i Slesvig havde udkastet Planen og gjort Ridset. Den nye Konge Christian VIII og hans Dronning Caroline Amalie havde den Naade paa Rejsen gennem Hertugdømmerne at tage Kirken i Aasyn den 3. August og bevidne deres allerhøjeste Tilfredshed med Værket, saa vidt det var færdigt.

En ny Døbefont fra Ditmers Fabrik paa Renberg blev opstillet i Alterpartiet den 7. November. Sammes Pris var 40 Rd. (denne Døbefont staar nu inde i Præstens Værelse i Kirkens østre Ende). Samme Dag mødte Kirkevisitatorerne, Konferentsraad Johannsen, Amtmand, Kommandør, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd, og Provst Jansen, Præst i Gammel-Haderslev, i Kirken, hvor og Pastor Bonnichsen og Juraterne (Kirkeværgerne) var til Stede.

Første Visitator (Amtmand Johannsen) nedlagde en

Mindetavle af Sandsten med latinsk Inscription under Altret. Dets Indhold var følgende:

Hoc Templum

sub auspiciis Regis Frederici sexte inceptum et regimine Regis Christiani VIII ad finem perducte loco veteris diruli extruktum est.

Præfectus Fr. Johannsen Tabulam deposuit.

Præpositus Ch. L. Jansen vedem dedicavit.

Pastor fuit B. A. Bonnichsen.

Jurati Chr. Hansen Lund et Iver Andersen.

Ravn Hansen aedificavit.

(Oversat: Denne Kirke paabegyndt under Kong Frederik VI's Bevaagenhed og fuldendt under Kong Christian VIII's Regering, er opført paa det Sted, hvor den gamle er nedrevet. Amtmand Fr. Johannsen nedlagde Tavlen. Provst Ch. L. Jansen indviede Kirken. Præst var B. A. Bonnichsen. Kirkeværger: Chr. Hansen Lund og Iver Andersen. Ravn Hansen byggede den.)

Søndag den 21. Trinit., den 8. November 1840, var den egentlige Indvielsesdag. I forud var d'Hr. Visitatorer i Haderslev samt flere Embedsmænd og alle Herredets Præster indbudte til et Maaltid i Præstegaarden (d. v. s. Hejls Præstegaard). Musici var i forud bestilte paa Kristiansfeldt. Pastor Bonnichsen havde ladet tre Sange trykke, som blev uddelt i Sognene. Disse blev under Musikkens Ledsagelse afsungne ved Gudstjenesten. Exemplarer deraf er henlagte i Arkivet til Amindelse. Kl. 10 begyndte Gudstjenesten og varede til Kl. 1.

Toget til Kirken blev saaledes anordnet: Alle indbudte gejstlige og verdslige Embedsmænd forsamlede sig i Skolen. Vejstrup og Hejls Sognefogder aabnede Toget. Sognefoged J. Petersen fra Sjølund aabnede

Hoveddøren. Derpaa fulgte Musici og Skolens Ungdom, hvilke tilligemed Degn og Skolelæreren tog Plads i Koret. Derpaa fulgte Bygmestrene Hansen og Jepsen, saa Juraterne (Kirkeværgerne) med ny anskaffede brændende Voxlys. Derpaa Kirkevisitatorerne (Amtmanden og Provsten), saa Stedets Præst og den ældste af de tilstedeværende Præster, Pastor Nissen fra Øsby, med de hellige Kar. Siden de indbudte Gæster.

Efter at dette Tog var indtraadt i Kirken og havde taget Plads ved Altret, blev først Medlemmerne af Vejstrup Menighed indladte, saa den øvrige Forsamling, som fyldte Kirken fra den ene Ende til den anden. Paa Pladsen foran Altret var Bænke hensatte, hvorpaa honoratiores af Fruentimere tog Plads. Ved Indtrædelserne intonerede Musici.

Efter at Stilhed og Rolighed var tilvejebragt, traadte Pastor Bonnichsen for Alteret og holdt en Bøn. Derpaa blev de 4 første Vers af Indgangssangen afsunget (det fjerde Vers lyder saaledes):

Vor gamle Kirke sank i Gruus
 Af Tidens Tand fortæret.
 Da rejste sig paa ny dit Huus
 Det staar i Ynde æret.
 Vi nu med Glæde iler hen
 Til dig oh Gud til Frelseren
 I Aanden at tilbede.

Nu traadte Amtmanden for Alteret og holdt et historisk Foredrag, som han sluttede med Bøn, og derpaa opfordrede han Provsten til Indvielsen.

(Det oplyses ikke, hvad det historiske Foredrag har drejet sig om, men det har sikkert nok været Vejstrup Kirkes Historie. Paa os virker dette Led i Gudstjenesten noget ejendommeligt: Amtmanden i Uniform holdende historisk Foredrag foran Alteret, men forresten til-

talende at høre, at en Amtmand for 100 Aar siden ved en Kirkeindvielse kunde slutte med en Bøn.)

Nu blev Vers 5 sunget. Denne (d. v. s. Provst Jansen) holdt en skøn Tale, og ved Slutningen under den egentlige Indvielsesakt knælede den tilstedeværende Gejstlighed paa Knæskamlen (Knæfaldet).

Nu istemtes Handsangen, ved sidste Vers betraadte Stedets Præst Prædikestolen og taledede over 2. Cor. 5, 17. Efter denne Tale blev Slutningssangen afsjungen; til sidst lyste Pastor Bonnichsen Velsignelsen.

Nu var den højtidelige Akt til Ende. Toget forlod Kirken i omvendt Orden. Vejret begunstigede Dagens Højtidelighed. Alt blev udført i uforstyrret Orden. Soli deo Gloria (Gud alene Æren).

I Præstegaarden (altsaa Hejls Præstegaard) blev givet et Maaltid for saa mange som Huset kunde rumme.«

— — —

Endelig kan det oplyses, at det først var i 1875, at Kirken blev malet indvendig. Embedsbogen oplyser, at Justitsraad Winstrup i Kolding har leveret Tegningen dertil, og at Kirken samme Aar fik sin nuværende Altertavle malet af Professor Schleisner i København. Arbejdet med Kirkens Maling og Anskaffelsen af Altertavlen kostede tilsammen 1500 Rigsdaler.

Kirkens Døbefont blev kort efter Aarhundredskiftet erstattet af en gammel Granitfont, som den daværende Kirkeværge Chr. Ravn, Sjølundgaard, fandt staaende i Gaarden paa Thomsens Hotel (nu Missionshotellet) i Kolding, hvor den brugtes — som Vandingstrug for Hestene.

Hotellets Ejer, Viggo Petersen, tilbød med stor Liberalitet, at saafremt en af Egnens Kirker maatte have Brug for den, maatte de faa den ganske gratis. I den

Anledning besøgte Stiftsøvrigheden fra Ribe, Biskop Koch, Stiftamtmand Stemann samt Stiftsfuldmægtig Sagfører Holger Jensen, da de var paa Tur til de otte Sogne, Hotellet og tog Døbefonten i Øjesyn. De syntes godt om den og udtalte deres Anerkendelse af, at Hotelejer Viggo Petersen saa imødekommende vilde afstaa den, og Vejstrup Kirke fik den senere overdraget.

Daabsfadet er i sin Tid foræret til Kirken af Guldsmed Kyster, Kolding. Kun Midterpartiet, der forestiller Adam og Eva i Paradisets Have, er gammelt og forarbejdet ca. 1700.

Den gamle Altertavle, som efter i mange Aar at have ligget henslængt paa Kirkens Loft, blev opsat i Vaabenhuset i Aaret 1888 paa Foranledning af daværende Kirkeværge Chr. Ravn, Sjølundgaard, har oprindeligt hørt hjemme i den gamle Vejstrup Kirke. Man mener, at Altertavlen stammer fra ca. 1475, og det er smukt og godt Udskæringsarbejde, omend ikke kunstnerisk saa værdifuldt som de gamle Altertavler i Taps og Hejls Kirker.

I Kirken findes foruden denne senkatolske Fløjaltertavle, der i Midtfeltet fremstiller Christi Gravlæggelse og i Fløjene Apostlene, Malmalterstager fra 1674, et tidliggotisk Krucifiks, der hænger over Korrundingen, saaledes at Ordene: Gak under Jesu Kors at staa —, her sker Fyldest.

I Kirken opbevares en Samling »Skjolde«; de har ingen kunstnerisk Værdi, men derimod stor lokal Interesse, dels paa Grund af Navnene, der læses paa dem, og dels fordi de minder om en gammel, nu forsvunden Skik ved Begravelser. Saadanne »Skjolde«, d. v. s. ovale, tynde Jernplader, forsynet med Afdødes Navn, Fødsels- og Dødsdag og Aar, blev af dem, der havde Raad til sliq Luksus, sat fast paa Trælysestager og baaret

foran Kisten ind i Kirken, hvor de senere opbevaredes til de Afdødes Minde. Der findes i Kirken en halv Snes af disse Trælysestager, som Afdødes Familie selv anskaffede og efter Begravelsen overlod til Kirken. To af dem bruges endnu ved Begravelser i Vejstrup Kirke.

Paa Kirketaarnets Loft ligger en gammel Ligbaare. I gamle Dage havde man ikke Hanke paa Ligkisterne, men satte dem paa en Baare, som otte Mand bar. Ligbaaren bærer paa den ene Side Inskriptionen: »H. Præstorius, Sogne Præst til Hejls og Vejstrup Sogne«, og paa den anden Side: »Kirke Værger Jørgen Hansen 1801«.

Meget interessant er den gamle, søjleformede Ligsten, der staar op ad Kirkegaardsdiget Nord for den vestre Indgang. Den blev fundet i 1892 paa »Damgaard« i Sjølund, da denne Gaard brændte. Her var de brugt som Telsten ved en Hestebaas. Stenen er rimeligvis en Portalsten, som muligvis har staaet ved Indgangen til den gamle Vejstrup Kirke og sammen med en tilsvarende har baaret en Bue foran Indgangsdøren. Paa et eller andet Tidspunkt er den blevet fjernet og er senere blevet benyttet til Gravsten over Michel Eriksen af Sjølund 1750. Denne Mand ejede i sin Tid Gaarden. Stenen har altsaa været brugt til Ligsten paa hans Grav. Paa et eller andet Tidspunkt er Graven sløjftet og Stenen ført hjem til Gaarden, hvorfra den saa atter er ført til Vejstrup Kirkegaard.

I Sommeren 1932 fandt man en gammel Døbefont i Vejstrupgaards Have. Den fandtes i en Jordhøj, som var helt tilgroet med Planter og Buskads, kun Kanten af Fontens øverste Runding ragede lige op af Jorden. Den fundne Døbefont er udhugget af en Granitsten og saa stor, at et Barn uden Vanskelighed vilde kunne komme helt ned i den og blive døbt paa den Maade,

som Skik var i Oldtiden, ved Neddykning. Ejendommelig er en Afløbskanal, som er boret ud gennem Siden lidt over Bunden.

Hvor denne gamle Døbefont oprindeligt har hørt hjemme, og hvordan den er havnet i Vejstrupgaards Have, er der næppe nogen, der kan give Oplysning om. Men det ligger lige for at gætte paa, at man her staar overfor den gamle Døbefont fra den gamle nedrevne Vejstrup Kirke, og maaske er det den ældste Døbefont paa Kolding-Egnen. Den er nu ført tilbage til Vejstrup Kirke, hvor den er opstillet paa den østlige Del af Kirkegaarden.

VI.

Det ræn aa det blejs, aa er saa mørt i Sky,
 Gud noed de arm Hjævrer, de har saa laant the By —
 Gi Fanden haed de Skrejgere, de sirrer saa godt i Ly,
 ja tej dem i djer venstre Ben, aa smirr dem uren æ By.

Saaledes sang Hyrdedrengene i Tyrstrup Herred for et Par Menneskealdre siden, men ogsaa fra Markfælleskabets Tid, da Byen havde fælles Hyrde, har de gamle bevaret en Visestump:

Det ren aa det blejs,
 aa det er saa mørt i Sky,
 Gud noed vos arm Hjævrer
 vi er saa lant fra By —
 Tile op aa sill i Sæng
 Fanden skull vær æ Bys Hjæverdrenng
 et ant Oer igjen.

Der er ogsaa dem, der siger: Kræns Hjæverdrenng — men hvem den Kræn er, er der ingen, der mere aner noget om.

Med tidligere Tidens lille Dagløn og ringe Arbejdsfortjeneste har det knebet haardt for Smaakaarsfolk

at skaffe selv den tarveligste Forplejning til de dengang saa børnerige Familier, hvor Thit Jensens Børnebegrænsningsteorier endnu ikke havde virket — maaske af den Grund, at Fruen endnu ikke var født.

Børnene maatte derfor tidligt ud at tjene for selv at skaffe sig det fornødne til Livets Ophold. Saadan fortæller en gammel Mand, der var født omkring 1840, at han kun var 10 Aar, da han kom ud at tjene et Sted, hvor han stunddom alene maatte malke otte Køer og selv bære Mælken hjem fra Marken.

Pladsen gjaldt for en Sommer, og for Arbejdets Opfyldelse maatte Skolens Krav vige. Skolen skulde nemlig søges hver Onsdag Formiddag, men det blev kun til en eneste Formiddag hele Sommeren igennem.

Læreren vilde ogsaa lige saa gerne have, at de Børn, der saaledes var ude at tjene eller hjemme, maatte arbejde med hele Tiden, saa de kun kom i Skolen en enkelt Gang, helt blev borte, for de sad bare og sov de faa Gange, de mødte i Skolen. Det har været i Tiden lige omkring 1850, og om Vinteren skulde Skolen søges dagligt, men der siges, at »det var saamænd ogsaa godt, om der var enkelte, som næsten slet ikke kom i Skolen«.

Der menes af Fortælleren, at de Børn, der ikke var ude at tjene, ogsaa om Sommeren skulde søge Skolen noget tiere end dem, i hvis Lod det allerede var faldet at have et Tyendes Stilling, for, siger Meddeleeren, de, der tjente, kunde som sagt slippe med en halv Dag om Ugen, og der blev heller ingen Ting gjort, om de slet ikke kom i Skole. Det var Lærer Jepsen, vi havde, og han var en meget rar Mand overfor en saadan Tjenestedreng. Der var jo heller ikke meget ved at komme i Skole saadan en enkelt halv Dag, for da var vi saa søvnige, at vi faldt i Søvn. Saa Lærer Jepsen, at en

saadan lille Knægt sad og sov — ja, saa vækkede han ham ikke, men sagde, at han kunde vel godt have Behov at sove lidt.

Det er knap saa mild en Dom, der fældes over en Lærer i Nørre Bjært, som samme Fortæller ogsaa har prøvet at gaa i Skole hos, da han tjente i denne By ved 13—14 Aars Alderen.

Han var en haard Negl til at slaa. Han brugte den Metode at tage Synderen i Haaret med den ene Haand og trække ham op over Bordet, medens han med den anden Haand holdt Tampen, hvoraf der saa vankede Stryg over Bagen. Og Tampen var ikke blot et almindeligt Stykke Reb, men i den frie Ende af det var der splejset en Knude, hvorved Slagene blev endnu værre. Ja, som han kunde slaa.

Ja, det var ikke nemt for en lille Dreng. Jeg var jo kun en 13—14 Aar, da jeg tjente der i Nørre Bjært, og i Høstens Tid skulde jeg gøre min Part som Optager efter en Le. Naar vi om Aftenen ved Solnedgang holdt op med at høste, og Karlene begyndte at skokke Kornet, maatte jeg af Sted hen at samle Køerne hjem. Dem havde vi staaende paa en Græsmark ved Siden af Høstageren, for at jeg kunde flytte dem, naar Tid var. Naar de var hjemme, maatte jeg til Drejens for at flytte Ungkreaturerne. Inden jeg saa kom hjem igen, kunde det godt være henimod Midnat, og naar Klokken var tre, kom Pigen og kaldte mig op igen. Saa af Sted til Drejens, inden jeg skulde have Køerne ud, og derefter hen for at tage mit Skar op paa Høstageren. Den anden Optager var en stor og stærk Pige, men hun skulde aldrig tage et Neg og binde det for mig. Intet Under, at en saadan lille Pojk, som jeg var, mange Gange græd over det, naar det kneb med at følge med. Som nævnt gjorde det ikke saa meget eller kom sig

saa nøje med Skolegangen om Vinteren heller. Om Vinteren havde Smaakaarsfolks Børn nemlig meget at gøre med at bære Brænde hjem. I mangt et Smaamandshjem havde man ikke andet Brænde end det, Børnene kunde bære hjem fra Skovene i Sognet. Vejstrup Sogn og hele Tyrstrup Herred var jo dengang langt mere skovrigt end nu.

Denne Brændehjemføring foregik paa den Maade, at Skovkarlene, naar Karlene var paa Skovarbejde og Brændet hentedes, hjalp Drengene to Stænger paa Skuldrene. Stængerne blev bundet sammen i den bageste Ende, saaledes at den lille Drager bedre kunde holde Styr paa dem og hindre dem i at glide ned ad Skuldrene. Det kunde stundom være lige Læs nok at drage af med, da Skovkarlene jo nok kunde have Sjøv af at give saa store Stænger som Hjælp, at det kneb med at faa dem slæbt hjem.

FRA MIN HJEMEGN OMVRAA, SØNDER OMME SOGN

AF PENSIONERET SOGNEPRÆST I. KARSTOFT

Sønder Omme Sogn bestaar nu (1937) kun af det, som tidligere kaldtes Vestersognet, medens Østersognet er bleven skilt fra og gjort til en selvstændig Kommune og et selvstændigt Pastorat, bestaaende af 2 Sogne: Blaahøj og Filskov, som hver har sin Sognekirke, der blev bygget i Aaret 1877. Navnet »Blaahøj« skriver sig fra en Høj paa en Sandknude ved Skellet mellem Hallundbæk og Omvraa Mark, beliggende 5 Minutters Gang Nord for den fra Omvraa udflyttede Gaard 2a, som blev købt til Præstegaard. Nævnte Høj blev valgt til Anlægsplads for Kirken og Kirkegaarden; derefter blev først Kirkedistriktet og siden det ny Sogn kaldt Blaahøj.

Før den Tid var S. Omme Sogn i hele sin Udstrækning forenet med Hoven Sogn til eet Pastorat, som strakte sig fra Ringgive Sogneskel i Øst til Aadum Sogneskel i Vest, det var nok 3 Mil, saa man kan godt forstaa, at Præsterne begrundede deres Fraflytning med, at de ikke kunde holde til de store Afstande. Dertil kom den vanskelige Forbindelse med Omverdenen. Da den første Præst kom til Blaahøj, fik

S. Omme Sogn sin Post over Vejle med gaaende Landpost fra Vejle Posthus til S. Omme Kro, en 6 Mils Tur. I Kroen afleverede Postbudet hele Posten til Sognet og modtog, hvad der var indkommet til Postbesørgelse, hvorefter han overnattede for at foretage Tilbageturen den næste Dag og under Vejs besøge de reglementerede Brevsamlingssteder. Fra S. Omme Kro bragtes Posten ud i Sognet af 2 Mænd, som hver havde sit store Distrikt i Øst og Vest. Filskov udgjorde et særligt Distrikt med den derværende Kro som Brevsamlingssted.

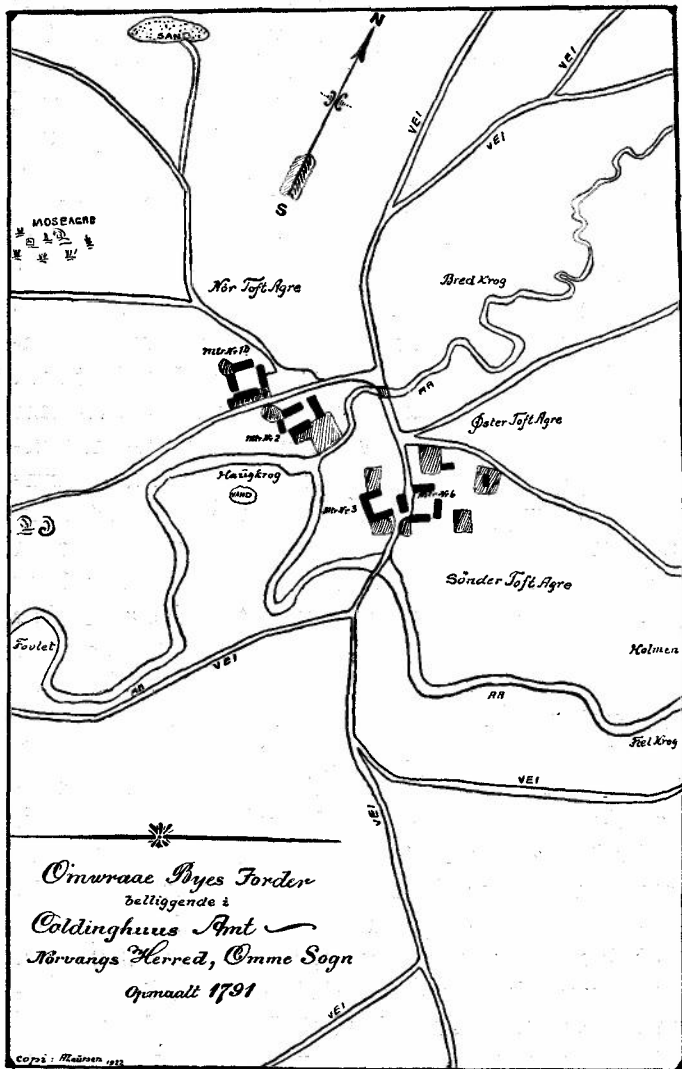
For Præsten i Blaahøj var det besværligt at komme med Toget; han maatte benytte 3 Forspand: først sit eget fra Blaahøj Præstegaard til Filskov, derefter en Fragtmands fra Filskov til Uhe, hvor der kunde ske Omstigning til Uhe—Vejle Dagvogn. Men Præsteembedet i Blaahøj var ogsaa dengang kun et Begynderembede, idet det var oprettet som et residerende Kapellani; nu er det som nævnt et selvstændigt Sognepræsteembede.

Ogsaa det gamle Præsteembede i S. Omme er der sket Forandringer med, idet der under »det første Venstreministerium«, mens J. C. Christensen var Kultusminister, blev oprettet et nyt Pastorat for Hoven Sogn og en Del af Sønder Felding, kaldet Ilderhede, hvor der blev bygget en ny Kirke. S. Omme fik derefter tillagt et nyt Kirkedistrikt af Grindsted Sogn, nemlig Nollund, som Anneks. Dette Kirkedistrikt er igen i det sidst forløbne Aar lagt tilbage til Grindsted Pastorat, hvor der er oprettet et nyt Embede for en residerende Kapellan. Og samtidig har Præsten i S. Omme faaet tildelt den præstelige Tjeneste ved »Statens Arbejds-hus« sammesteds.

I det følgende er der forsøgt at samle og meddele lidt af det gamle Sønder Omme Sogns Historie, særlig vedrørende *Omvraa*.

DEN GAMLE GAARD VED AAEN OG BÆKKEN

Det er gaaet med Omvraa som med det bibelske Sted »Eden«; det har været et yndigt Sted, men det er bleven splittet ad, og der er »kun Levninger fine til Skue« af det. Det har oprindeligt været en stor Gaard paa 4000 Tdr. Land eller $\frac{1}{7}$ af hele det gamle S. Omme Sogn paa 28,360 Tdr. Land med sin gamle Herregaard Jullingsholm, sine 7 gamle Landsbyer og sine 3 gamle »Enestedgaarde«. Stedet laa i Midtjyllands Hedeegne omtrent lige langt fra Købstæderne Vejle, Kolding, Varde og Ringkøbing. Men Beliggenheden var alligevel idyllisk; thi Gaarden laa i en Eng mellem 2 Strømme ved Foden af en Sydskrænt, der var bevokset med gammel Egeskov, som afgav Tømmer til Gaardens Bygninger og Stolper til dens utallige Munkestensmurtavler. De to Strømme var den Gang som nu Omme Aa og Hallundbæk Bæk, som forenede sig tæt uden for Gaardens nordvestre Hjørne. Gaarden laa paa en »Polde« imellem dem, saaledes at den i Flodtider kunde være helt omflydt af Vand. Gaardspladsen har været stor og brolagt med Stenpikning, Husene har været lange, lave og snævre, 7—8 Alen vide. Ogsaa Stuehuset, »æ Sals«, har været langt; det har ligget højt og frit, saa der kunde bygges til det i Tilfælde af, at nogle af Børnene stiftede Familie og fik Part i Gaarden. Der har været Have til Gaarden, men kun en ganske lille een med Stikkelsbærbuske, Kaal og andre Havesager til Brug i Køkkenet. Haven har svaret til det Navn, som i min Barndom var det almindelige Navn for en Have i Omvraa, nemlig »æ Kalgaard«. (Ordet kan ikke paa Jydsk skrives eller udtales Kaalgaard, da »Kaal« paa Jydsk betyder Karl. Kaalplanten hedder paa Jydsk Koel, og man skulde saa have ventet, at Kaalhave maatte hedde Koelgaard, men o er i dette Tilfælde gaaet over til a.)

Den lille Have har ligget vest for Gaarden ud mod Aaen, som paa dette Sted bugtede sig fra Syd til Nord, og deraf har Engkrogen paa den anden Side faaet Navnet »Haugkrog«, det fine Navn, som den fra den gamle Gaard har baaret ned igennem Tiderne til den Dag i Dag.

De tidligste Beboere i Omvraa, hvis Navne man kan vide noget sikkert om, er et Ægtepar, der ligger begravet paa S. Omme Kirkegaard, og hvis Ligstene nu findes anbragt ved Kirkens Vestgavl i Krogen mellem denne og Sydsiden af Taarnet. Det er to smukt forarbejdede blaalige Sandstene, som har kunnet dække hver sin Grav. De er forsynede med svagt ophøjede Sindbilleder i Hjørnerne og med smukt formede Bogstaver og Aarstal i en Ramme langs Kanten. Paa den ene Sten staar at læse: »Her hviler ærlig Kvinde Gunder Christensdatter, som døde i Omvraa den 30. October Anno 1626. G. G. H. E. G. O.« Den anden Sten er bleven beskadiget i den ene Side, og Skaden forsøgt udbedret med Cement, saa Navnet er blevet ulæseligt; men der staar at læse: »Her hviler ærlig Mand, som døde i Omvraa den 28. Mai Anno 1627. G. G. H. E. G. O.« De tilføjede Begyndelsesbogstaver er vel at tyde som »Gud give hannem (eller hende) en glædelig Opstandelse«, en smuk Ønskeformel. Af Udtrykket ærlig (= hæderlig) Mand, ærlig Kvinde kan sluttes, at de paagældende ikke har været Herregaardsfolk eller Folk uden for Bondestanden, i saa Fald vilde der være brugt Tillægsord som »velbyrdige« og »velædle«. Der har skullet Velstand til at bekoste saadanne Ligstene, og Ægteparret maa derfor antages at have ikke blot beboet, men ejet den gamle Gaard, der saaledes ikke har været nogen Herregaard i Lighed med Jullingsholm. Ganske vist findes der i Rigsarkivet

et Aktstykke, hvori Omvraa omtales som en Herregaard; det er fra Aar 1649; da har Jørgen Munk til Haraldskær andraget Kancelliet om, at hans Søster Sofie Munk maatte faa anvist Stolestader i Omme Kirke paa Mands- og Kvindesiden næst bagved Jullingsholms Kirkestole, og det begrundedes med, at »hun ejede ogsaa en Herregaard der i Sognet«. At det er Omvraa, der hentydes til, er utvivlsomt, da ingen anden Gaard i Sognet kunde komme i Betragtning som Herregaard næst efter Jullingsholm. Til Bekræftelse paa dette saa vel som til Vidnesbyrd om, at det nævnte Andragende er bleven bevilget, kan jeg oplyse, at Omvraa Bymænd og Koner, lige indtil der blev bygget Kirker i Blaa høj og Filskov, havde deres bestemte Stole i S. Omme Kirke »næst bagved« Jullingsholms Stole. Derimod er det tvivlsomt, om den velbyrdige Sofie Munk nogen Sinde har beboet Omvraa; men hun har været »Herlighedsejer« af den og som saadan ført Tilsyn med den og gjort Besøg paa den. Og ved saadanne Besøg kunde det vel tænkes, at hun ønskede at optræde som Herskab og have Plads anvist i Kirken »næst bagved« Herskabet fra Jullingsholm, saa meget mere som hendes Gaard efter sit Areal nok kunde kaldes en Herregaard.

Der kan ingen Tvivl være om, at Børn af det førnævnte Ægtepar har beboet Omvraa i den Tid, da Sofie Munk ejede den. Rimeligvis har de ved Tidernes Ugunst været nødsagede til at tage Gaarden i Fæste for at kunne besidde den. Det var en Udvej for Landbrugere dengang til at klare sig igennem økonomiske Vanskeligheder, da der ingen Kreditforeninger var. Iøvrigt vides der ikke noget om det Slægtled, der beboede Gaarden i den første Menneskealder efter det gamle Ægtepars dødelige Afgang. Men 1662 tilveje-

bragtes den første Matrikel med Fastsættelse af Hartkorn for al Jordejendom, og i Matrikelfortegnelsen findes hver enkelt Ejendomsbesidder saa vel som Ejereren — hvis disse to ikke er samme Person — indført med Navn. Her kan det ses for Omvraas Vedkommende, at Gaarden betegnes som en Gaard tillagt Jullingsholm og besiddet af Oluff Jepsonn, Jens Pedersen og Karen Christensdatter. Hartkornet fastsat til 6 Tdr. 3 Skpr. Aar 1664 blev Matriklen ændret. Hartkornet blev nedsat til 6 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. Paa Ejerens Plads nævnes Velbr. Hans Rostrup til Jullingsholm, men alligevel betegnes Gaarden udtrykkelig som Selvejergaard, der beboes af Oluf Jepson og Chr. Olufsen. Oluf Jepson er nævnt i begge Matrikler, de andre har vekslet; han er aabenbart Hovedpersonen, og han findes ogsaa nævnet i den ældste Kirkebog for S. Omme blandt de første paa Fortegnelsen over jordede Personer Aar 1695 ¹/₁₂. Han har efter alt at dømme været en Sønesøn af det før omtalte Ægtepar og opkaldt efter »den ærlige Mand«, paa hvis Gravsten Navnet er bleven ulæseligt; det bekræftes bl. a. ved de resterende Brudstykker, som leder til Fornavnet Oluf. Mellemledet mellem de to Oluffer er dermed saa godt som givet: Jep Olufsen, der har besiddet Gaarden en Meneskealder mellem 1627 og 1662. Det ligger nær at slutte videre, støttende sig til Personnavnene i Matriklen 1664 (Oluf Jepson og Chr. Olufsen) saaledes: Oluff Jepson († 1627) gift med Gunder Christensdatter († 1626) efterfulgtes af 2 Sønner: Jep Olufsen (opkaldt efter Farfar) og Chr. Olufsen (opkaldt efter Morfar). Da Matriklen 1662 blev indført, var Jep Olufsen fra traadt og Sønnen Oluf Jepson traadt i Sted. I Stedet for Chr. Olufsen blev indskrevet som Efterfølgere Jens Pedersen og Karen Christensdatter. Sidstnævnte har

været en Datter af Chr. Olufsen, hun blev senere gift med Jens Sørensen, der nævnes i Matriklen 1688. De beboede Gaarden til deres Død (hun døde 1700, han 1717).

Jens Pedersen har sikkert været Svigersøn af Chr. Olufsen og gift med en Søster til Karen. Han og hans Kone nævnes i Kirkebogen som Faddere ved nogle Barsedaa fra Omvraa, men findes ikke paa Fortegnelsen over jordede Personer i S. Omme. Det ser mærkeligt ud, at Matriklen 1662 har indført de unge som Gaardbesiddere, medens Matriklen 1664 har nævnet den gamle Chr. Olufsen. Men det har vel sin Forklaring i, at det nærmest var en Formsag, om den gamle eller de unge skulde skrives for Gaarden. Det ser i hvert Fald ud til, at Gaarden først er bleven delt imellem 2, og derefter er en Halvpart af Gaarden igen bleven delt imellem 2 og en anden Halvpart delt imellem 3. Paa den Maade er der i Matriklen 1688 fremkommet 5 Navne paa Bosiddende i Omvraa, nemlig Peder Olufsen (ved en Afskriverfejl i en Matrikeludgave kaldt Peder Nielsen), Niels Olufsen, Chr. Andersen, Peder Andersen og Jens Sørensen. De to førstnævnte er Sønner af Oluf Jepson; de besidder hver en Fjerdepart af Omvraa, der her betegnes som en Fæstegaard, der har Borgmester Jørgen Hansen i Horsens til »Proprietarius«. De næste to er rimeligvis ogsaa et Broderpar; de er kommen ind som Jens Pedersens Efterfølgere og er formentlig hans Svigersønner. Jens Sørensen er Svigersøn af den gamle Chr. Olufsen, gift med hans Datter Karen, der allerede 1662 var myndig nok til at nævnes som Parthaver i Gaarden. De nævnes i Kirkebogen kun blandt jordede Personer; de synes ikke at have efterladt sig Børn. Af Tingbogen kan ses, at de kun har besiddet en Tolvtepart af Gaarden og

Peder Andersen en Sjettepart, medens Chr. Andersen har haft en Fjerdepart. Sidstnævnte findes ikke nævnet i Kirkebogen hverken blandt døde eller levende; men der nævnes en anden Mand i Omvraa paa den Tid til lige med sin Kone; de faar mange Børn anmeldt til Kirkebogen og er tit bleven indført som Faddere ved Barnedaab fra Omvraa. Deres første Barn blev født, inden Kirkebogen begyndte, 1683. Da Mandens Navn ikke nævnes i Matriklen 1688, maa Ægteparret have haft til Huse som Indsiddere hos Mandens eller Kone's Forældre. Da Mandens Navn er Jens Jensen med tilføjet Kendingsnavn Karstoft, er han næppe født i Omvraa, men indvandret fra Karstoft i Skarrild Sogn, der ganske vist var Naboby til Omvraa, men med en Mils Afstand (ligesom ogsaa Grindsted var Naboby til Omvraa, men med halvanden Mils Afstand). Antagelig er Jens Jensen kommen som Tjenestekarl til Omvraa og bleven gift med een af Gaardens Døtre; hun hed Johanne og var født Jensdatter. Hun har været af den gamle Olufsslægt paa Spindesiden, sandsynligvis en Datter af den i den ældste Matrikel nævnte Jens Pedersen, hvis Kone betegnes i Kirkebogen som Mette Jenskone, formentlig Datter af Chr. Olufsen og altsaa Sønnedatter af den »ærlig Mand« (Oluff Jepsonn), som døde den 28. Mai Anno 1627. Jens Karstoft maa efter 1688 være indtraadt i Chr. Andersens Sted som Indehaver af hans Fjerdepart-Gaard. Denne overgik ved Jens Karstofts Død 1714 til hans næstældste Søn Jacob Jensen Karstoft, hvis ældre Broder Jens Jensen Karstoft allerede da var gift og bosiddende som Gaardmand i Ørbæk, Hoven Sogn, hvor han senere gjorde sig »herostratisk berømt« ved at indstille sig til offentlig Skrifte i Kirken, fordi han i Hidsighed havde forsøgt at skyde Præsten, engang da denne kørte forbi Ørbæk

paa Vej til Annexkirken i Hoven. Derom nærmere siden. De gamle Omvraa-Mænd var Handelsfolk, det kan man se af Tingbogens Auktionsberetninger og Pantebreve. Niels Olufsens Svigersøn og Efterfølger, Terkel Knudsen Dovr, handlede med Stude, som han opkøbte i de omliggende Sogne. Jacob Jensen Karstoft handlede med Ejendomme; selv var han Fæster, men ved Lejlighed, f. Ex. naar en Gaard maatte afstaas, fordi Manden ikke kunde svare Skatterne og Afgifterne, var han dristig nok til at købe den for at sælge den igen med Gevinst. Saaledes ses han 1742 at have købt Peder Andersens tidligere Sjettepartsgaard, om hvilken det hedder: »Som Anders Clemmensens har beboet, men hvorfra han nu paa Grund af Alder og Armod er demitteret«, af Hartkorn 1 Td. 1 Skp. $3\frac{1}{6}$ Fdk. Udstedt Obligation til Niels Lauritzen i Seirup, som var Anders Clemmensens Svoger. Samme Anders Clemmens Alder var i Følge Kirkebogen dengang 44 Aar. Naar man var saa gammel, kunde man altsaa i hine Tider regnes for at være kvalificeret til at give op, ikke alene paa Grund af Armod, men ogsaa og først og fremmest paa Grund af Alder! Jacob Karstoft afstod Gaarden til sin Søn Jens Jacobsen Karstoft, der indløste Fæstebrevet og fik Gaarden tilskødet af en Enkekone i Skærlund 1754 $\frac{2}{3}$. Købsprisen var 127 Rdl. Om denne vigtige Begivenhed staar at læse i Tingbogen: »Maren Jensdatter Studsgaard, salig Christen Nielsen Adserbøls Enke i Skjærlund, sælger til fornemme unge Person Jens Jacobsen Karstoft i Omvraa min hidtil eiende $\frac{1}{4}$ Partsgaard i Omvraa, som hans Fader Jacob Jensen Karstoft nu beboer og i Fæste haft haver af Hartkorn 1 Td. 6 Skpr. 2 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb., hvilken Gaard han maa nyde og bruge ligesom sal. Peder Thomsen Biering i Horsens den forud haft haver

iflg. min sal. Mands derpaa meddelte Auctionsskjøde af 1747 ^{19/6.}«

Jens Jacobsen Karstoft handlede med Gaarde ligesom Faderen. Han købte bl. a. ved Auktion i Lange-
lund 3 Gaarde af Hartkorn tilsammen 6 Tdr. 3 Skpr.
1 Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. for ialt 198 Rdl. 4 Mark 3 Sk. eller ca.
30 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Det var i Aaret 1778. Da
har det været slemme Krisetider for Landbruget, og de
har været langvarige. 40 Aar længere tilbage blev
der afgivet en Beretning af en i 1738 nedsat »geheime
Kommission«, der skildrer Tilstanden med de mørke-
ste Farver, værre end nogen moderne Krisetid.

Fæstebøndernes Fattigdom og den deraf følgende
Ulyst til at fæste Gaarde bevistes af Tingbøgernes
Restance- og Rønningsdomme. Godsejerne, der
skulde staa inde for Skatterne, blev ruinerede sammen
med Bønderne, idet de tilsatte Hovedgaardenes Ind-
komster paa Godset. De fleste var behæftede med saa
stor Gæld, at de ikke var at anse uden som dens Kre-
ditorers Bestyrere. »De fleste Godsejere har saa stor
en Gæld, at Renterne fast er lige saa store som Ind-
tægterne. Jorden har mistet mindst $\frac{2}{3}$ af sin Værdi,
og endda er der mange, der vil sælge, og selv rige Folk
har ruineret sig ved at købe Landejendomme.« —
»Hvad Bønderne angaar, da tiltager deres Armod Dag
for Dag. Sammenholder man Indtægter af en Td.
Hartkorn med, hvad der skal svares af den, bliver det
klart, at Bonden bestandig maa sætte til, ubegribeligt,
hvor han tager det fra! Ikke Halvdelen af dem kan
svare de kgl. Skatter og langt færre Landgilden.« —
Landgilden var den Pengeafgift, som aarlig skulde
svares af Fæsterne til »Herlighedsejeren«. — »Jorden
faar ingen Gødning, slet Sædekorn giver daarlig Høst.
Derfor kan man knap købe en Karl til at fæste en

Gaard, thi *ved Landvæsenet er stort Arbejde og dog næppe den daglige Føde at vinde.*«

Da Tiderne blev bedre og Tvangsauktionerne sjældnere, maatte Handelslysten, hvis den ikke helt skulde fornægtes, søges tilfredsstillet paa andre og mere ordinære Felter. Det blev da praktiseret i Omvraa, at voksne ugifte hjemmeværende Sønner om Vinteren drog paa Langfart »mæ æ Krampues o æ Nak« efter at have forsynet sig fra Købstaden med baade Nødvendighedsartikler og Luksusartikler i Uld og Silke. Kramposen blev baaret som en Tversæk over Skulderen med den letteste Del foran; i denne Del forvaredes en mindre Kiste, som indeholdt de allerfineste og smukkeste Ting, som særlig var for Pigerne. Det var noget af en Oplevelse for en afsides Bondegaard om Vinteren at faa Besøg »aa æ Kræmer« og se »æ Kramkiest« tømt ud paa Langbordet i Stuen. Naar Kræmmeren ikke havde private Bekendte at overnatte hos, maatte han tage ind paa Kroen, og det kunde have til Følge, hvis Kromanden havde Døtre i passende Alder, at Kræmmeren løb af med een af dem. Paa den Maade er der i 2 Generationer efter hinanden kommen 2 Kromandsdøtre fra Vestjylland og bleven Gaardkoner i Omvraa, een fra Lyhne »Kror«: Karen Jepsdatter, gift 1755 med Jens Jacobsen Karstoft i Omvraa; een fra Blaksmark »Kror«, ogsaa ved Navn Karen Jepsdatter, gift 1796 med Jep Christian Jensen Karstoft i Omvraa. Sidstnævnte Jep Christian havde en yngre Broder, som ogsaa »gik Kræmer« og blev gift med en Datter fra Blaksmark »Kror«. Han slog sig helt paa Handelen og bosatte sig i Varde, hvor han fik Borgerskab som Købmand, dog ikke med Tilladelse til at handle med »Alenkram« og heller ikke til at »bruge Værts-hushold«. Det gik højtideligt til ved en saadan Lej-

lighed; Begivenheden blev ført til Protokols med følgende Slutningsbemærkning: »Lovens 3. Bogs 3. Cap. blev derpaa oplæst, og han aflagde den sædvanlige Borgered samt undertegnede sit Navn her i Protokollen« (d. 27. Juni 1798).

I Aaret 1792 blev *Fællesdriften i Landbruget ophævet* for Omvraas Vedkommende. Omvraa beboedes paa den Tid af 4 Gaardmandsfamilier, medens der tidligere havde været 5; men Sjettepartsgaarden og Tolvtepartsgaarden var i 1772 bleven forenede til en Fjerdepartsgaard som de tre andre Gaarde. Omvraa var saaledes fra en »Enestedgaard« bleven til en By; dog bliver den stadig i de historiske Aktstykker forud for Jordudskiftningen omtalt som en »Enestedgaard«. Det kan derfor ikke vides, hvornaar den gamle Gaard er bleven nedbrudt. Formodentlig er det ikke sket paa een Gang, men efterhaanden som nogen af Familierne har bestemt sig til at bygge og bo for sig selv; de gamle Bygningsmaterialer er saa bleven fordelt og bragt i Anvendelse, ligesom der var Brug for i Øjeblikket.

Man kan vist gaa ud fra, at den første ny Gaard er bleven lagt nærmest ved den gamle, og at de senere er bleven lagt længere og længere ud. Ved Udskiftningen fik den Gaard, som laa længst ude, Betegnelsen Nr. 1, og Ejeren af den fandtes at være Ejer ogsaa af den gamle Gaards Plads; det har formodentlig sin Forklaring deri, at denne Gaardejer har været den sidste Beboer af den gamle Gaard og derved faaet Ejendomsret til Gaardspladsen, der iøvrigt et Par Menneskealdre frem i Tiden blev ved at huskes og nævnes som »æ Gaasplads«, skønt den laa midt i en Eng uden Gaarde i Nærheden, og der blev bjerget Hø paa den.

Jordudskiftningen i Omvraa er efter alt at dømme foregaaet uden større Vanskeligheder. Det gik ikke

der som i Skovsende, hvor Forretningen varede i 3 Dage og gav Anledning til, at Amtmanden med sin Diamantring ved Afrejsen skrev paa en Vinduesrude i Christen Jensens Storstue, hvor Forhandlingerne fandt Sted, følgende Rim:

»Man her i trende Dage sad
og saae saa gerne hver Mand glad,
men det for os var tungt at naae
at tilfredsstille hvers Attraae,
dog endelig forligtes man
sig om en sluttet Delingsplan.

B. G. Sporon.«

I Lille Brande lykkedes det slet ikke at faa nogen Delingsplan sluttet, endskønt der kun var 3 Gaarde; men de var ikke lige store, og den forhandlingsdygtige og retsindige Amtmand kom tilkort med alle sine Forligsbestræbelser. Byens Jordtilliggende fik Lov til at ligge uskiftede hen, indtil en Udskiftning blev realiseret og approberet ved ministeriel Approbation ¹⁰/₁₁ 1861. I Omvraa var Gaardene lige store, men der viste sig en Vanskelighed ved, at to af Gaardene laa saa »tæt og fortrykt paa hinanden«, at een af dem dømtes til at skulle udflyttes. Gaardmændenes Navne var Jens Jacobsen, »der ved Opmaalingen bemærkedes under Nr. 1, Christen Utoft Nr. 2, Anders Pedersen Nr. 3 og Anders Nielsen Nr. 4.« Imellem de to sidste blev afgjort, »at Nr. 3 vil udflytte til Kratagre, og til Vederlag for denne Føjelighed indgaar Anders Nielsen paa at betale Anders Pedersen 16 Rdl. Han forbeholder sig 3 Aars Tid at udflytte i og beholder i den Tid Boplads i Kaalhaugen og Toften, men efter det 3. Aars Forløb maa han gøre Pladsen ryddelig. Desuden tilsiges der ham Udflytningspenge af Kongens Kasse og Hjælp af de andre Lodsejere til Husenes Udflytning. Udflytte-

rens Gaardsplads tillægges Nr. 1 Jens Jacobsen med Anders Niensens velvillige Billigelse. Og til Paaskønnelse for, at Jens Jacobsen nyder dette, afgiver han til Nr. 2 Christen Utoft hans saakaldte Gamle Gaards Byggeplads paa Byens Gade.«

De omtalte »Kratagre« laa et godt Stykke oppe paa den flade Skraaning syd for Aaen og Engene. De fire Gaarde laa jo ellers nord for Aaen, de to af dem (Nr. 4 og Nr. 3) syd for Bækken øst for dennes Udløb i Aaen, de andre to (Nr. 2 og Nr. 1) lidt nord og vest for Bækkens Udløb. Der har aldrig været slaet Bro over Aaen ved Omvraa, men der har været lavet et Vadested, hvor der kunde køres med Læs igennem Aaen. Da Gaarden Nr. 3 flyttedes ud paa den søndre Side af Aadalen, blev der bygget en stor Spang med Rækværk paa begge Sider saa tæt, at Børn kunde gaa over uden Fare for at falde ud. Over Bækken førte en høj Bro, som var udsat for at blive revet bort i Tøbrud. Først 100 Aar efter Udskiftningen, da Gaarden Nr. 3 var gaaet ud af den gamle Slægts Besiddelse, blev der noget længere vest paa anlagt en Kommunevej tværs igennem Aadalen med fast Bro over Aaen. Efter Gaardens daværende Ejer, som krævede Vejen anlagt, fik denne Navnet »Petersens Vej«.

Foruden de fire Gaarde var der nogle Huse, vist en tre—fire, som ikke »bemærkedes« ved Udskiftningen, fordi deres Jordtilliggende blev medregnet under Gaardenes Hartkorn; de var bortlejede til Folk, der lejlighedsvis gjorde Tjeneste som Daglejere hos Gaardmændene. Der kunde ogsaa til Tider findes et Aftægtshus ved en og anden af Gaardene, men saadanne Huse regnedes der ikke med, da de kom og forsvandt, efter som Forholdene krævede det.

Om Størrelse og Beskaffenhed af Gaardenes Bygnin-

ger gives der Oplysning i »Den almindelige Brandforsikring«s Protokol for Aar 1804, da en ny Brandtaxation fandt Sted.

Til Eks. skal her meddeles en Udskrift af Protokollen vedrørende Gaarden Nr. 4, som antagelig var den ældste, efter at Nr. 3 var udflyttet.

»Anders Nielsen, nu Niels Andersens Gaard, som forefandtes den 3. Febr. 1791 taxeret under Hoved N. 104 og Bi N. 2 for 480 Rdl.

- a) Stuehus i Nord, 12 Fag $8\frac{1}{2}$ Al. dyb. 1 Jærnbilægger, 1 Jærnkakkelovn, 1 Kaaberkedel i Grue paa $\frac{3}{4}$ Td. Størrelse. 3 Skorstene, 1 Bagerovn. Alt indrettet til Værelser, Beboelse og Husholdning. Egebinding. Murede og klinede Vægge. Straatækket. Taxeres for 200 Rdl.
- b) Det vestre Hus. 12 Fag, $8\frac{3}{4}$ Al. dyb, til Korn, Laderum og Hestestald. Egebinding, klinede Vægge. Straatækket. Taxeret for 100 Rdl.
- c) Det syndre Hus. 14 Fag 7 Al. dyb, Stald og Hølade. Egebinding, klinede Vægge. Straatækket. Taxeret for 100 Rdl.
- d) Det østre Hus. 8 Fag, $8\frac{1}{2}$ Al. dyb, til Faarestald og Hølade. Egebinding, klinede Vægge. Straa- og Lyng-tækket. Taxeret for 50 Rdl. Sum 450 Rdl.«

Det ses, at Bygningerne siden sidste Taksation 1791 er forringede i Værdi med 30 Rdl.

En nærmere Beskrivelse af Stuehusets Indretning for Gaardens Udflytning omkring ved 1860 er givet af Nielsine Bie, f. Madsen, som blev født i Gaarden 1845 og tilbragte der den største Del af sine Barneaar. I Følge hendes »Mindebog« laa Stuehuset mod Nord og havde to Kamre i den vestre Ende; i det ene laa Karlene, og der var en aaben Skorsten med Indfyring til

den store Bilæggerovn, der stod midt paa Væggen i Storstuen. Denne Stue spændte over tre Fag og var møbleret med Halvkister, Dragkister og et gammelt Egetræsbord. I det næste Fag var Forstuen med Dør til 'begge Sider, et Mørkekammer med Seng og et Spisekammer, begge to med Indgang fra Dagligstuen, som laa til højre fra Forstuen.

Dagligstuen, der var to Fag og strakte sig ligesom Storstuen fra Ydervæg til Ydervæg, havde et mindre Vindue mod Syd og to større mod Nord med en ganske lille Midterpille. Foran Vinduerne stod det lange Bord med fast Bænk langs Væggen og ved begge Endes. Ved den modsatte Væg paa hver Side af det lille Vindue stod en Dragkiste og et Skatol. Inden for Bordet var der en løs Bænk, som benyttedes af den kvindelige Del og de mindre Børn i Huset.

For Bordenden nærmest Sovekammerdøren havde Husfaderen sin Plads; efter Døren kom først Bilæggeren, saa en Træarmstol med Simsæde (snoet Halm) og til sidst Køkkendøren mellem Stolen og Skatollet. Stolen var Mors »Hvilestol«. De følgende to Fag var delt paa tværs ved en Skillevæg med Dør mellem Sovekammeret i Nord og Køkkenet i Syd. I Sovekammeret stod en Dobbeltseng ved Ydervæggen under Vinduet; det var ingen Alkove, men alligevel fast Seng med kun Forside og Bund; hvad Bunden bestod af, var skjult for uindviede; men den var nødt til at være hævet over Gulvet, for at ikke Vandet ved Tøbrud skulde trænge ind i Sengen. Paa de tre Sider, hvor der var Væg, var den beklædt med fint Rughalm, flettet sammen foroven som en Krans. Endvidere var der i Sovekammeret et Bord og et Par Stole med Træsæder samt en lille Bilægger, ved Siden af hvilken Flødetønden havde sin Plads om Vinteren. Saa var der endelig det berømme-

lige Uhr, som kun havde een Viser, og det utilgængelige Hængeskab over Sengen.

I Køkkenet dominerede den store aabne Skorsten og langs med samme Væg en lukket Alkove til Pigens Seng. Køkkenbordet stod langs Vinduerne mod Syd; der siedes Mælken, før den sattes op paa Hylderne under Bjælken i Dagligstuen. Fra Køkkenet førte en Dør ud til Bryggerset, der var indrettet i det yderste Fag mod Øst med Grubekedel og Opgang til Loftet og med en Bagdør ud til Haven mod Nord. I Gavlmuren var en Ovnsluge til Bagerovnen, »der som en lille græstørvdækket Mave var sat uden for Huset«.

I Bryggers og Forstue var der Rullestengulv, i Køkkenet Mursten, i de øvrige Værelser Fjælegulv.

Fra samme Gaard foreligger der 100 Aar længere tilbage i Tiden en Fortegnelse over Indboet, affattet af Herremanden paa Jullingsholm Hr. Claus Switzer i Anledning af, at Konen i Gaarden var død fra Mand og 2 smaa Børn, og der skulde holdes Skifte. Det ses heraf, at de gamle Stuer og Rum dengang indeholdt adskillige Ting, som vilde have været af uvurderlig Værdi, om de var bleven bevarede til vore Dage. Gaardmanden hed Niels Christensen, han var fra Ørbæk i Hoven Sogn og havde giftet sig med een af Gaardens Døtre, en attenaarig Pige ved Navn Mette Ebbesdatter. Gaarden var en Fæstegaard, som Peder Biering i Horsens var Herlighedsejer af; men Niels Christensen tilkøbte sig Ejendomsretten for 133 Rdl. 2 Mk. ved Auktion i Peder Bierings Dødsbo og fik meddelt Skøde paa Gaarden 1742 ¹¹/₄.

Samme Aar ²⁴/₅ sælger han Gaarden under Betegnelsen »min ¹/₄ Partsgaards Herlighed i Omvraa« for samme Beløb 133 Rdl. 2 Mk. til Bertel Jacobsen i Ørbæk. Niels Christensen havde altsaa ikke Beløbet, som

krævedes for at blive Selvejer af Gaarden, men han laante det af sin Ven i Ørbæk, imod at han blev Gaardfæster under denne, indtil han kunde udbetale Laanet, hvilket skete 7 Aar efter, da Bertel Jacobsen i Ørbæk sælger til Niels Christensen i Omvraa hans »iboende $\frac{1}{4}$ Partsgaards Herlighed for 133 Rdl. 2 Mk. med samme Ret, som han selv solgte mig det efter det ham meddelte Auktionsskøde af 1742 $\frac{11}{4}$.«

Paa denne Maade kunde der laanes Penge i en Gaard, uden at der blev Tale om Pant eller Kautionsster. Men Laantageren risikerede ganske vist, at Herlighedsejeren vilde have mere for »Herligheden«, end han havde givet. Det var jo ellers yderst daarlige Tider for Landbruget dengang, men at dømme efter det korte Aaremaal, som Niels Christensen og hans Kone brugte til at erhverve sig Gaarden som Selvejere, og at dømme efter Fortegnelsen over deres Bohave ved hendes Død (1752) maa de have været baade dygtige og velstaaende Folk.

Denne Fortegnelse giver et udmærket Overblik over Tingene, og den gør tillige Indtryk af, at man ved Vurderingen er gaaet frem med en Samvittighedsfuldhed, der grænsede til Smaalighed. Sølv-, Tin- og Kobbertingene er bleven vejede og vurderet efter Vægt; Smaating som et Rivejern, en Regnetavle og et Regnebræt er taget med.

Under Overskriften Sølf registreres:

	Rdl.	Mk.	Sk.
Et 8-kantet Begger, vog $7\frac{1}{2}$ Lod à 3 Mk. 2 Sk., er	3	5	2
1 rund dito, vog knap $7\frac{1}{2}$ Lod à 3 Mk. 4 Sk., er	4	»	6
Nok 6 Skeeder, vog $16\frac{1}{2}$ Lod à 3 Mk. 3 Sk., er..	8	4	9
Endnu et puklet Kruus-Laag, vog 9 Lod à 3 Mk. 4 Sk., er	4	5	4

Under Tin:

7 Fade, vog 1 Lispund 3 Pd. à 1 Mk. 4 Sk., er..	3	5	12
---	---	---	----

	Rdl.	Mk.	Sk
1 ottekantet Tinflaske, vog 2 $\frac{1}{4}$ Pd. à 1 Mk. 8 Sk., er	»	3	6
6 Talerkener, 1 Smørkande og et Par Lysestager og 1 Saltkar, vog ialt 9 Pd. à 24 Sk., er..	2	1	8
1 Thepotte, er	»	4	»
Under Kaaber:			
1 Bryggerkield, vog 1 Lispund 13 Pd. à 30 Sk., er	9	»	6
Nok en Kiedel 2 Lispund à 28 Sk., er	9	2	»
1 liden dito i Vegt 4 Pd. à 28 Sk., er	1	1	»
Noget andet gammelt Kaaber, 14 Lispund à 24 Sk., er	3	3	»
1 Theekiedel	1	»	»
1 Fyhrfad	»	1	8
Under Malm og Messing:			
1 Morter med Jærn-Støder	»	3	»
1 Par Messing-Lysestager	»	5	»
1 Par mindre dito	»	3	»
1 liden Dyre-Hoved og Plade	»	»	13
1 Lysplade	»	1	»
1 Rifjern	»	»	12
1 Fyhr-Bekken	1	2	»
1 Strygiern	»	4	»
Indbohave:			
1 maled Eege-Bildthugerskab med 5 Rum og Laas, gammelt	5	»	»
1 Fyr-Melkeskab	2	»	»
1 Eegekiste	2	4	»
1 beslagen Eegekiste med Laas	4	»	»
1 lang Eegeskrin	»	2	»
1 mindre dito, maled, med Laas.....	»	4	»
Nok 1 Skrin med noget lidet Tømmer- og Sned- kertøi udi, tilsammen vurderet for	4	»	»
1 Eegebord med Foed og 1 Bink	1	2	»
1 gammelt dito Bord	»	4	»
6 gammel Træestoele	»	3	»
1 Fyrbing	2	4	»
1 gammel dito	1	»	»
1 liden Tabelett	»	1	»
3de Øltønder og 1 Anker	2	1	»
2de Kar og 1 Ballie	1	2	»
3 Strepper	»	2	»

1 Kiern og 1 Flødbøtte	»	2	»
1 Haandqvern	»	3	»
1 Meelkiste	1	»	»
1 Deigentrug	»	3	»
Sold og Trug	»	2	8
Nye og gammel Sække	1	4	»
Mangeltøyg og 1 Klæderboste	»	»	12
Jernfang:			
1 Jernkakkeloavn	6	4	»
2de Jerngryder	»	5	»
2de Pander og 1 Reest, 1 Ildklemme og 2 Kiedel- lenker	1	»	»
1 Ijernbismær	1	4	»
Sængeklæder:			
I den beste Seng.			
2de Dynær, 3 Hoveddynær, 2de Hørgarns Lagner 10	»	»	
I den anden Seng.			
2 Dynær, 2 Hoveddynær og 2de Lagner	4	4	»
I den tredie Seng. Klæder for	4	4	»
Nok i den fjerde Seng. Klæder for	3	»	»
Endnu Sængeklæder	2	4	»
Nok endnu Sængeklæder	3	4	»
1 blaae Kappe af hjemgiort Tøyg	1	2	»
1 Par Pudehønder	»	3	»
Nok en gammel bruun Kappe	»	3	»
1 Par Stoelehynder	»	3	»
1 Par Hestedekner	»	4	»
Steentøyg:			
Sorte Gryder, Setter, Tallerkener, Træ- og Steenfade, 4 Theekopper, som vurderes i alt for	1	2	»
1 Regentavle	»	»	12
1 liden Breet	»	»	1/2
3 Bottelier, 1 Kruus og 5 Glaas	»	2	8
Sadel og Bidsel med en gammel Tømme	1	2	»
Den salig Kones Gangklæder:			
1 sort Klædeskiol, vurderet for	3	»	»
1 Kaffebrun hjemgiort dito	2	»	»
1 rød Klædeskiort, 1 grøn hjemgiort dito, 1 høy farve rød Sarses Skiort, 1 bruun dito, nok 1 sribet dito, en bruun Klædes Trøyg med			

8te Sølvknapper, en sort Trøye med Skiørt,
 nok en gl. bruun Trøye med Skiørt, 6 Sølv
 Knapper, 1 Cartuns Kaabe med Sølvhager,
 en Kallemankes Trøye, noget Lintøy, an-
 set for 17 » »

Stoffet i Kvindernes Beklædningsdele ses ogsaa den-
 gang at have haft mærkelige Navne. Vilde man have
 spurgt om, hvad en Cartuns Kaabe og hvad en Kalle-
 mankes Trøje var for noget, vilde det sagtens have
 vist sig at være den Gang som nu under lignende Til-
 fælde, at ingen kunde forklare det.

En Gaardkones Garderobe kunde altsaa ved Midten
 af Syttenhundredtallet vurderes til 22 Rdl. Ved samme
 Tid vurderedes en jævn god Hest til 10 Rdl. Det vil
 sige, at en Gaardkones Garderobe kostede lige saa
 meget som 2 gode Heste; i vore Dages Valuta 1200 Kr.

Ved Skiftet efter Mette Ebbesdatter nævnes forøv-
 rigt ogsaa Gaardens Heste- og Kreaturbesætning. Den
 vurderes saaledes:

	Rdl.	Mk.	Sk.
2 Bæster	20	»	»
3 Par unge Stude	40	»	»
2 Par mindre dito	16	»	»
4 Studekalve	5	2	»
7 Kiør à 4 Rdl. 4 Mk.	32	4	»
3 Qvier	5	3	»
35 Faare Hoveder med 15 Lam, tilsammen	25	»	12
Nok endnu en Bøll	6	4	»
1 Soe-Sviin med 2 Griis	2	4	»
Halvparten i en Bistade	»	3	»
Hele Boet vurderedes til	521	4	8
Med Fradrag af Gæld	102	5	»
Til Skifte og Deling	418	5	8
Deraf tilkommer Faderen	209	2	12
Og Sønnen Anders Nielsen	139	3	13
Datteren Maren Nielsd.	69	4	14

EN AFTÆGTSKONTRAKT FRA 1752

VED J. J. RAVN

Min Tipoldefader, Gaardmand Jens Hansen i Vinding, havde en Faster, Johanne Jepsdatter, født 1692 i Vinding, der 1721 paa 22. Søndag efter Trinitatis ved Kongebrev dateret den 17. Oktober paa Københavns Slot ægteviedes uden Trolovelse og Lysning til velagtbare Mand Nikolaj Jonsen, en Bonde boende paa Kølholt (Vinding Sogns Kirkebog). — Nikolaj Jonsen nævnes forøvrigt i Skibet Sogns ældste Kirkebog med 3 forskellige Bagnavne: Jonsen, Sørensen og Boyesen. Det ser jo noget mærkeligt ud, og jeg undrede mig ogsaa derover, da jeg saa det i Kirkebogen i Viborg Landsarkiv. Jeg antager, at hans Moder er Sofie Amalie Boysen, der var gift med Søren Joensen, som ifølge »Trap Danmark«, sidste Udgave, en Tid var Ejer af Kølholt, og at det er baade sin Faders For- og Bagnavn samt sin Moders Bagnavn, han kaldes med hjemme i sit Sogn.

Efter Nikolaj Jonsens Død 1742 sad hans Enke en Tid med Gaarden, men saa blev Datteren Sofie Amalie Nikolajsdatter, der var født 1722, gift med Niels Thomsen fra Nørre Vilstrup, og de fik Kølholt, først i Fæste, senere i Eje, og det var først efter at dette var sket, at der blev oprettet en Aftægtskontrakt, der lyder saaledes:

»Jeg undertegnede Johanne Jepsdatter, salig Nikolaj Jonsens (Boyesens) Enke med min Laugværge, Velærværdige Hr. Eienspers (Sognepræsten) og mine Børn: Jep Nikolajsen boende i Vilstrup, Søren Nikolajsen, Hans Nikolajsen, 21 Aar, og Jonas Nikolajsen, 18 Aar gl., og Koratorerne deres Samtykke paa den ene Side og jeg Niels Thomsen paa den anden Side, kendes herved med hinanden at have indgaaet følgende Aftægtskontrakt: At jeg Niels Thomsen i Henseende til min Svigermoder haver efter den mig af højædle og velbaarne Hr. Etatsraad de Licktenberg paa Kølholtgaard givne Skøde af Dato den 28. September 1748 afstaaet til mig den da i Fæste havende halve Gaard, svarer hende, naar hun ikke længere hos mig og min Hustru i Ophold vil forblive, aarlig i Aftægt skal yde:

1. At jeg indretter en skikkelig Stue med Kakkelovn og videre Behør udi, som og et lidet Kammer til Beboelse uden nogen Afgift, som jeg forsvarlig vedligeholder.
2. At hun foruden hendes Klæder udtager sig en Seng saa god, som hun selv vil, desuden en Kobber- og en Messingkedel, et Messing Natbækken, et Bord, 2 Stole, hendes Kiste, 2 Tinfade, 6 Tintallerkener, 1 Ildtang, 1 Ildskuffe og ellers af de befindendes Trækar i Huset at bruge og benytte sig af saa ofte, hun lyster, som og hun bruger Skorstensilden og Bagerovnen, naar hun vil, til hendes nødvendige Brug.
3. Leverer jeg hende til hendes Ophold aarlig til hver St. Mortensdag: 3 Skp. Boghvedegryn, 2 Skp. Havregryn, 3 Tdr. tør Rug, 12 Skp. Malt, samt 4 fede Gæs à 2 Mark Stykket, 1 fedt Svin til en Værdi af 2 Slettedaler og i rede Penge aarlig 4 Rigsdaler og et Stykke Jord i Kaalhaven, hvor hun forlanger det, til Urter og Kaal.
4. Udtager hun 1 Ko og 6 Faar, hvilke hun lyster, som skal nyde Foder og Græs lige med mine egne, og i Fald samme vanlykker eller af Alderdom skulde omkomme eller förringes, skal hun have

Magt til, saa ofte det sker, at udtage sig en anden eller andre i disses Sted, saa længe hun lever.

5. Forskaffer jeg til hendes Kakkellovn i rette Tid inden hvert Aars St. Hansdag 16 Læs Ildebrændsel og dertil nødvendig Husrum, og endelig
6. Naar hun det forlanger, forskaffer jeg hende en Vogn til og fra Kirken og eller hun besøger sine Børn og Søstre.¹⁾

Hvorimod jeg Johanne Jepsdatter forsikrer herved i Kraft af mine Børn, som alle ere saavidt myndige, dette med mig underskreven, at alt af, hvad Navn nævnes kan, som jeg kan efterlade mig, skal alene tilhøre min kære Svigersøn Niels Thomsen, naar han har betalt min Gæld, særlig mine Børns Fædrearv, hvortil han ved bemeldte givne Skøde er forbunden (det ses, at hver af hans Svogre i Arv efter deres Fader var tillagt 400 Slettedaler), og besørger mig en anstændig og mine Børn fornøjelig Begravelse uden nogen af mine andre Børns Præsention eller Arverettighed. — Desydermere til Stadfæstelse af, at denne vores Kontrakt skal holdes i alle sine Klausuler, haver vi ombedt, at vore Venner Gaardmændene Hans Nielsen og Mads Thomsen, begge af Vilstrup dette med os at underskrive, som vi og samme selv egenhændig underskriver. — Da og denne Kontrakt uden nogen foregaaende Stævnsmaal maa læses og protokoleres til vores Værneting.

Kølholtgaard, den 10. Februar 1752.

Johanne J. J. D. Jepsdatter. Niels Thomsen.

Johanne Jepsdatter overlevede baade sin Datter, Sofie Amalie Nikolajsdatter (Boyesen), der døde 1757, og sin Svigersøn Niels Thomsen, der døde 1763, efter

¹⁾ Hendes Broder Hans Jepsen, der havde Fødegaarden i Vinding, den nuværende Præstegaard, var død 1740 og hans Enke i Begyndelsen af 1752, men hun havde maaske 3 Søstre levende. Deraf boede den ene i Skærup paa Annekspræstegaarden, en i Seest ved Kolding, og den 3., Maren, f. 1695, død 1772, boede i Viuf og var Enke efter Selvejergaardmand Hans Jensen Koed. De boede paa den Gaard, som nu kaldes »Haurballegaard«.

at han 1762 d. $16/6$ for anden Gang var bleven gift, med Gaardmand Søren Gregersens Datter, Maren Sørens-datter af Vinding; thi hun døde 1766 hos sin Søn, Gaardmand Jep Nikolajsen i Vilstrup, der var gift med en Søster til Niels Thomsen. Kølholt var 1764 paa ca. 11 Tdr. Hartkorn. Johanne Jepsdatters Forældre var Gaardmand Jep Nissen i Vinding og Hustru Maren Hansdatter. Jep Nissen var Kirkeværge og Præstens Medhjælper, og derfor blev maaske han og hans Hustru ved deres Død 1718 og 1723 begravede i Vinding Kirke.

Af Skiftet efter Niels Thomsen d. $28/11$ 1763 ses, at han efter den Tids Forhold har været en ret velstaaende Mand. Jeg meddeler et Uddrag af dette. Han overlevedes af en Enke og 7 Døtre af sit første Ægteskab. 4 af dem blev Gaardmandskoner i Nørre Vilstrup, hvor 3 af deres Morbrødre: Jep, Søren og Jonas var Gaardmænd (den anden af deres Morbrødre, Hans Nikolajsen, var Gaardmand i Skærup), 2 blev Gaardmandskoner i Vinding, og den ældste, Johanne, blev gift med en Gaardmand i Jelling.

Besætning vurderes saaledes: 1 rød Hoppe, 3 Aar = 20 Rdl., 1 gl. sort Hoppe = 3 Rdl., 1 blaagraa Hestplag = 20 Rdl., 1 sortstjernet gl. Hest = 10 Rdl., 2 sorte Hesteføl = 16 Rdl., 1 brun Hest i 5te Aar = 18 Rdl., 1 gl. sort Hoppe = 10 Rdl., 1 graa Hoppe, 10 Aar = 20 Rdl., og 1 rødblisset, 10 Aar = 18 Rdl. -- En brun Ridesaddel med Dækken og 2 Bidsler = 3 Rdl. -- 1 sortstjernet ung Ko = 8 Rdl., 1 sortraunet ældre Ko = 6 Rdl., 1 graa Kvieko = 8 Rdl., 1 sort, gammelagtig Ko = 4 Rdl., 1 hvid, halvgammel Ko = 7 Rdl., 1 sorthjelmet Ko = 6 Rdl., 1 sorthjelmet ung Ko = 8 Rdl., 1 graahjelmet, halvgammel Ko = 7 Rdl., 5 unge Svin à 10 Mark = 8 Rdl. 2 Mark, 2 sorte Stude,

3 Aar = 12 Rdl., 2 sorte Stude, 2 Aar = 8 Rdl., 1 graa-hjelmet og 1 sort Stud, 2 Aar = 8 Rdl., 2 sorte Kvier, 2 Aar = 6 Rdl., 1 graa Kvie = 4 Rdl., 1 sort Studekalv, 1 Aar = 1 Rdl. 2 Mark, 1 graa og 1 sort-hjelmet Kviekalv = 2 Rdl. 4 Mark, 1 graa, 3 Aars Tyr = 4 Rdl. — 9 gamle Faar og 5 Lam = 11 Rdl. 3 Mk. Desuden havdes 4 Faar og 6 Lam tilhalvt med Lade-foged Søren Buhl paa Engelsholm, de vurderes til 3 Rdl. 2 Mark. 2 Bistader vurderes til 2 Rdl. og 4 Mk.

Af Løsøre m. m. nævnes bl. a.: 1 Kobberkedel = 6 Rdl., 1 indmuret Kobberkedel = 20 Rdl., 1 sølv-puklet Bæger = 6 Rdl. 4 Mark, 1 lidet Sølvbæger = 2 Rdl. 4 Mark, 6 Sølvskeer = 11 Rdl., 8 Sølvskeer = 13 Rdl. 2 Mark, 5 Sølvskeer = 10 Rdl., 1 Sølvkande = 8 Rdl., 1 Sølvhovedvandsæg = 2 Rdl., 1 Sølvdaase = 3 Rdl. 2 Mark, 1 Par forgyldte Sølvknapper = 3 Mark, 2 Guldringe = 5 Rdl. 2 Mark, 13 Tintallerkener 17 Pd. = 2 Rdl. 5 Mark, 6 gamle Tintallerkener $5\frac{1}{4}$ Pd. = 5 Mark 4 Skilling, 4 smaa Tinfade $9\frac{1}{2}$ Pd. = 1 Rdl. 3 Mark 8 Skilling, 2 store Tinfade $13\frac{1}{2}$ Pd. = 2 Rdl., 1 Dusin Tintallerkener 12 Pd. = 3 Rdl., 10 Tinfade 32 Pd. = 4 Rdl. 1 Mark, 12 hamrede Tintallerkener $10\frac{1}{2}$ Pd. = 2 Rdl. 5 Mark, 1 lille Tinskaal = 1 Mark 8 Skilling.

Den afdødes Klæder: 1 brun Klædes Kjortel, Vest og Bukser = 12 Rdl., 1 hvid Klædes Kjortel = 5 Rdl., 1 Par blaa strikkede Strømper = 1 Rdl., 1 Par Skindbukser = 1 Mark 8 Skilling, 1 sort Vest = 4 Mark, 1 sort Vest og Bukser = 4 Mark. En Skindvest med 24 Sølvknapper er givet til den ældste Datters Mand, Gmd. Jens Jakobsen i Jelling.

Der er desuden opført en Mængde andre Ting ved Skifteforretningen. Af utærsket Korn i Laden nævnes: 68 Traver Rug à 6 Skp. = 51 Tdr. à 10 Mark = 85 Rdl.,

50 Traver Byg à 5 Skp. = $31\frac{1}{4}$ Tdr. à 1 Rdl. = 31 Rdl. 1 Mark 8 Skilling, 70 Traver Havre à 7 Skp. = $61\frac{1}{4}$ Tdr. à 4 Mark = 40 Rdl. 5 Mark, 3 Fag Boghvede à 7 Skp. = 30 Tdr. à 5 Mark = 25 Rdl., 1 Vogn med Behør = 8 Rdl., 1 Vogn med Behør, noget ringere = 6 Rdl. og en anden Vogn = 5 Rdl.

Gaarden solgtes paa Auktion den $21\frac{1}{2}$ 1764 til Christen Hansen fra Aarhus for 3901 Rdl., og Løsøret indbragte paa Auktionen 994 Rdl. 15 Skilling. Børnenes Mødrenearv var 200 Slettedaler, 1 Seng, 6 Tintallerkener og 2 Tinfade samt en Kiste og Gangklæder til hver. Til Deling mellem Enken og de 7 Døtre bliver 3532 Rigsdaler 3 Mark og 14 Skilling. De 2 Mænd: Hans Pedersen Buck i Vilstrup og Niels Sørensen Ulf i Over Knabberup, der i 7 Dage har registreret Boet, modtager derfor 4 Rdl. 4 Mark. Feldskærer Ursin i Vejle, der har aflagt 2 Besøg paa Kølholt, et hos den afdøde og et hos hans Kone, forlanger 2 Rdl. for hvert Besøg og 1 Rdl. for Befordring til Sygebesøgene.

Skrædder Endret Sigvardsen i Vejle har et Beløb tilgode; men han har modtaget: Malt, Lærred og Gærdsel af Niels Thomsen, og derfor fradrages: for 3 Alen Lærred à Al. = 10 Skilling = 1 Mark og 14 Skilling. 2 Læs Vidjegærdsel à Læs = 1 Mark = 2 Mark. 2 Skæpper Malt = (?).

For Tiende af Kølholt har Pastor Bredstrup i Nørre Vilstrup 9 Rigsdaler tilgode. (Sognepræsten i Skibet Sogn boede fra Frederik den II.s Tid indtil den nyere Tid i Nørre Vilstrup.) 1576 udlagdes en Gaard i Vilstrup til Præstegaard i Stedet for een i Skibet. (Se Kroens Skøder I.)

Kornskatpenge for 1. Termin 1764: 4 Rigsdaler 1 Mk. 8 Skilling. Familie- og Folkeskat for Oktober Kvartal 1763: 1 Rdl. 1 Mark 9 Skilling. Ekstraskatter for No-

vember og December 1763 og Januar 1764 for 12 Personer = 3 Rigsdaler. For Februar 1764 af 8 Personer = 4 Rigsdaler 3 Mark og 4 Skilling. Af disse Skatte-restancer fradrages som Godtgørelse for det i denne Vinter leverede Fourage til Kolonisterne paa Alheden: 1 Rigsdaler 3 Mark og 12 Skilling.

Ved Skiftet efter Niels Thomsen opgav Børnenes Værger, at deres salige Fader havde givet dem en Ager paa Gaardens Mark, hvis Afgrøde de maatte beholde. Paa denne Ager var avlet 7 Traver og 9 Kjærve Rug, og derfor udbetaltes dem af Boet 17 Rigsdaler og 2 Sk. I en Sparebøsse havde de 6 Rigsdaler; men kort før sin Død havde deres Fader slaaet Bøssen i Stykker og forbrugt Pengene, ogsaa dette Beløb faar Børnene til Deling.

Enken, Maren Sørensdatte, blev ²⁹/₆ 1765 gift med Gmd. Markus Ditlevsen i Skærup, som i en Række Aar var Sognefoged der. Niels Thomsen, der var født i Nørre Vilstrup 1723, var Søn af Gmd. Thomas Christen Hviid, som var født i Vinding 1668 og var Stedsøn af Sognefoged Niels Pedersen i Vinding, der døde 1718.

JELLINGHØJENES FRILÆGGELSE

AF OVERRETSSAGFØRER FR. KNUDSEN

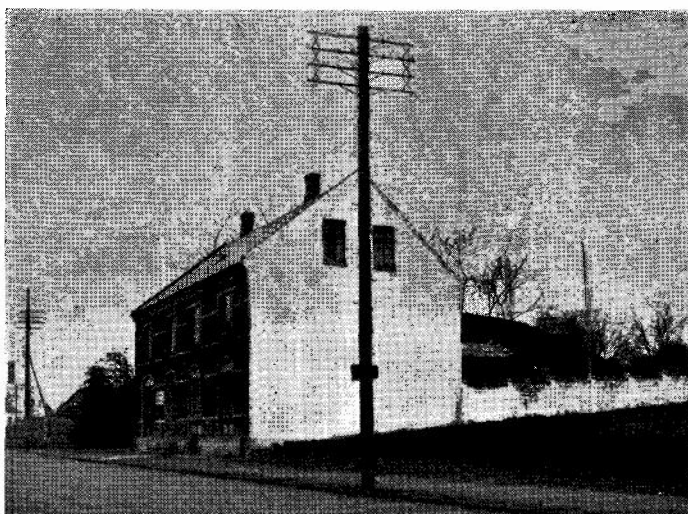
I andet Halvbind 1930 af Aarbøgerne gjorde jeg kort Rede for det betydelige Arbejde, der laa bagved, hvad man opnaaede i første Omgang indenfor den Kreds, der først rejste Sagen for Jellinghøjenes Frilæggelse, og hvis ubestridelige Førstekraft Seminarieforstander H. Rørdam i Jelling var. Man naaede den Gang kun til Frilæggelse af Terrænet Øst for søndre Høj med Undtagelse af det toetages Hus, der stod tilbage paa Matr. Nr. 51a, og som unægtelig i allerhøjeste Grad virkede uheldigt i Landskabet: det dækkede omtrent helt for Højen, naar man kom østfra, og virkede med sin store Gavl meget anmassende, selv om den første Komité havde været saa forudseende at sikre sig mod, at denne Lækkerbidsken til Reklamebrug, som Gavlen var, blev benyttet dertil.

Men som jeg den Gang skrev: Resten maatte opsættes til bedre Tider, til Statens Støtte og anden Støtte kunde opnaas. Rørdam var tilmed, kort efter at første Etape var naaet, blevet forflyttet fra Jelling til Haderslev og kom dermed Sagen paa fjernere Hold, og i 1925 afgik han ved Døden. Forholdene var derfor uændrede i en Aarrække, samtidig med, at der i turist- og naturfredningsinteresserede Kredse holdt sig en stærk

Stemning for, at der ved første Lejlighed maatte for- søges paa at komme videre; og i 1930, da min Artikel paa Foranledning af Lærer Rasmus Mortensen frem- kom, var der talt saa længe om Sagen, at jeg med den gamle Komite's Formand, Kammerherre Bardenfleth, drøftede Sagens Muligheder. Han, der var gaaet af som Amtmand, fandt det naturligt, at Opfordringen blev rettet til hans Efterfølger, Kammerherre Valløe, og dette faldt fuldstændig i Traad med, hvad alle mente. Kammerherre Valløe's Interesse specielt for Jelling-Mindesmærkerne var vel kendt for de fleste, hans Indstilling som Formand for Vejle Amts histori- ske Samfund paa Forhaand givet. Han stod midt i Naturfredningsforeningens Arbejde for Randbøl Hede, hvor hans Interesse var levende og i høj Grad gavnede Sagen. Og ikke mindst var det kendt, hvilken glim- rende Indsats, han som Amtmand paa Bornholm havde gjort for at redde det stolte og smukke Klippe- parti »Hammeren« fra udenlandsk Haand og fra at gaa til Grunde i industriel Udnyttelse. Jeg ved ikke, om det Arbejde, der blev gjort paa Bornholm, er skrift- fæstet; er det ikke sket, burde det gøres. Det var fak- tisk, saa vidt jeg ved, saa godt som een Mands, hans, Arbejde og uvisnelige Fortjeneste.

At Amtmand Valløe vilde være Sagens varme For- kæmper, og at det vilde lykkes ham at føre den igen- nem med heldig Haand, viste sig da ogsaa fuldtud i det kommende Arbejde. Først og fremmest drejede det sig jo om, hvorvidt man overhovedet kunde faa det attraaede Hus til Købs — en Forretningsejendom, hvor Indehaveren af Forretningen skulde fraflytte en mangeaarig Plads. Det lykkedes, da man mødte For- staaelse for Formaalet, og Grænserne laa nu fastlagte for, hvad man kunde naa, og hvad der skulde bruges

Den skæmmende Bygning, der skjulte Højen.

dertil. Forhandlinger i 1933 med den gamle Komite's endnu levende Medlemmer førte til, at de fleste af disse ønskede paa Grund af Alder at træde tilbage fra det aktive Arbejde og kun at være Indbydere. Alene Amsraadsmedlem Mikél Jensen vedblev at have Sæde i den nye Komite som Kasserer, hvilket Hverv han røgtede sammen med Bankdirektør Haugen Johansen i Vejle Bank og Direktør Boesen i Landmandsbanken. Iøvrigt talte den saa landskendte Navne som Forfatteren Johs. V. Jensen og naturligvis Nationalmuseets Direktør, M. Mackeprang. Lokalt er der Anledning til at nævne Tandlæge Berthelsen, hvis Interesse for Arbejdet er velkendt for Aarborgens Læsere.

Komiteens Henvendelse til Offentligheden, der udsendtes i 1934, blev tiltraadt af betydende Mænd indenfor Historie, Oldtidsforskning, Naturfredning, Turisme m. m.; men det viste sig her som ved den første

Udsigt til Højen, efter at Bygningen er nedrevet.

Henvendelse, at det er den direkte Anmodning, der skal til, hvis man vil have et Resultat; der er jo i vore Dage saa mange Anliggender, der paaraaber Støtte. Og dog skal det nævnes, at der blot fra en enkelt Privatmand — landskabelig og turistinteresseret — kom et meget betydeligt Beløb som Gave uden særlig Anmodning. Men der var langt frem, fordi de Midler, der skulde bruges, androg henved 40,000 Kr.

Her var Amtmand Valløe imidlertid den rette Mand paa rette Plads. Tildels sammen med Komitemedlemmet, Højesteretssagfører Ejvind Møller, hvis Virksomhed for det økonomiske Resultat ogsaa stærkt maa fremhæves, foretog han efter en forud vel tilrettelagt Plan en Række Henvendelser til Fonds og Institutioner, brugte sin Veltalenhed, sin Indflydelse og sit Navn med det straalende Resultat, at Pengene — Statens betydelige Tilskud indbefattet — var disponible, og den

foreliggende Opgave saaledes kunde løses. I Fjor Foraar blev Huset købt og brudt ned, og Terrænet planeret og frilagt. Det var Komiteens stille Haab, der opfyldtes, naar det Maal naaedes netop i det formentlige Tusindaar for Gorm den Gamles Død og Gravlæggelse.

Jævnside med dette Arbejde for at frilægge søndre Høj ved Husets Erhvervelse og Nedrivelse faldt en Række Amtsvejarbejder, der tilsigtede at bedre og sikre Færdselsforholdene i Jelling ved at skabe friere Udsigtsforhold. De kom ved deres Art og Karakter til paa heldig Maade at slutte sig til og afrunde det Arbejde, der var udført ved selve Højen. Det var dels Stationsvejen, der udvidedes, og hvorfra Udsigten mod Højen nu er ideel; det var Nedrivning af et Hus ved »Runddelen« og Tilbagerykningen af to andre Huse mod Vest med tilhørende Vejreguleringer, der gjorde Udsynet fra Vest langt friere. Bort fra Kirkens umiddelbare Nærhed flyttedes endvidere et Par mindre Bygninger, vildgroet Trævækst ved nordre Høj avedes, nogle Kirkegaardstræer faldt — kort sagt, Frilæggelsen blev bragt et betydningsfuldt Skridt videre.

Planen om at fjerne Træerne paa Runddelen stødte derimod paa en betydelig lokal Modstand. Til Pladsen dér knyttede sig for Beboerne for mange Minder til, at man kunde ønske dem fjernet.

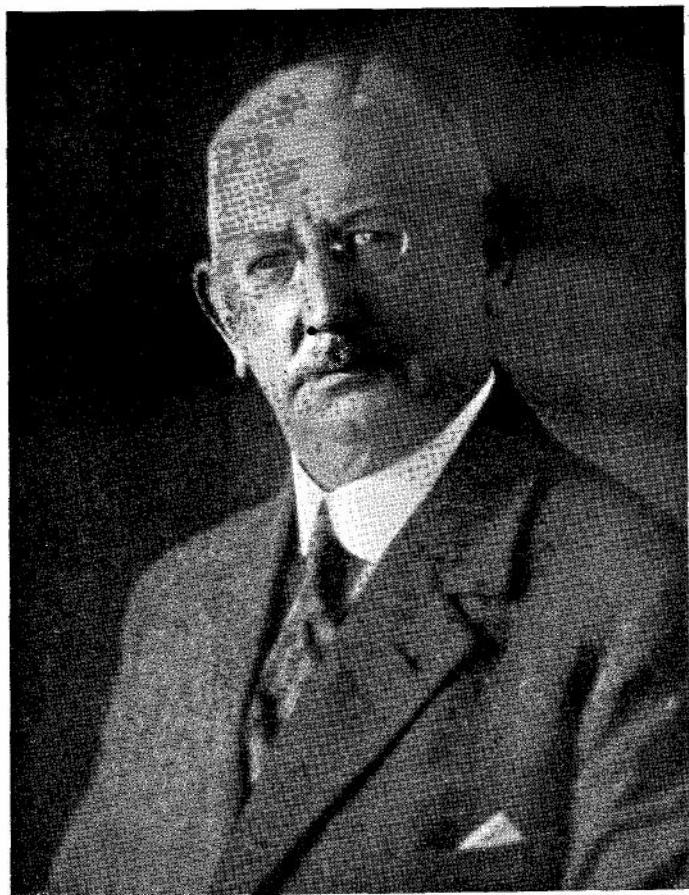
Men Hovedsagen er den, at baade for den fra Stationen og ad Landevejen fra Vejle eller vestfra ankommende viser Højene sig nu med deres kraftige Linjer og som det stolte Monument, de er. Rejser de sig end ikke i Nutiden saaledes som for mindre end hundrede Aar tilbage ensomt og stolt i Heden, beherskende en beskeden Bebyggelse og ragende op over den, saa ligger de dog heller ikke bortgemt og trykkede. Og de ligger omgivet af en Nutids Bebyggelse, der huser Be-

boere, der med Forstaaelse og Kærlighed vil værne om dem og deres stille Tale.

I saa høj Grad som omtrent muligt er Resultatet i denne 2. Epoke som anført næsten alene Amtmand Valløe's Værk; og denne lille Artikel føjer sig derved naturligt ind i den Mindekrans, der er flettet i Skrift og Tale om ham, om Vejle Amts historiske Samfunds nylig afdøde Formands alsidige og dygtige Virke.

Ham Tak og Ære.

KNUD VALLØE

FØDT DEN 25. AUGUST 1867 - DØD DEN 25. JUNI 1937

KNUD VALLØE

Amtmand, Kammerherre Knud Valløe døde den 25. Juni 1937.

Det er sagt, at hans Gerning giver ham en smuk Plads i Rækken af gode Amtmænd i Vejle Amt gennem sidste hundrede Aar: Treschow, Lehmann, Nutzhorn, Bardenfleth.

Fra Historisk Samfunds Side er der Grund til at fremhæve, at ogsaa indenfor vort Omraade byggede Kammerherre Valløe de gode Traditioner et Trin højere.

Allerede i Ungdomsaarene fik Knud Valløe Tilknytning til Vejle Amt, og da han 1921 blev Amtmand her, kendtes det snart, at han følte sig hjemme i vor Egn. Han havde let ved at blive hjemme paa sin Virkeplads iblandt os, for han stræbte altid efter at yde bedst mulig Tjeneste, gavne og hjælpe paa enhver Maade. Saadant Sindelag, varmt og frodigt, parret med sjælden Evne til Indlevelse i Befolkningens Forhold maa give Rodfæste. Kammerherre Valløe fik fæstet Rod i Vejle Amt. Hertil bidrog ogsaa væsentlig, at han forstod Betydningen af Sammenhæng i Udviklingen, nærrede dyb Interesse for Historie. Han vilde kende sit Hjemsted, ikke blot kende Amtet, som det nu ser ud, men vide, hvorledes det var kommet til at se saadan ud. Han lyttede til Hjemstavnhistoriens Tale — og blev fortrolig med denne Tale.

Det var da naturligt, at Amtmand Valløe, som havde

overtaget Seminarieførstander Elmqvists Plads i Bestyrelsen for Vejle Amts historiske Samfund, 1925 valgtes til Bestyrelsens Formand efter Kammerherre Bardefleths Afgang.

Valget var heldigt. Uforglemmelig vil vor Formands smaa mesterlige Taler staa i Medlemmernes Erindring fra de aarlige Sommerudflugter til historiske Steder rundt om i Vejle Amt. Som der var Sommer i hans Sind, Sol over hans Fremtræden, kunde han gøre disse Sammenkomster festlige, saa Deltagerne blev rigere derved og med Forventning gav Møde til nye Oplevelser næste Gang. Et stærkt Indtryk af Formandens dybe historiske Sans modtog Medlemmerne allerede paa det første Sommermøde under hans Førerskab, hvor han ved St. Rygbjerg Runesten talte om Mindesmærkernes og den historiske Forsknings Betydning. Og ligeledes vil man huske den Fædrelandskærlighed, der aandede gennem hans nationale Tale paa Skamlingsbanken.

Sidst vi var samlet — 1936 i Egtved Sogn — talte han bevæget og smukt, og ingen kunde tænke, vi ikke skulde høre hans djærve Røst mangan god Gang endnu. Men da var han træt. Vi maatte ikke mærke det, han sparede aldrig sig selv, arbejdede haardt, kunde overkomme mere end de fleste. Sygdommen fulgte snart, dog bevarede han Modet og Haabet, mente nok at kunne deltage ogsaa i kommende Medlemsmøde; idet Sommerens længste Dag var passeret, døde han.

Vi har lidt et stort Tab ved vor højtelskede Formands Død, vi vil savne ham meget.

Men takkes skal Amtmand Vallø ogsaa af Vejle Amts historiske Samfunds Bestyrelse og Medlemmer for den Gerning, han aabenbart og i Stilhed øvede, for det Lys, han spredte, naar vi samledes med ham.

Foran bringer Aarbogen Overretssagfører Knudsens Skildring af Amtmandens Arbejde for Fredning af historiske Steder og Bevarelse af Jelling-Mindesmærkerne i frie Omgivelser. Ogsaa med Hensyn til Tolkningen af Jelling-Monumentet laa det Formanden meget paa Sinde, at alt kom paa rette Plads, hvorfor det vilde have været ham en Tilfredsstillelse og Glæde at læse Dr. Lis Jacobsens Afhandling i nærværende Aarbog. Idet nævnte Artikler følger sig saa smukt sammen og giver Udtryk for noget af det, vor Formand stiledede efter, kan de nu tilegnes hans Minde.

Amtmand, Kammerherre Knud Valløe Ære og Tak!

Rasmus Mortensen.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Regnskab for Aaret 1936.

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
I. Kassebeholdning overf. f. forr. Aar	69	70	I. Udgivelse af Aarbogen:		
II. Bidrag fra 743 Medlemmer	2972	00	1. Hæftbind	Kr. 1386,85	
III. Livsvarige Medlemmer	50	00	2. »	- 1601,95	2988 80
IV. Andre Samfunds Medlemmer	112	75	II. Foredrag og Udflugter		279 85
V. Salg af ældre Aargange	195	95	III. Arkiv og Inventar		159 00
VI. Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommune:			IV. Bestyrelsens Rejser og Udlæg		174 90
Statskassen	Kr. 155,00		V. Udsendelse af Aarbogen ...	Kr. 460,37	
Vejle Amt	- 100,00		÷ Portorefusion	- 398,50	61 87
Fredericia Kommune ...	- 50,00		VI. Administration		281 03
Kolding »	- 50,00		VII. Andre og uforudsete Udgifter		67 72
Vejle »	- 25,00		VIII. Overført til Grundfonden		50 00
	380	00	IX. Kassebeholdning, der overf. t. næste Aar		18 57
VII. Aarsbidrag for Banker og Sparekasser:					
Fredericia Sparekasse ..	Kr. 50,00				
Kolding »	- 50,00				
Vejle Bank	- 100,00				
Vejle Sparekasse	- 50,00				
	250	00			
VIII. Entre ved Foredrag	0	00			
IX. Renter af Kassebeholdning	31	34			
X. Renter af Legat	20	00			
Kr....	4081	74	Kr....	4081	74

Kapitalformuen androg ved Aarets Begyndelse Kr. 3611,61, hvortil er tilgaaet: 1) Livsvarigt Medlem Kr. 50,00, 2) Renter Kr. 146,71, 3) Obligation 4 % Jydsk Grundejerkreditforening, skænket som Legat af et Medlem Kr. 500,00, hvorefter Kapitalen pr. 31. December 1936 udgør Kr. 4308,32.

Kolding, den 23. Marts 1937.

sign. **Axel Johansen.**

Regnskabet har vi gennemgaaet med Bilagene og intet fundet at erindre. — Ligeledes konstaterer vi, at Grundfondens Kapital er tilstede ifølge Bankbog.

Vejle og Kolding, den 7. April 1937.

sign. **R. Christensen.**

sign. **Harald Andersen.**

DE TYSKE FRISKARER I 1848 OG DERES OPHOLD I VEJLE AMT

AF FROVIN JØRGENSEN

Efter Slaget ved Slesvig den 23. April rykkede Fjendens forenede Hær op gennem Sønderjylland, besatte i Løbet af 2. og 3. Maj Vejle Amt med ca. 20,000 Mand og slog sig til Ro her i Forventning om, at den tunge Byrde, der nu gennem store Indkvarteringer og mægtige Rekvisitioner blev lagt paa et ret begrænset og ret fattigt Omraade, skulde tvinge den danske Regering til at gaa ind paa de Krav, Slesvig-Holstenerne havde stillet.

Samtidig med den regulære Hær rykkede ogsaa de tyske Friskarer over Grænsen ved Foldingbro og besatte Egnen: Harte, Lejrskov, Bølling og Egtved.

— — —

Samme Dag som Fæstningen Rendsborg var taget, udkrev Prinsen af Nør, der var blevet Oprørshærens Overgeneral, de første seks Aargange af Reserven paa Landet i Hertugdømmerne; men tilstrækkelig Styrke naaedes dog ikke ad denne Vej — mange var flygtet nordpaa og havde meldt sig til Tjeneste i den danske Hær. For derfor baade at faa flere Soldater og ogsaa det rette nationale Sving over Foretagendet blev der i Hertugdømmerne udsendt Opfordring til Oprettelse af Frikorps; men samtidig udsendte det radikale Element

i Regeringen ogsaa Opfordringen til Tyskland, og nu strømmede Folk til.

Det var en broget Skare, der fra Tyskland efterkom Opfordringen, alle Stænder var repræsenteret. Her gik Videnskabsmænd, Studenter og Digttere, sværmerisk gaaende op i de nye radikale Frihedsideer, lige importeret fra Frankrig, og besjælede af Tanken om Tysklands Enhed og Storhed, som de »betrængte Brødre« i Hertugdømmerne, alle Tyskeres Skødebørn, nu skulde delagtiggøres i, Side om Side med Storbyernes Affald, hvis Tilstedeværelse ikke saa meget skyldtes »Brødrene« som Lysten til Eventyr eller ogsaa Nødvendigheden af for en Tid at gøre sig usynlig, for nogles Vedkommende paa Grund af Forbrydelser, for andres Deltagelse i de Revolutionskampe, der nylig var blevet udkæmpet rundt i Tyskland. Ja, man paastod endog, at for en Dels Vedkommende var Grunden ret og slet den, at deres Hjemkommune efter at have forsynet dem med et Gevær og nogle Haandpenge havde anmodet dem om at drage ud og kæmpe for »den fælles fædrelandske Sag« i Haab om, at en eller anden Kugle vilde finde dem og dermed befri Hjemstedet for en besværlig Søn.

Selv om Prinsen af Nør var taknemmelig for enhver, der vilde række ham en hjælpende Haand, saa var dette her dog alligevel under hans Værdighed. Han havde ikke Spor af Lyst til at slaas sammen med Tysklands Fattiglemmer og Forbrydere, og han udsendte derfor hurtigst muligt en Meddelelse om, at den provisoriske Regering varmt nærede det Ønske, at man saa meget som muligt vilde modvirke denne Tilstrømning af løst Pak, som var blevet en Plage for Landet. Tilstrømningen blev nu i alt væsentlig standset; men forinden var mødt op imod 3000 Mand.

*

De mødte Freischärler blev inddelt i fire Korps, hvert paa indtil seks Kompagnier, alt efter Størrelsen, der varierede en Del, da et Medlem ikke behøvede at blive længer, end han selv ønskede.

I. Korps anførtes af Kammerjunker v. Krogh, tidligere Amtsforvalter. 1. Kompagni, v. Bracklow, bestod af Forstmænd, der var dygtige Skytter. De øvrige Kompagnier bestod af Folk fra Altona og Rendsborg.

II. Korps anførtes af en Grev Rantzau. Dette Korps var i Begyndelsen det bedste; men Uenighed blandt Førerne bevirkede, at Kompagnierne skilte sig ud, deriblandt Kompagniet Aldosser. Medlemmerne var fra Kiel.

III. Korps anførtes af v. Wasmer. Det var det mest berygtede og bestod af Rinlændere og Kølnere.

IV. Korps, det største, anførtes af v. d. Tann og var en broget Blanding fra hele Tyskland.

Efter Dannelsen af Korpsene kom Spørgsmaalet Udrustning, der voldte mange Kvaler. Hvert Medlem skulde selv sørge for sin Uniform, som derfor nødvendigvis maatte blive baade ret mangelfuld og forskelligartet; nogle mødte i Uniform, andre i de Pjalter, hvori de gik og stod. Bevæbningen var lige saa daarlig.

Derefter skulde Troskabseden til den provisoriske Regering aflægges; men her stødte man paa en uovervindelig Vanskelighed, Korpsene nægtede det blankt, det var ganske imod deres kommunistiske Idéer, og først efter Forhandlinger fik man dem til at gaa med til i hvert Fald at være Overkommandoen lydige.

Disciplin og Eksersits var heller ikke noget for Freischärlerne. De kom som Befriere og vilde ud at slaas. Regeringen var da ogsaa mer end villig til at efterkomme deres Ønske for bare at komme af med dem.

Men nu mødte »Frihedskæmperne« deres første Skuffelse. Befolkningen modtog dem slet ikke som Befriere.

Deres Rygte var ilet forud, og allerede i Rendsborg blev de modtaget med en vis Mistro, som voksede, jo længere de kom Nord paa. Hertil bidrog væsentlig deres særegne Opfattelse af Folks private Ejendele som Fælleseje, noget, man kunde tage efter Behag, et Synspunkt, som Befolkningen ret forklarlig havde vanskeligt ved at dele med dem.

Den næste Skuffelse var Forholdet til Preusserne.

Ethvert demokratisk Forehavende var Preusserne paa Forhaand imod. General Wrangel, hvis politiske Trosbekendelse var det uindskrænkede Kongedømme, saa i disse radikal-kommunistiske Elementer, der var listet ind i Hæren ad en Bagdør og faktisk kæmpede for helt andre Idéer end han, en Vederstyggelighed.

Den preussiske Garde havde lige staaet over for mange af Freischärlerne paa Barrikaderne i Berlin og maattet finde sig i at blive haanet af dem; nu skulde de kæmpe sammen med dem og opdagede hurtigt, at de var temmelig umulige til praktisk Krigstjeneste og egentlig kun duede til at stjæle. Det var klart, at der maatte komme Rivninger, og det kom der ogsaa, hver Gang de to Parter mødte hinanden.

Flere Gange prøvede Preusserne at opløse Korpsene og fordele Medlemmerne i den øvrige Hær, men det mislykkedes under de mest harmdirrende Protester. Saa forbød de dem at marchere gennem Købstæderne og sendte dem efter Slaget den 23. April, da der var forekommet Uroligheder i Flensborg, ud til Tønder og Løgumkloster. Der var de da af Vejen. Herfra foreligger en Rapport om Freischärlerne, skrevet af en dansk Spejder, Adolf Krøyer. Han meddeler:

»Jeg har i Gaar erfaret, at Kammerjunker Krogh Kl. 10 om Formiddagen rykkede ind i Tønder og blev der særdeles vel modtaget. Hans Armé var Menneskehedens Udskud, halvpaaklædte, skæve og halte Bandidter. Nogle havde ikke engang Geværer. — — — Hele Styrken var omtrent 1200 Mand.

Rødding, 29. April.

Adolf Krøyer.«

Herude asede Freischärlerne sig nu frem ad sandede Veje mod Foldingbro, dygtig trætte og forbitrede. Siden Flensborg havde de nu saadan trasket om og ikke været i nogen ordentlig By. Mange, mange Mil var de rejst, for, som de mente, i et Snuptag at befri »Brødrene« og dermed tjene den store, hellige Tanke: alle Tyskeres Forening. Der havde staaet et romantisk Skær over hele denne Færd, og saa var det faktisk ikke blevet til andet end Ydmygelse paa Ydmygelse. Her, hvor der ingen Modstander var, havde de haft Tid til at fremdrage og oplagre enhver baade virkelig og indbildt Forhaanelse eller Tilisodesættelse, de havde været ude for, og de forbandede baade Preusserne og de fattige Bønder, de skulde opholde sig iblandt, men som i deres Øjne var saa ringe, at der næppe fandtes Udtryk derfor.

Ordren fra General Wrangel var kommet, at de skulde overskride Nørrejyllands Grænse. Det passede ikke Slesvig-Holstenerne iblandt dem. For dem gjaldt Kampen Hertugdømmernes Løsrivelse fra Danmark og Forening med »Moderlandet«. De vilde ikke føre nogen »Angrebskrig mod Danmark«, som de betragtede Overskridelsen af Kongeaaen for at være Begyndelsen til, og en Del drog derfor hjem.

De øvrige overskred Grænsen, fyldt af Had til Preusserne. v. Rantzau marcherede til Vejle. De øvrige dirigeredes som nævnt til Egnen: Harte (v. Krogh), Lejr-

skov (v. Wasmer), Bølling og Egtved (v. d. Tann) og Nybjerg Vandmølle (Aldosser).

*

En Ting betog Freischärlerne ved deres Indmarch i Jylland, det var Egnens Skønhed. En Dag stod de ved Kongeaaen. Overraskende pludselig laa den skønne Dal for Fødderne af dem. Den dukkede frem, da de mindst ventede den, og var i Virkeligheden for dem som en frisk Oase for den tørstige Vandrer. I Bunden slyngede Aaen sig gennem de hengemte Enge, susende Træer begrænsede Bredden, yppig Plantevækst smilede frem her og der — og i Baggrunden laa det skønne Koldinghus. Al Træthed var som blæst bort, og de letbevægelige poetiske Sind brød ud i Lovprisninger over det smukke Syn, de mindst af alt havde ventet at finde her i dette »forbistrede« Land.

Ikke mindre højstemt var Beskrivelsen af Egnen omkring Egtved og Nybjerg Vandmølle. »De eneste kære Minder om Opholdet der er den smukke Natur, den trænger sig stadig frem i mit Sind og mine Tanker,« skriver en Freischärler i sine Erindringer.

Ellers kan man egentlig ikke sige, at noget særlig betog Freischärlerne, Befolkningen allermindst. De skikkelige, sindige Jyder, som vel hverken var værre eller bedre, end Folk dengang var flest, faar ikke levnet godt for to Skilling.

De synes velstaaende, men mangler de nødvendige Bekvemmeligheder. Boligerne er fattige, med kun de aller nødvendigste Møbler. Men var denne Simpelhed saa endda forbundet med Renlighed, saa vilde det have været velsignet for et Sind, der elsker Natur, men er ødelagt af Civilisation! Men her stirrer Efterladenhed, Dovenskab og Forkommenhed, der stammer fra Utøj, Snavs og ækle Sygdomme, ud fra alle Kroge og fra alle

Ansigter. Jyden mangler Selvagtelse, og den faar han først, naar han ikke kan udholde at se paa alt det Svineri.

Om Præsterne hedder det, at de ligner de russiske Poper. Deres Gerning er nærmest en Forretning og deres Prædiken en Handelsvare, saa og saa mange Linjer for den og den Betaling. Disse daarlige Præster er en af Aarsagerne til, at det danske Folk, trods sine gode Naturanlæg endnu staar paa et saa underordnet Dannelsenstrin.

Ja, saadan lyder et lille Udpluk af forskellige Udtalelser, og man maa indrømme, at passede det, saa saa det galt ud. Nu ved vi jo meget vel, at med mangt og meget — set med vore Øjne — var det kun saa som saa i hine Tider; men derfra og til, at det skulde have været saa slemt, som oven for skildret, er der et langt Spring, og der er slet ingen Grund til at tro, at det skulde passe.

Det er imidlertid ikke vanskeligt at finde Aarsagen til disse Udtalelser. Længe før Friskarerne endnu var ankommet til Egnen, ja, før de endnu egentlig var dannede, havde man hørt de mest haarrejsende Rygter om dem. Saa kom de og bragte ved deres Indmarch »alle til at gyse og nervesvage til at besvime« og gjorde sig forøvrigt under det korte Ophold her paa Egnen saa forhadte, at det kneb med at afholde Folk fra at sætte sig til Modværge. Selvfølgelig har de ofte mærket Hadet, og Præsterne har vel været de mest fremtrædende. Det efterfølgende vil formentlig retfærdiggøre dette Had.

*

Selve Besættelsen medførte ingen Opgaver for de fremmede Tropper ud over det at ligge stille i Kvartererne og være Befolkningen til saa stort Besvær som

muligt. At ligge stille kunde imidlertid ikke forenes med Freischärlernes Natur, derimod udmærket det at være til Besvær. Paa ægte Landsknægtmaner var de ustandselig paa Togt, og Ure, Piber, Sølvtøj og lignende forsvandt som Dug for Solen. De spillede Kort, drak og lavede Tumult, saa Folk næppe turde færdes paa Vejene — eller de gik paa Jagt, hvad ganske vist lyder meget uskyldigt, men ikke desto mindre var i høj Grad farligt, naar det var Freischärlerne, der optraadte.

Her skal noteres noget af, hvad Freischärlerne naaede at faa lavet, inden de fik det gjort saa broget for General Wrangel, at han efter indtrængende Anmodninger lod dem marchere tilbage over Grænsen igen; blandt andet skal medtages to Klager til Generalen, skrevet af Cancelliraad Qwistgaard, Herredsfoged over Andst m. fl. Herreder:

1) »I alle Vedkommendes Interesse tillader jeg mig at henlede Deres Ekscellences Opmærksomhed paa, hvor paatrængende nødvendigt det er, at de i Jylland indrykkede tyske Friskarer *ufortøvent* fjernes fra denne Provins, ikke alene fordi Beboernes Ejendom og Liv ved dem udsættes for den største Fare, men ogsaa fordi den herved fremkomne Usikkerhed i Landdistrikterne gør det umuligt at efterkomme den preussiske Arme's Requisitioner. Fra mange Steder i min Jurisdiktion er der i de senere Dage indløben de stærkeste Klager over disse Skarer, der ikke alene *indkvarterer sig selv*, hvor de drage omkring og efter eget Godtbefindende tiltager sig af Beboernes Ejendom, hvad det behager dem, men ogsaa tager Heste og Vogne fra de vejfarende, som de ikke engang i flere Tilfælde har taget i Betænkning at true paa Livet, ja endog at skyde efter. Ligesom jeg tør haabe, at Deres Ekscellence vel anser slige Folk som en uværdig Bestanddel af en civiliseret Nations Arme, saaledes har denne Usikkerhed til Følge, at Beboerne for en stor Del ikke tør forlade

Hjemmet med Heste og Vogne, hvoraf atter flyder, at man snart hverken kan tilvejebringe de forlangte Befordringer eller de til Armeens Brug nødvendige Levnedsmidler. — — — Som Øvrighed i Landdistrikterne og i Henhold til den af Deres Excellence udstedte Proklamation har jeg saaledes ikke kunnet undlade at frembringe den indstændigste Bøn, at alle Friskarer i fornødent Fald med militær Vagt, uden Ophold maatte bortfjernes fra Jylland.

Herredskontoret i Kolding 6. Maj 1848.«

2) »I Forbindelse med min Skrivelse af Gaars Dato kan jeg ikke undlade herved at tilmelde Deres Excellence, at der i Morges indløb Klage til mig om, at en talrig Friskare i Gaar Aftes var ankommet til Egtved Sogn, hvor de huserede paa sædvanlig Maade. Jeg havde givet Sognefogeden i bemeldte Sogn Ordre til i Dag at sende Vogne til Kolding; men han underrettede mig, at Friskarerne hindrede ham i at komme ud af Huset, og at det derfor var ham umuligt at efterkomme Rekvisitionen. — — —

Herredskontoret i Kolding 7. Maj 1848.«

Egentlig giver de ovenanførte Skrivelser en fyldig Karakteristik af Freischärlerne. For yderligere at belyse Sagen skal dog medtages endnu nogle Eksempler paa disse Folks Maade at varetage »Frihedens Interesser«:

En Flok Røvere, som Befolkningen kaldte Freischärlerne, kom en Dag lige efter deres Ankomst ind til Avlsbruger Niensens Forældre paa Gøhlmannsvej i Kolding og vilde sælge en Bunke Uldtøj, som de havde stjaalet; da man intet vilde købe, kastede de hele Bunken paa Gulvet og gik deres Vej.

Ofte var det Madvarer, Interessen samlede sig om. Det ellers ret anselige Kvantum, der var krævet til hver Mand pr. Dag, maa ikke have været nok, og Freischärlerne afhjalp saa selv Savnet ved at tage, hvad de

manglede. Spisekamre og Hønehuse blev raseret. Naar Hovedet var vredet om paa en Høne, blev den smurt ind i Ler og stegt i et Fyrhul i Jorden. De gik endog saa vidt, at de tog Høns, der havde ligget paa Æg i nogen Tid, og fortærede baade Hønsene og Æggene, og det hjalp ikke, at man narrede dem ved at lægge raadne Æg i Rederne. Ofte gik de paa Jagt efter Fjerkræet i Gaardene og skød, saa Folk ikke vidste sig sikre nogen Steder. En ikke ganske ufarlig Sport, der da ogsaa blev standset af Preusserne, da en Mand en Dag fik en Kugle gennem Hatten.

En Dag gik en Kone fra Harte og græssede sit Faar og nogle Lam paa Vejkanten. Nogle Freischärler kom forbi. De maa aabenbart have været sultne, for inden Konen vidste et Ord af det, angreb de Dyrene og slagtede dem paa Stedet, medens hun skrigende løb sin Vej.

Egtved var det Sogn, det gik mest ud over. Herfra meddeles bl. a., at en Mand havde købt Tømmeret fra et nedbrudt Hus for at bruge det ved Opbygningen af et nyt. Saa langt kom han dog ikke, for Freischärlerne huggede det hele i Stykker og brugte det til Brændsel. Manden beklagede sig over det lidte Tab — og hvad sker! Næste Dag forlangte Freischärlerne 5 Vogne, og med dem kørte de til den kgl. Granplantage Frederikshaab i Randbøl Sogn. Der fældede de Træer hele Dagen og returnerede ved Aftenstid med 5 Læs Tømmer, som de afleverede til Manden.

Som nævnt, spillede og drak Freischärlerne temmelig meget. Et lille Øjebliksbillede fra Harte Kro skal medtages. En Officer kom ridende forbi. Han fortæller, at Krostuen var fuld af fordrukne, skraalende Friskaremænd, der hang ud af Døre og Vinduer. Midt iblandt dem sad en Dame, som havde fulgt dem under hele Felttoget. Ad Vejen kom et Par fulde Friskare-

mænd ridende i strakt Karriere paa et Par af Kroens Heste, inden de var naaet ret langt laa de begge paa Jorden.

I den Grad tog Spillelidenskaben Overhaand, at Folkene bestjal deres Officerer og solgte Munderingen for at spille Pengene bort. I Løbet at kort Tid maatte de beklædes 2 Gange.

At Beboerne ikke syntes om denne Lystighed, kunde Freischärlerne ikke forstaa; men de slog sig til Ro med, »at naar man havde et saa smudsigt Ydre, kunde det Indre heller ikke være rigtig glad.«

*

Befolkningen var stærkt ophidset over alt dette, og enkelte Gange kom Ophidselsen ogsaa til Udbrud. Saaledes blev en Dag nogle Officerer overfaldet paa en Køretur fra Paaby Præstegaard til Lejrskov. Ligeledes skete et Overfald ude i Egtved Skov, da nogle Freischärler var paa Jagt der. En af dem var kommet bort fra de andre og blev i Tykningen overfaldet af nogle Mænd, der slog ham til Jorden med Knipler. Det lykkedes ham at væрге for sig med sit Gevær og slippe bort; da man senere søgte efter Gerningsmændene, fandt man kun et Hus, hvis Beboere var flygtet bort.

Paa anden Maade kom Harmen frem ved, at Bønderne nægtede at køre for Freischärlerne. Da Friskaren i Egtved skulde marchere tilbage over Grænsen, skulde de bruge nogle Vogne til at køre en Del tagne Vaaben paa, og nogle af Bønderne blev tilsagte at køre; men de sagde rent ud nej. En, fordi Hestene var paa Arbejde i Marken, og der var i det hele taget ikke Tid til den Slags. Andre beklagede, men de havde ingen Heste, Fjenden havde taget dem. Officeren, der skulde skaffe Vognene, kom i en meget pinlig Situation. Tropskerne var marchfærdige, de skulde inden en vis Tid

være gennem Kolding, og nu var der ingen Vogne at faa. En Undersøgelse af Gaardene gav et negativt Resultat. Det eneste, man fandt, var nogle forskræmte Hyrdedrenge, der havde skjult sig i en Vognport. Tiden gik. Tropperne afmarcherede uden Bagagen. Officeren søgte Hjælp hos Præsten, men denne forsikrede, at Bønderne kunde ikke. Sognefogeden blev hentet, men han kunde ikke gøre noget. I sin Nød truede Officeren ham da med, at skaffede han ikke Vognene, vilde der blive lagt en slesvig-holstensk Bataillon i hans Gaard. Det hjalp. En Anelse om, hvad der saa vilde ske med ham, dæmrede for ham. Han fo'r bort, og lidt efter saa man nogle Drenge stikke af Sted over Markerne til Skoven. Kort efter var Vognene der. Heste og Vogne var skjult i Skoven.

Stærkest kom Harmen dog til Udbrud i Spjarup og ved Nybjerg Vandmølle. Her planlagde Omegnens Bønder et natligt Overfald paa Besætningen i Møllen. Desværre for dem blev Planen røbet og maatte opgives.

I Spjarup boede en Linnedvæver Christian Johannsen. Han var fra Haderslevvegnen og Slesvig-Holstener. Med Rette eller Urette beskyldte nu Bønderne ham for at være Forræderen og besluttede, at han skulde straffes. Mandstærke drog de en Dag ud for at fange Linnedvæveren, men han undkom blødende til Møllen for at søge Hjælp. Bønderne drog videre for at fange Væverens Familie og begyndte en veritabel Belejring af Huset, som Væverens Kone, Stine, forskansede sig i. Da, i sidste Øjeblik, kom Undsætningen fra Møllen. Nu gik det ud over Bønderne. Flere af dem fik slemme Knubs, og fire af de ivrigste blev sat til at flytte for Væveren til Haderslev, en Køretur, hvorfra de først kom hjem efter tre Ugers Forløb. Inden Afrejsen gik Stine en lille Tur rundt for at »sige Farvel« og kom

tilbage med et stort Forraad af Skinker, Flæsk, Oste o. l. Endelig blev Mølleren tvunget til at købe Væverens Hus.

*

Freischärlernes Forhold til Kolding fortjener et Kapitel for sig.

Straks efter Overskridelsen af Kongeaen blev det betydet Freischärlerne, at de ikke maatte komme i Kolding. Og Prinsen af Nør skal have brugt meget stærke Ord om, hvad der vilde ske, hvis de alligevel vovede sig derind, hvor deres gamle Bekendte, den preussiske Garde, laa i Kvarter. Dette Forbud agtede Freischärlerne dog at overtræde, og fra de nært beliggende Kvarterer var der god Lejlighed dertil.

Allerede den 3. eller 4. Maj blev Forbudet overtraadt, og der kom Uroligheder i Gaderne. Freischärlerne selv lagde ingen Vægt paa det og kaldte det smaa Episoder. Kommandanten i Byen maa dog have haft andet Syn paa Sagen, for den 5. Maj om Morgenen blev der til Vagten udstedt den Ordre, som samtidig blev opslaaet flere Steder i Byen, at ingen af Friskarerne maatte komme ind i Kolding. Overtraadte de Forbudet, skulde de sættes i Arrest. De, som befandt sig i Byen, maatte hurtigst muligt forlade den, »for Tyskerne fører ikke Krig mod den rolige danske Befolkning«.

Efter Ankomsten til Nybjerg Vandmølle vilde Kap-
tajn Aldosser ride ind i Kolding, men ved Nørreport blev han standset af Vagten, der nægtede ham Adgang. Han red straks tilbage og sendte en Klage til Chefen for samtlige Frikorps, Major v. Gersdorff, hvori han forlangte Oprejsning — eller sin Afsked straks. Han vilde ikke finde sig i som Officer i den kgl. bajerske Hær at blive udsat for en saadan Behandling. Dog forbeholdt han sig i Klagen Ret til et privat Opgør

med Vagtkommandøren, til hvem han sendte en Udfordring.

Næste Dag kom nogle af Kaptajn Aldossers Officerer og bad om Tilladelse til at drage til Kolding. Han nægtede det ikke, men fortalte dem sin Oplevelse. Det afskrækkede dem dog ikke, og de tog af Sted. Ved Porten blev de ogsaa standset, men det blev dem betydet, at hvis de skaffede et Orlovsbevis, kunde de faa Adgang til Byen. Det gjorde de og blev indladt, men med Besked om, at om to Timer maatte de være ude af Byen igen. Var de ikke det, vilde de blive arresteret.

Rasende over denne Fornærmelse drog Officererne ind i Byen, fast besluttede paa at finde nogle Gardeofficerer, de kunde lade deres Vrede gaa ud over. I et Værtshus fandt de ogsaa nogle, og Lejligheden til Strid var der straks. Gardeofficererne begyndte at haane Freischärlernes Dragter. Det ene Ord tog det andet, og da Preusserne til sidst drog deres Vaabenduelighed i Tvivl, eksploderede Bomben. Som Svar paa Fornærmelsen fulgte omgaaende en Udfordring.

Resultatet af Kaptajn Aldossers Klage blev en Undskyldning. Forbudet var ikke udstedt mod Officererne. Gardeofficererne, der havde yppet Klammeri, fik en Irettesættelse.

Forbudet den 5. Maj blev ikke respekteret. Freischärlerne vedblev at komme i Kolding. Imidlertid kom de som Regel i Klammeri baade med Indbyggerne og Militæret, som nægtede at spise sammen med dem paa Værtshusene, fulgte efter dem rundt i Byen, spyttede paa dem og raabte efter dem, saa Enden paa disse Besøg gerne blev, at Freischärlerne blev slæbt i Vagten og sendt til deres Kvarter som Fangter. En Dag opstod et regulært Slagsmaal, hvorunder Hatten blev slaet

af Freischärlerne og Kokarden traadt i Snavset. Da en Vogn med syge Freischärler i det samme kom forbi, blev den overfaldet med Stenkast.

*

General Wrangel var vred over alle disse Stridigheder, der antog en stadig alvorligere Karakter; han var ogsaa bange for, hvad de skulde udvikle sig til. Klage paa Klage var indløbet til ham over disse Folk; ja, paa et vist Tidspunkt skal der have ligget ialt tredive hos ham og voldt ham mange Bryderier. Nu havde han fåaet nok og gav sit Samtykke til at sende Friskarerne Syd paa og afskedige dem.

Den 9. Maj begyndte Tilbagemarchen. Hver Dagsmarch var fastlagt og Ordre givet til streng Overholdelse af den. Alle fire Korps skulde marchere gennem Kolding — et Korps hver Dag.

Da det første Korps, v. Wasmer, marcherede gennem Nørreport, nægtede Vagten at præsentere Gevær, skønt Føreren hilste med Sabelen.

Næste Dag skulde v. d. Tanns Korps igennem. For at hindre en Gntagelse af, hvad der var sket Dagen forud, blev i Forvejen sendt Bud til General Wrangel, at Korpset kom, og han lovede selv at føre det gennem Byen for at beskytte det.

Generalen modtog Korpset paa Pladsen foran Nørreport (den gamle Markedsplads) og holdt en lille Tale, der skulde virke beroligende paa Folkene. Men Stemningen var saa forbitret, at Talen blev ganske misforstaaet.

Saa begyndte Gennemmarchen. Dog, Fjendskabet mellem den preussiske Garde og Friskarerne var større end Agtelsen for den gamle General, og Wrangel maatte døje den Tort ikke at kunne beskytte Korpset mod sine egne Soldater.

Langs med Gaderne dannede Soldaterne og Indbyggerne Spalier, raabte og piftede efter de forbigaaende, og under hele Gennemmarchen regnede det ned over dem med Spot og Haan. Enhver kan tænke sig, hvordan Humøret var, da Generalen lod Korpset marchere forbi sig paa den anden Side Sønderbro. Folkene blev opfordrede til at raabe Hurra for ham, men de nægtede det rent ud og gav, i Stedet deres Kommandør, Major v. Gersdorff, som holdt ved Siden af, et kraftigt »Hoch!«

Hvert Korps, som i de følgende Dage marcherede gennem Byen, fik saa nogenlunde den samme Behandling. Kom enkelte bag efter paa Grund af Træthed, blev de omgaaende arresterede og sendt efter Korpset som Fanger.

Et Korps holdt efter Gennemmarchen Hvil i Vejgrøften paa den anden Side Sønderbro. En Del var gaaet ind i Husene ved Vejen for at hente Vand. Officererne laa i en Gruppe og hvilede sig. Da kom en Patrouille af Alexander-Garden, anført af en Sergent; da Sergenten kom ud for Officererne, vendte han sig pludselig om imod dem og overfusede dem med de groveste Skældsord, længere henne ad Vejen fo'r Patrouillen ind paa nogle Menige og forulempede dem.

Fra Haderslev blev i samtlige Friskarers Navn afsendt en Protest til General Wrangel mod den Behandling, man var bleven til Del under Marchen gennem Kolding. Generalen svarede aldrig paa den.

Det var Meningen, at Friskarerne nu skulde have været opløst; men under Tilbagemarchen tog man anden Beslutning. En Del blev hjemsendt, Resten blev indlemmet i et Korps paa ca. 1200 Mand under Major v. d. Tann og igen sendt til Nordslesvig, hvor de imidlertid huserede saa slemt, at General Wrangel i Midten

af Juli beordrede dem til Rendsborg for at afvæbnes.

I Holsten vakte denne Afvæbning stor Harm. For derfor at faa Ro om Spørgsmaalet blev der indgaaet et Kompromis, hvorefter Tyskerne i Korpset indlemmedes i en nyformeret Bataillon, den 9., med den tidligere Friskareofficer Haake som Kommandør. Denne Mand var tidligere preussisk Officer, men afskediget paa Grund af slet Opførsel, derefter Landraad, men ogsaa afskediget fra dette Embede paa Grund af Kassemangel.

9. Bataillon fik Kolding ogsaa Lejlighed til at stifte Bekendtskab med, nemlig i Slaget den 23. April 1849. At de tidligere Freischärler ikke havde forandret sig, derom vidner samtidige Fortællere, der beretter, at det særlig var Folk fra denne Bataillon, der var ivrig til Plyndring af Byen efter Kampen, og at Officererne i det hele taget havde ondt ved at gøre sig gældende over for dem.

Kilder:

- 1) Krigsministeriets Arkiv, Feltarkiv 1848—50, Nørrej. Armékorps, indk. Sager, Rapporter og Meldinger om Fjenden. (Kbhvn.)
- 2) Vejle Amts Arkiv og Andst Herreds Arkiv. (Viborg.)
- 3) Generalstabens Værk over den dansk-tyske Krig 1848.
- 4) Friederich af Schleswig-Holstein-Nør: Optegnelser.
- 5) Otto Vaupel: Slaget ved Kolding, 23. April 1849.
- 6) P. L. Müller: Kampene omkring Kolding i April 1849.
- 7) Vejle Amts Aarvog 1906 og 1922.
- 8) »Dannebrog« 1882—83.
- 9) Den samtidige jyske Provinspresse.
- 10) Theodor Lüders: Denkwürdigkeiten zur neuesten Schleswig-Holsteinischen Geschichte.
- 11) Dr. Ludolf Wienburg: Darstellungen aus den schleswig-holsteinischen Feldzüge.
- 12) G. Martens: Tagebuch eines Freiwilligen des v. d. Tannschen Corps.
- 13) Adolf Ipsen: Das Wasmersche Freicorps.
- 14) Der Freischaaren-Feldzug in Schleswig-Holstein und Jütland von einem Freiwilligen des v. d. Tannschen Corps.
- 15) Wilhelm Hamm: Freischaarennovellen.
- 16) E. Erdmann Bordasch: Die Freischaaren in Schleswig-Holstein.

FRA MIN HJEMEGN OMOVRAA, SØNDER OMME SOGN

AF PENSIONERET SOGNEPRÆST I. KARSTOFT

II.

DE GAMLE GAARDES UDFLYTNING

Ved Jordudskiftningen (1792) var der, som omtalt tidligere, 4 Gaarde i Omvraa; en 5. Gaard var forsvunden i 1772, idet dens Jordtilliggende var bleven forenet med Matr. Nr. 2 til en Fjerdepartsgaard af Størrelse som de tre andre. Hvor den forsvundne Gaard har ligget, kan ikke oplyses, maaske har den haft sine Husrum i noget af den gamle Gaards Bygninger, men dens Jordtilliggende er kort efter Udskiftningen igen bleven udskilt fra Nr. 2 og delt i tre mindre Ejendomme, som ved den sidste Matrikel (1820—40) fik Numrene 6, 7 og 8; en Eng længst mod Vest ved Mødbjerg Skel fik Nummer 5 som tilhørende S. Omme Kirke.

Hvor de fire gamle Gaarde har ligget, kan ses af Byens gamle Matrikelskort. De har ligget nord for Aaen parvis, det ene Par Nr. 3 og 4 (antagelig de først udskilte) syd for Bækken, det andet Par Nr. 2 og 1 nord for samme. Nr. 1 var fjernet længst fra den gamle Enestedgaards Plads og lagt højest op; det er den eneste af Gaardene, der har beholdt sin Plads.

Nr. 3 blev allerede ved Jordudskiftningen udflyttet til en Plads i sin Mark syd for Aaen, hvor der var nogle Agre, som kaldtes »Krat-Agre«. Gaarden har siden faaet Navnet »Marinebjerg«. Den er indtil Aar 1883 gaaet i Arv fra den gamle Olufslægt, hvis første Forældre, der er kendt ved Navn, har deres Gravstene med Aarstallene 1626 og 1627 liggende paa S. Omme Kirkegaard.

Den næste Gaard, der udflyttedes, var Matr. Nr. 2. Her døde Ejeren i 1856, og hans Enke lod derefter Gaarden udstykke i Parceller fra a til o. Selv beholdt hun en Hovedparcel 2 a langt mod Nordøst ved Hal-lundbæk Byskel, og der flyttede hun Gaardens Bygninger ud. Hendes Svigersøn, Søren Jensen, solgte i 1877 Gaarden til det nyoprettede Præsteembede for Blaaahøj og Filskov, idet han tog en Parcel fra og bebyggede med en ny Gaard lidt til Vest for Blaaahøj Kirke. De fleste af de andre Parceller fra Matr. Nr. 2 blev ogsaa snart bebyggede; det gav straks et stort Tilskud til Beboernes Antal.

Gaarden Nr. 2 havde indtil den voldsomme Udstykning været beboet af flere forskellige Slægter.

Omkring ved Aar 1860 blev ogsaa Gaarden Nr. 4 udflyttet og lagt højere op i Øst paa »Østertoft Agre« imellem Aaen og Bækken. Denne Gaard er ligesom Nr. 3 gaaet i Arv fra Olufslægten, dog kun til 1815, da den blev solgt af Niels Andersen og Hustru Agathe Jensdatter (Karstoft), som var barnløse, til Niels Andersens Fætter Mads Christian Jensen fra Grindsted Dal, der var vokset op som Plejebarn i Gaarden hos sin »Morbror« og Moster. »Morbroren« var hans Onkel; men Onkelnavnet brugtes ikke dengang i Familier af Bondestand; det er først kommen i Brug et Par Menneskealdre senere og har saa rigtignok ogsaa gre-

bet saaledes om sig, at det har været lige ved at fortrænge baade Morbror og Farbror, ligesom Tante-navnet har været ved at fortrænge Moster og Faster. Ved Gaardens Afstaaelse forbeholdt Niels Andersen og Hustru sig et Husmandssted paa »Boutbjerg« længere oppe i Marken øst for Gaarden, hvor de levede i 20 Aar som Aftægtsfolk, saa det har ikke været helt let for Mads Christian at klare sine Forpligtelser, eftersom hans gamle Moster ogsaa levede og fik Aftægt af Gaarden et Par Aar. Der var baade Formandspension og Enkepension at svare.

Mads Christian Jensen blev (1815) gift med en Pige fra Filskov, Johanne Christensdatter. Hun havde tjent i Præstegaarden hos Amtsprovst Wellejus og blev kaldt »fine Johanne«. Mens hun var Kone i Gaarden, var Hjemmet der sikkert ogsaa det fineste i Omvraa. Jeg kan lige huske hende som »Gammel Johan« og mindes godt nok, at der var noget »fint« ved hende, og hun satte Præg paa Hjemmet, ogsaa da hun var »Oldmor« (Ord som Bedstemor, Farmor og Mormor fandtes ikke i Folkesproget dengang i disse Egne). Hun og hendes Mand sendte 3 Sønner paa Seminarium; een af dem, Jens Videbæk (efter Farfar), blev Lærer i Vinten ved Horsens; en anden, Hans Toning (opkaldt efter Provst Wellejus, som dog hed Hans Thornum) døde som ung Seminarist. En tredje, Niels, blev Lærer i Bredal ved Vejle, men døde kort efter; hans Kone var fra Ørbæk i Hoven Sogn, hun kom som ung Lærerenke hjem til Svigerforældrene i Omvraa og fik Bolig i Gaardens Aftægtshus, hvor hun fødte en lille Pige, som fik Navnet Nielsine efter sin Far. Nævnte Nielsine tilbragte en Del af sin Barn-domstid i Omvraa, hendes Erindringer er udgivet i Bogform som »Nielsine Bies Mindebog« (Hillerød

1935), hvoraf der er gjort Brug hist og her i denne Hjemstavnsskildring. En fjerde Søn, Anders Madsen, blev ved Landvæsenet og overtog 1853 Gaarden efter sin Far. Han blev siden Amtsraadsmedlem. 1875, ca. 15 Aar efter at han havde flyttet Gaarden til dens nuværende Plads, afstod han den til en Datter og Svigersøn og købte en mindre Ejendom i Bøvl, hvor han boede til sin Død nogle faa Aar senere. Sognet havde da faaet to Præster, og de talte begge i Kirken ved hans Begravelse.

Gaarden Nr. 1 fik Lov til at blive liggende paa sin oprindelige Plads; den var lagt saa langt ud og saa højt op, at den ikke kunde naas af Oversvømmelse ved Tøbrud saaledes som de andre Gaarde. Naar Gaardene blev flyttede ud, var det nemlig ikke blot for, at de kunde komme til at ligge bekvemmere for deres Mark, men ogsaa og end mere for, at de kunde komme til at ligge i Fred for Oversvømmelse, særlig ved Tøbrud om Vinteren. Anders Madsens Mor, »Gammel Johan«, kunde fortælle om, hvordan hun en Morgen i Tøbrudstid ikke kunde komme fra Sengen ud paa Gulvet, fordi dette var oversvømmet af Vand paa en halv Alens Dybde; men hun maatte klæde sig paa i Sengen og derefter balancere paa Stole først hen til Skatol og Dragkiste for at faa de nederste Skuffer trukket ud og tømt og dernæst ud i Køkkenet for at faa Ild paa Skorstenen og koge Davren. Børnene havde hun givet Tilhold om at blive i Sengene, til Vandet faldt, men ude i Køkkenet kunde hun Tid efter anden høre et Plask og et Vræl fra Sovekammeret, som vidnede om, at Tilholdet ikke lod sig følge i Praksis. Ude i Staldene, som laa lavere, stod det endnu værre til. Kreaturerne maatte slaas ud og drives op i en Kvægfold i Heden; et Par Faar med Lam blev taget

ind og bundet i en Seng. Den Slags Ting hørte ikke til Sjældenheder i det gamle Omvraa.

Gaarden Nr. 1 behøvede ikke at flyttes for Over-
svømmelse, men den laa meget ubekvem for sin Mark,
i en Udkant af det 1000 Tdr. Land store Jordtillig-
gende, og Bygningerne var gamle og brøstfældige. Da
saa Gaarden Nr. 2 blev udstykket efter Ejerenes Død
1856, købte Ejeren af Nr. 1 en Parcel 2 c, som laa be-
kvent for hans Gaard, og saa solgte han denne Parcel
sammen med en passende Del af Gaardens Jord og
Bygningerne, der fik Matr. Nr. 1 b, hvorved han blev
i Stand til at bygge en ny Gaard paa Hovedlodden
Matr. Nr. 1 a. Gaarden blev lagt oppe paa Højdedra-
get nord for Lunden, hvor der i Forvejen længere
vest paa var bygget to mindre Gaarde: Vester- og
Øster-Lundager, ogsaa kaldt Lille- og Store-Lundager,
men i Matriklen: »Lundager« og »Lundsgaard«. Ved
den ny Gaard blev anlagt en »Kølle« til Fremstilling
af Malt, en sjælden Foranstaltning i Hedeegnene, som
da heller ikke bestod ret længe.

Den paagældende Gaardejer var ikke oplært ved
Landbruget, men var uddannet som Møbelsnedker i
Varde, hvor hans Farbror var Købmand. Han arvede
Gaarden efter en Bror, som døde ugift, og han regnede
uden Tvivl med, at den efter den foretagne Foran-
dring skulde have ladet sig drive op til et betydeligt
og vellønnende Gaardbrug. Men det skete ikke. Han
maatte søge at klare Udgifterne til Driften ved at ud-
stykke og bortsælge af Gaardens vidtstrakte Arealer,
som efterhaanden blev bebyggede og befolkede med
Nybyggere. Saaledes fremkom der ogsaa her ligesom
ved Udstykningen af Gaarden Nr. 2 et betydeligt Til-
skud til Beboernes Antal.

I 1874 blev Gaarden solgt, og Ejeren flyttede ud paa

en Ejendom i Gaardens nordre Mark, der var bortlejet paa Livstid til en Famiile, som imod en passende Godtgørelse fratraadte Stedet. Der trængtes til ny Bygninger, og der blev straks taget fat paa Opgaven; men Manden naaede kun at faa et nyt Stuehus bygget og faa Ejendommen navngivet »Jacobsminde«. Saa døde han i sin Alders 60. Aar og blev begravet ved Siden af sin Hustru og blandt sine Fædre paa S. Omme gamle Kirkegaard.

»Jacobsminde« var endnu i 20 Aar derefter i Slægtens Besiddelse, saa gik ogsaa denne den sidste Lod af den gamle Slægtsgaard over paa fremmede Hænder, efter at være gaaet i Arv fra 1627 til 1897.

UDMARKERNE OG ENGENE TIL GAARDENE

Ved Jordudskiftningen fik Gaarden Nr. 3, som blev dømt til at udflyttes til »Kratagre« syd for Aaen, tillagt hele den derværende Bymark, som strakte sig fra Filskov Markskel i Øst til Lille Brande Markskel i Vest og fra Aadalen i Nord til Grindsted Sogneskel i Syd, et rektangulært Areal paa rundt regnet 1000 Tdr. Land. Her trak Landevejen fra Vejle til Ringkøbing sine gamle Spor igennem Sognet, og et Stykke nord for den blev den udflyttede Gaard lagt ved en Vej til Lille Brande. Der blev ogsaa her bygget et Hus, som blev bortlejet med tillagt Ejendom. Dette Sted blev siden flyttet over syd for Landevejen og kaldt »æ Knaldhyt«. Bortset fra Skraaningen ved Aadalen var Arealet en eneste stor Slette og udgjorde en Del af den store »S. Omme Flade«. Her strakte sig i brede Bælter fra Øst til Vest syd paa: Heder, Moser, Kær indtil Engdraget ved Simmelsbæk. Yderst ude ved denne mod Lille Brande Skel havde

Gaarden Nr. 1 faaet tildelt en Englod og midt i Arealet en Kærlod, ellers var Arealet langt under Nr. 3. Under samme hørte ogsaa alle Engkrogene paa den søndre Side ved Aaen fra »Haugkrog« og vest paa til Lille Brande Skel. Disse Engkroge var gennemgaaende ret høje og fik sjældent Fladvand over sig; paa sine Steder gravede Aaen med sine Bugtninger stadig noget ud af Brinkerne, som den saa lagde til paa den modsatte lavere Side. Hele denne Fjerdedel af det gamle Omvraa samt Engene ved Aaens Sydside øst paa er nu fjernet af Bykortet og indtegnet (jeg ved ikke med hvilket Navn) under det ny Filskov Sogn med Aaen som Grænseskel mellem dette Sogn og Blaahøj Sogn. Man fristes til her overfor som Barn af det gamle Bosted og den gamle Slægtsgaard at citere af Børnesangbogen: »— — Nu er paa al Ting vendt op og ned, i Midten gaar Hvalernes Veje!« —

Modsat Matr. Nr. 3 fik Gaarden Nr. 1 sin Lød nord for Aadalen og Lundskrænten. Den havde sin Vestgrænse ved Mødbjerg Markskel, som var afmærket med en lille Skelhøj lidt nord for S. Omme-Brande Landevej. Skellet gik i en ret Linje mod Nord-Nordvest til »Baaslund Knude« med Skelsten paa »Baaslund Knap«, hvor S. Omme, Skarrild og Brande Sogne stødte sammen. Loddens Østgrænse blev sat ved »Kirkevejen« øst for Gaarden paa et Sted omtrent midt imellem denne og Vejens bratte Sving syd paa over Bækken. Paa et kort Stykke gik Skellet lige mod Nord, men bøjede saa i en stump Vinkel mod Nordvest og fortsatte som en ret Linje til Brande Sogneskel. Til Lodden hørte Engkrogene ved Aaens Nordside fra »Haugkrog« (under Nr. 2) til »Kirkeengen« yderst i Vest ved Mødbjerg Skel.

Udenfor Lodden var der tillagt Gaarden i Følge Ma-

triklens Markbog »en Ager og Eng staaende for Byen mod Filskov Skel«, en Englod nordøst for Byen ved Bækken, en dito sydøst for Byen mod Filskov Skel samt en dito sønden for Byen ved Grindsted Skel (Gaardens Kærlod i den søndre Mark under Nr. 3 nævnes ikke i Markbogen, den er maaske tilbyttet senere). Fra Gaarden hævede Marken sig mod Vest ret stærkt op til en Slags flad Højslette, der med en Bredde paa en 1000 Alen strakte sig langs med Lundskrænten til Mødbjerg Mark. Den vestlige Halvdel af Fladen havde en jævn Hældning imod Nordvest, medens den østlige Halvdel havde en svag Stigning mod Vest og var randet paa Nordsiden af en ret dyb, lang og smal Sandgrube, i hvis Bund Beboerne af den gamle Enestedgaard havde hentet det fineste hvide Gulvsand, som de sikkert brugte meget af til deres Lergulve i Stuerne og for den Sags Skyld ogsaa til Fjælegulvene. Nu benyttes Sandet fra dette Sted til Støbning af hvide Cementfliser.

Længere mod Vest bredte sig en lav, ovalformet, stenet Sandslette, omrandet af lave, lyngklædte Sandbanker og Skrænter, som nu til Dels er dækket af Granplantage. Nord og vest for denne Slette skraaned Fladen jævnt ned til den store »Tyges Mose«. Her laa den gamle S. Omme-Brande Landevej med sine mange dybe Hjulspor og viste Vej over det sydøstre Hjørne af Mosen ved at følge en ophøjet Linje mellem denne og en Udløber fra den, kaldt »æ Knopmues«, der grænsede mod Syd til et lille Parti »Knopagre«. Knopmosen dannede Bunden i et Dalstrøg, der begyndte nede ved Gaarden med »Moseagre« og strakte sig i Nordvest til »Knopmose«, hvor den udmundede ved Landevejen. Her endte ogsaa Højderyggen, som begyndte omme ved Hallundbæk og i nogen Afstand

fulgte Bækken, som den dog fjernede sig mere og mere fra, indtil den standsede ved »Tyges Mose«, hvor Landevejen benyttede dens sidste Rester til at slippe tørskoet over Mosen. Denne Højderyg har Hallundbæk sikkert faaet sit Navn efter, da Hald betyder et højt Sted eller et Højdedrag, beslægtet med »Hjald«, der paa Gammeljydsk er en Betegnelse for Høloftet over Kostalden (»æ Kiørrs«).

I den sydøstlige Del af »Tyges Mose« var der en Dam, som kaldtes »æ Long Dam«, den optog Vandet fra »Knopmosen« og fra den store fælles Tørvemose længere øst paa norden for Højderyggen. Afløbet fra Dammen kaldtes »Lille Bælt«, der længere i Vest blev til »Store Bælt«. Ude ved Skellet mod Mødbjerg og Bøvl Mark gik Mosen over i et langt og smalt kær-agtigt Engstrøg, som kaldtes »æ Strevl« (Strimmelen), et Navn, som de gamle Landmaalere har misforstået og skrevet »Strevterne« (!). I Mosen ved »æ Strevl« var der »Rummelhvoller«; det var nogle snævre, men dybe runde Huller, der førte ned til rindende, vandførende Lag, der sugede Luft gennem Hullerne og derved fremkaldte en rumlende Lyd.

Nord for »Tyges Mose« strakte sig en højere liggende Lynghede, som havde i Vest et lille interessant Bakkeparti, kaldt »æ Pinsbanker«; dette Navn hidrørte fra, at Stedet engang var bleven brugt af Hyrderne til at holde Pinsegilder paa, hvilket Bankerne ogsaa bar Spor af ved deres hvidsandede Gange og indkredsede lyngfri Pladser. Bankerne sænkede sig mod Nord ned til en lille stedsegrøn Lavning, der kaldtes »æ Slej«.

Længere nord paa blev Lyngheden igen afløst af en Mose, som havde sit eget Navn og kaldtes »Pøtmose«. Mosehullerne, som blev tilbage efter Tørvgravning,

kaldtes »Klynpøtter«. Her var en dyb Dam, »Pøtmosdam«, som uden Tvivl i forrige Tider havde afgivet adskillige Læs »Lysklyne« til Omvraa. Dammen fik Tilløb længere øst fra og dannede dermed Begyndelsen til »Engebæk«, et lille Bækløb ned igennem et smalt, kæragtigt, mosset Engdrag, der optog »æ Strevl« med Afløbet fra »Tyges Mose« for derefter at afgive noget kort og stridt Hø til Gaardene i Bøvl og saa arbejde sig videre frem gennem Døvling Banker og »Lunder« til Skern Aa. »Tyges Mose« har saaledes Afløb til Skern Aa, hvilket er en Mærkelighed, da Mosen er meget nærmere ved Omme Aa og gennem det førnævnte Dalstrøg ogsaa synes at have Fald ned til denne ved Omvraa. Antagelig har Mosen engang, da den var Sø, haft Afløb til begge Strømme.

Nord for »Pøtmose« med tilhørende »Pøtmoshale« i Øst kom endelig den sidste Stigning paa Omvraa nordre Mark, som endte oppe ved »Baaslund Knop« i Vest, ved »æ Skoeldbanker« i Nord og ved Skærlund og Hallundbæk Markskel i Øst. Det var en sammenhængende Hedestrækning, bevokset med Lyng, paa sine Steder isprængt smaa Bævreasp, der paa Egnens Sprog kaldtes »Skoelder«, fordi de altid stod og rystede, som om de var skoldede. (Blandt Gaader, som Børn gav hinanden at tyde, var ogsaa den: Hwa æ de, dæ stoer o jen Bien o ryster old si Pjalter? Svar: en Hieskoeld!). Det beror paa en Misforstaaelse, naar Navnet bliver skrevet Skaalbanker, det har ikke noget med Skaal at gøre (paa Jydsk Skoel uden d).

Som omtalt i det foregaaende fik Gaarden Nr. 1 sin Del af den nordre Mark længst mod Vest, Resten blev delt mellem Nr. 2 og 4; men de skulde ikke have lige meget, da Nr. 4 fik sin Hovedlod ud i Øst mellem Bækken og Aaen, derved blev Afgrænsningen for dens

Vedkommende lidt mere indviklet. Nr. 2 fik saaledes foruden Engene ved Sydsiden af Aaen fra »Haugkrog« (som blev medregnet) i Øst til den yderste Krog mod Filskov Skel (som blev tildelt Nr. 1) samt Engene paa Nordsiden af Bækken (undtagen en derværende Krog, som ogsaa blev tildelt Nr. 1) tillige et bredt Markbælte nord for Bækken og langs med denne helt om til Hallundbæk Skel. Bæltet tiltog i Bredde øst paa og strakte sig i Nord med nogen Stigning op over den før omtalte Højderyg til en bagved liggende Højmose, som var fælles Tørvemose for Beboerne af Omvraa. Paa Skraaningen op til Højderyggen var der Agre, som kaldtes »Bjerreagre«.

I Mosen nord for Højderyggen var der nogle større og mindre Søer. I den vestlige Del var der en mægtig stor Dam, som til Dels tørredes ud om Sommeren; i den østlige Del var der 3 mindre Søer, som laa i en Række Sydvest—Nordøst og bar i Rækkefølge Navnene »Ny Sø«, »Gammel Sø« og »Swot Sø«, sidstnævnte var den største. I Lyngmosen vest og nord om disse Søer drog den gamle Kirkevej fra Hallundbæk til Omvraa og derfra videre langs med Lunden til S. Omme sine dybe, ujævne, bugtede Hjulspor, og paa et Sted ved denne Vej nord for Søerne lige langt fra »Ny Sø« og »Gammel Sø« sattes Skellet mellem Nr. 2 og Nr. 4. Det sattes som en ret Vinkel, hvis ene Side gik i lige Linje mod Nordvest parallel med Skellinjen mellem Nr. 1 og Nr. 2 indtil Brande Sogneskel nordvest for Skoelddbankerne; den anden Side af Vinkelen gik i lige Linje mod Nordøst til Hallundbæk Mark.

Hvad der laa nord for denne Linje paa Omvraa Mark og grænsede ind til Hallundbæk og Skærlund Marker blev tildelt Gaarden Nr. 4. Det var en udpræ-

get Hedelod med en moseagtig Sænkning paa tværs midt igennem fra »Pøtmose« til Hallundbæk Mose, den nordligste højere liggende Del bar Navnet »Trælund«.

Noget af det interessanteste paa Omvraa Mark var den østlige Del af Højdedraget ved de tre nævnte Højmosesøer. Her frembød sig en ejendommelig vild Natur med klitagtige lyngklædte Flyvesandsbanker og Dale, deriblandt den forbløffende, fantastiske, store og dybe Sandgrube »æ swot Sow«, hvor Skolebørnene fra den i en Aarrække nærliggende fælles Skole for Hallundbæk og Omvraa kunde ty hen i Middagstimen og i Læ for alle Vinde indrette sig med Familielejligheder i flere Etager over hinanden. I det hele taget var Landskabet her med sine Bakker og Slugter, sine Søer og Sandgruber hulter til bulter imellem hinanden en overdaadig Legeplads for Skolebørnene, naar de ekstraordinært fik Middagsstunden forlænget for at »tage Hund efter Hare« eller skride paa Is, formeret i lange Kæder med et Par Drenges som Trækraft i Spidsen og en Række Piger bag efter i siddende Stilling uden Slæde. Maaske har Højderyggen i længst forsvunden Tid haft Træbevoksning og dannet en Lundhale fra Omvraas Lund, hvad der kan have bidraget til at give den gamle Enestedgaard ved Bækens Udløb i Aaen Navnet Omvraa, idet Ordet Vraa betyder et ensomt liggende Sted eller en Afkrog.

For at forebygge, at en Turist, hidlokket af min Fremstilling, skulde komme og besøge Stedet og føle sig desorienteret, skylder jeg at tilføje, at en god Mand har villet gøre Egnen og Landet en patriotisk Tjeneste ved at plante hele Vildskaben til med Naaletræer over en lav Sko.

Som allerede fortalt fik Gaarden Nr. 4 ogsaa en

Hede- og Moselod i den nordre Mark; men denne Gaard fik ellers sin Hovedlod i den østre Mark mellem Bækken og Aaen indtil Hallundbæk og Filskov Mark. Gaarden Nr. 1 havde dog et Lejehussted i det sydøstre Hjørne af Marken ved Aaen, fra gammel Tid kaldt »Michelborg« (undertiden fejlagtig skrevet Michlenborg). Ved dette Sted havde Nr. 1 ogsaa to Engkroge: »Lille«- og »Store«-Lotkrog (d. e. lukket Krog). Ellers hørte Engkrogene nord for Aaen helt ned til Bækkens Udløb i denne under Nr. 4 tillige med Engene ved den søndre Side af Bækken indtil Hallundbæk Skel. Paa den store Trekant ud i Øst mellem Bækken og Aaen fandtes de fleste Agre fra den gamle Tid, og de havde deres specielle Navne, hvoraf nogle maaske lever endnu. Der var »Towtagre«, »Langagre«, »Skakagre«, »Risagre« og en Vang, som kaldtes »æ Ving«. Øst for Agrene hævdede sig »Boutbjerg« og østen derfor laa »æ Veeldkiel«; det var en Mose, hvorfra en lille Bæk randt ned igennem »Smalhals« til Bækken fra Hallundbæk. Marken længst mod Øst var en Hedeflade.

Efter denne Beskrivelse af Gaardenes Jordtilliggender ved Udskiftningen og i den nærmest følgende Tid ligger det nær at tænke lidt paa

DET FORDUMS HYRDELIV

i disse vidtstrakte Udmarker. Det er ikke tænkeligt, at Hyrdebestillingen i Jyllands Hedeegne blot saa langt tilbage som til »Svenskekrigens Tid« (1660) har været udført af Børn og unge Mennesker. Bestillingen har omfattet store fælles Hjorder af Kvæg og Faar og krævet fuldvoksne Mænd til Vogtere, nogen, som var hærdede til at taale al Slags Vejr og være ude maaske fra Morgen til Aften, langt borte fra Menneskeboliger, og ikke være bange for »Uller i æ Mues«.

Endnu saa sent som i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var der »Uller« (d. e. Ulve) i Midtjyllands Hedeegne, saa det var ikke for Børn eller store Drengene at gøre Tjeneste som »Hjor« i Udmarkerne.

Der blev udsat Belønning for hver nedlagt Ulv, og der blev gravet »Ulvegrave« til at fange de frygtede Skadedyr i. En saadan Ulvegrav var 4 à 6 Alen bred og lang og 4 à 5 Alen dyb. Midt i Graven var anbragt en Stang, der ragede et lille Stykke op af Graven, og paa Stangen var der fastgjort Lokkemad. Hele Graven var dækket til med et skørt Lag Ris, hvori der var stukket Lynggrene. Lokkemaden trak Ulvene til sig, og naar de saa begyndte at slide i »Maden« for at faa den løs fra Stangen, brast Lyngdækket under dem, og de gled ned i Graven, hvor Døden var dem vis.

Det kan maaske have Interesse i denne Forbindelse at blive stillet over for følgende Meddelelse i Bladet »Aarhus Stiftstidende« for 10. Februar 1829: »Vejde, den 7. Februar. Her i Egnen, nemlig i Gadbjerg Sogn, er i denne Tid bleven skudt en Ulv, der var saa stor som en Bulbider og vejede mellem 8 og 9 Lispund. I Lindeballe og Gadbjerg Sogne havde den bidt flere Hundrede Faar. Den blev nedlagt af Gmd. Mikkel Pedersen af Gadbjerg.«

Siden den Tid har Udviklingen ført med sig, at Hyrdebestillingen er gaaet over til Gaardenes egne Børn. Disse har begyndt som 6—7-aarige med at vogte Lamene hjemme paa Agrene, saa er de rykkede op til at vogte Faarene og Ungkreaturerne (»Ouneder«, »Ungnød«, »Nød« = Kvæg, »Nøds« = Kvægstald; Kiørrs = Kostald) ude i Moserne, og endelig har de sluttet med at passe Køerne om Formiddagen i Mosen og om Eftermiddagen paa Agrene og i Engene. Der var det

gode ved Afdelingen i Udmarkerne, som ellers var den kedeligste Del, at Hyrderne fra Nabogaarde der kunde finde hinanden og holde hinanden med Selskab.

Af Besætningen var Hestene og Svinene, naturligvis ogsaa Hønsene, undtagne fra at høre under Hyrdebestillingen. Faarene var det centrale i denne og voldte de største Besværligheder. Det kunde ske om Foraaet, at et Faar »læmmede« (fik Lam) langt borte i Udmarkerne; saa blev det i Regelen staaende ved Lammet og fulgte ikke med Flokken. Hyrden maatte da for at faa baade Faaret og Lammet med tage dette op i sine Arme og bære det, indtil Flokken om Aftenen blev drevet hjem, hvilket ikke gerne skete før Solnedgang.

Det kunde ogsaa hænde sig, at Faaret blev tilbage med Lammet, uden at Hyrden opdagede det. Naar Faarene da blev »talt i Hus« om Aftenen (det blev de regelmæssigt hver Aften), og det viste sig, at der manglede et, saa maatte Hyrden ud at lede efter det, dog i Regelen sammen med en Ledsager. For en Sikkerheds Skyld blev Lygten taget frem og tændt, da det ikke var godt at vide, hvor længe Turen kunde vare efter Mørkets Frembrud. Med Lygten i Haanden maatte de to saa afsøge de forskellige Steder i Moserne og Hederne, hvor Hjorden havde drevet omkring i Dagens Løb, og det lykkedes næsten altid at finde det manglende Faar, da dette gerne gav sig til at bræge, naar det hørte Hyrdens Stemme i Nærheden.

Her var der noget for en lille Hyrdedreng at lære og erindre sig, hvis det skulde ske — hvad der ikke har været saa helt sjældent —, at han ligervis som Profeten Amos af Herren blev taget fra Hjorden og sat til at gaa hen og være Profet for hans Folk Israel. En Hyrdedreng skulde naturligvis have en Hyrdetaske

til sin Mad og en Hyrdekæp til sin Bestilling, ja helst to, baade til Alvor og Gammen. Det var ligesom hos Israelitterne i gamle Dage, hvor en Hyrde ogsaa havde to Kæppe, oven i Købet navngivne »Liflighed« og »Baand«. Men hvad en israelittisk Hyrdedreng næppe skulde have, var en Spade; det skulde derimod en dansk Hyrdedreng i hine Tider og paa de Egne forfærdelig gerne have, en Spade, hvormed han kunde anlægge ny Kanalsystemer mellem Vanddammene i Moserne eller grave sig ned i Lyngbrinkerne og indrette sig her med Tag over Hovedet for at have et Tilflugtssted i ondt Vejr, især naar det tordnede.

Hvad der meget bidrog til at fordrive Kedsomheden fra Hyrdelivet i Udmarkerne var det rige Fugleliv, som rørte sig derude. Urfuglene var ganske vist forsvundne omkring 1800, men Hjejlerne var der i flokkevis tillige med Ryler, »Tinksmede«, »Skronnehorser« og Viber. De havde deres Ynglepladser rundt omkring paa Moseknoldene og fyldte Luften med deres mangestemmige Koncert. Vildænderne, baade den store Moseand og den lille »Atling«, havde deres dunfyldte Reder ved Randen af Klynepøtterne, og i »æ Long Dam« byggede et Par hvide »Havfugle« deres simple Foraars hjem. De fleste Fuglereder havde dog kun Interesse, saa længe der var Æg; thi saa snart der kom Unger, kravlede disse straks hjemme fra. De morsomste Fugleunger var »Kukkemandsungen«, som altid var Enebarn og uhyre forkælet, og saa »Aftenbakkeunger«, der altid var to Ønskebørn, men aparte. Om Sommeren var der Humleboer i Moserne, som maatte afgive en beskeden Ydelse »in natura« for at faa Lov til at bestaa. Efter Høsten mødte nogle Regimenter Storke til Mønstring paa Hedebankerne.

En Dreng, der som voksen fik sin Fædrenegaard i

Omvraa overdraget, var fuldt saa fortrolig med Udmærkerne som med Agrene hjemme ved Gaarden, og havde han Brødre, som drog ud i Verden og bosatte sig, vilde de næppe forsømme, naar de kom paa Besøg i Hjemegnen, at gøre Strejfture i Hederesterne for at finde historiske Spor af de mytologiske Mindesteder ude i den store Ensomhed ved den brændende Tornebusk.

UDMARKERNES AFHÆNDELSE OG BEBYGGELSE

Før Jordudskiftningen var der i Omvraa et Par Lejehuse med tillagte Jordlodder. De laa langt ude i Øst ved Filskov Skel hver paa sin Side af Aaen; der var de vel nok bleven anbragt for at holde Øje med, at Byskellet blev respekteret, navnlig i Engen. Stedet syd for Aaen kaldtes tidligere »Knude«, men siden 1780 »Nyborg«. Stedet nord for Aaen hedder nu som før »Michelborg«. Ved Udskiftningen blev de ikke »bemærkede« med Numre, da de ikke var selvstændige Ejendomme. Der var ogsaa et Par andre Udlodder, som ikke blev bemærkede, men som en tidligere Tid havde gjort bemærkelsesværdige. Det var to Englodder, den ene ved Vestgrænsen i Engen mod Mødbjerg Skel, den anden ved Sydgrænsen i Simmelseng mod Grindsted Skel. Englodden ved Aaen er engang i fordums Tid bleven skænket til Kirken — maaske oprindeligt til Østergaard Kirke i Filskov; men i Hans Tavsens Bispetid vilde Omvraabønderne bjerge Høet fra den. Derom nærmere siden. Englodden ved Simmelsbæk har ogsaa været omstridt. Der foreligger Beretning om, at den Grindsted Præst Claus Michelsen Haagen rejste Sag mod Beboerne i Omvraa »om nogle Engskifter i Simmelseng, som de havde bemægtiget sig i 1710 og haft siden.« Og ved en Voldgiftsdom

1730 vandt Præsten Engskifterne tilbage for Præstembedet. Det ses dog af Matrikelskortet for Omvraa, at Matr. Nr. 1 har en Englod ved Simmelsbæk (1791), saa Omvraaboerne maa dog have faaet tilkendt noget af de omstridte Engskifter. Det har maaske været vanskeligt at holde Skellet klart, da den ustadige Bæk kunde ændre Løb og gøre Grænsen flydende!

Ikke længe efter Udskiftningen begyndte Gaardmændene i Omvraa at afhænde de fjernestliggende Dele af Udmarkerne, dels ved Bortlejning paa Livstid, dels ved Bortsalg. Saaledes blev »Vester Lundager« (i den sidste Matr. opført som Nr. 7 »Lundager«) solgt og bebygget 1798, og nogle Aar senere »Øster Lundager« (Matr. Nr. 6 »Lundsgaard«) samt det førnævnte Sted ved Filskov Skel, »Nyborg«. Om Genbostedet »Michelpborg« blev der i 1815 oprettet en livsvarig Lejekontrakt, som omtaler Lokaliteterne ved Stedet under særegne Betegnelser. Saaledes hedder det: »... deri Kalhauge og Engbom samt Engholm i Vester, ligeledes Engbringen fra den nordre Ende af lille Lotkrog om til Dohlen og et Stykke af den østre Ende af store Lotkrog. Ved Tiltrædelsen har Ejeren leveret Lejeren »40 Læs godt Møg til Agerdyrknings Fremme«, hvilket erstattes igen ved Fratrædelse. Ejeren holder Huset vedlige med Træ, men Tække og Ler og Vinduer og Skorstene holder Lejeren selv vedlige. I Reparation af Loft er de »lige gode«. Ved Reparationsarbejdet skal Lejeren »hjælpe til paa egen Bekostning«. Lejeafgiften er aarlig hver 1. Maj 6 Rbd. N. W. (Papirspenge efter »Statsbankerotten«) og 2 Dages Høslæt og 2 Dages Kornkørsel. I alle 3 Tiender skal Lejeren give Ejeren 1 Skp. godt ren Rug hver Mikkelsdag og 2 Rdl. Græspenge hver Mortensdag (for Græsning til 2 Køer i lille og store Lotkrog efter Højbergningen).

En mærkelig Lejekontrakt blev oprettet 1845 om en Hede- og Moselod paa 200 Tdr. Land Nord for Engebæk for et Tidsrum paa 200 Aar(!), nemlig fra 1. Maj 1845 til 1. Maj 2045. Den aarlige Lejeafgift var fastsat til »4 Rbd. 4 Mk. 18 Sk. rede Sølv at betale hvert Aars 1. Novbr. og 2 Skp. Rug aarlig som ansat for Tiende«. Naturligvis skulde Lejeren have Ret til Fremleje; men hver ny Lejer skulde godkendes af Ejeren og Fattigforstanderen og betale i Indleje 10 Rbd. Denne Lejekontrakt bestod dog ikke længere end en halv Snes Aar, saa blev den afløst af en Købekontrakt.

Det skete ikke saa sjældent ved Opdyrkning af Hede, at man først vilde afbrænde Lyngen, og saa »tog Ilden selv«, som det hed, og overløb et større Stykke end beregnet. Paa den nysnævnte Hedelod tog Ilden engang saaledes selv, at næsten det hele blev afbrændt, og der opstod derefter en mægtig Sandflugt, som varede adskillige Aar og søgtes dæmpet ved Marehalm, hvorved Sandet taarnede sig op i høje Klitter med mellemliggende Dale. Nu er dette Klitparti ligesom mange af Klitterne ved Vesterhavet plantet til med Naaletræer.

Ogsaa en Del af Hederne længere syd paa mellem »Engebæk« og »Tyges Mose« er i Tidens Løb bleven hjem søgt af store Ildebrande, som »har taget selv«. Saadanne Brande vakte altid Forfærdelse hos Beboerne; de stod i den Henseende i Rang med Lynbrande. Folk strømmede til med Skovle og Spader for at standse Ildens Udbredelse. De, der havde Heste, mødte med Plove. Mandskabet med Skovlene angreb Ilden paa begge dens Fløje, medens Mandskabet med Plovene angreb den i Fronten ved at pløje paa tværs foran den; det sidste var det værste, da baade Mand-

skab og Heste maatte arbejde i en kvælende Røg. Naar hele Lyngskjolden (»Morren«) brændte, kom Jorden til at ligge hen som en stenet Sandørken, indtil den engang blev beplantet med Naaletræer. Men var det kun Lyngen, der brændte, og ikke »Morren«, saa fremkom der »Bryndinger«, som bestod af ny, fine Lyngplanter og Tyttebærris, der bar en Rigdom af røde, saftige og velmagende Bær (»Krøsbær«). Der kunde ogsaa efter en stor Hedebrand fremkomme »Knatter«, det var smaa, spidse Tuer af sammenblæst Lyngaske. Nord og vest for Bøvl findes et større Omraade, som efter en Hedebrand frembød i Aarevis saadanne »Knatter« og kaldes endnu »æ Knatter«; det er et helt Skoledistrikt. I dette Tilfælde skal dog Aarsagen ikke have været, at »Ilden tog selv«, men at Byændene optændte Branden for at fordrive nogle ubehagelige Ulve, som holdt til der paa Stedet, ikke langt fra »Døvling Lunder«, hvor Ulvene havde et længe berygtet Hovedkvarter.

I Løbet af de første 50 Aar efter Jordudskiftningen blev alle de store Udmarker, som grænsede ind til Karstoft og Skærlund Heder, frasolgt Gaardene i Omvraa og befolket med Nybyggere, der ret hurtigt fik Jorden opdyrket og sat i Kultur, hvilket især skyldtes den vigtige Ting, at der fandtes Mergel, som ellers kun sparsomt forekom i Jorden ved Omvraa; der maatte Fremskridtet i Bedriften søges tilvejebragt ved Overrisling fra *optagne Vandgrøfter og Kanaler fra Bækken og Aæn*. Der blev i 1855 optaget en Vandgrøft fra Bækken ud for Hallundbæk, hvorfra Vandet kunde overrisle den lange Skraaning mellem Højderyggen og Bækken. Det var noget nyt for Befolkningen, og den var meget spændt paa, om Foretagendet lod sig gennemføre. Manden i Gaarden Nr. 2 havde

hele Tiden været skeptisk, »for man havde da aldrig set, at Vandet kunde løbe opad«. Han vilde derfor næppe tro sine egne Øjne den Dag, da Grøften blev taget i Brug, og Vandet kom i stride Strømme. Fra Synet skyndte han sig hjemad i Smaatrav, idet han gentog hen for sig: »No haar a sjet de mej! No haar a sjet de mej!«

Der blev ogsaa optaget en Kanal ved Aaen; det skete i 1866. Den udgik fra Aaen lidt nedenfor »Store Lotkrog« og førtes derfra i skraa Retning ned igennem Anders Madsens Mark og Eng til den gamle »Gaasplads« og videre gennem en Fjælekasse over Strømmen til »Haugkrog« og Engkrogene under Lundskrænten. Her nede ved »Vesterkrog«, hvor der fandtes et ældre Stenværk (»æ Stywning«) i Aaen med Aalegaard og Fiskenet ved Stigbor, blev der i 1870¹⁾ optaget en større Kanal, som blev ført ned gennem Mødbjerg og S. Omme Kirkeby til Jullingsholms Mølle.

De bedste Enge, som gav det kraftigste og saftigste Hø, laa ved Aaen længst mod Øst, grænsende til Filskov Skel. Her fik Aaen tilført Gødningsstoffer fra Filskov Agre, og det kendtes paa Enggræsset efter Flodtiderne, naar Aaen havde været ude af sig selv og teet sig hysterisk som Flod over hele Dalen. Der laa her tre Engkroge, som Aaen slyngede imellem, saadan at de var kommen til at ligge i Rad, som om de laa paa samme Side af Strømmen, hvad de dog ikke gjorde, men den østligste laa paa Nordsiden, den mellemste paa Sydsiden og den vestligste igen paa Nordsiden. Alle tre Kroge hørte under Gaarden Nr. 1. I 1855 blev den mellemste »magelagt« med »Haugkrog« nede ved »den gamle Gaardsplads«, og Aasvinget om denne Krog saa vel som Svinget ogsaa om den mage-

¹⁾ Deklarationen først tinglyst 1874.

lagte Krog blev derefter rettet ud, saaledes at begge mageskiftede Kroge kom til at ligge paa Nordsiden af Strømmen. »Haugkrog« var opmaalt til »27020 Kv.-Alen boniteret Jord til Takst 24« under Matr. Nr. 2. Den gik altsaa over til Nr. 1, som desuden beholdt de to ved »den magelagte« adskilte Kroge: »Lille- og Store-Lotkrog«, dem holdt Ejeren af Nr. 1 fast ved, dengang han solgte Nr. 1 b med de gamle Bygninger og ogsaa siden, da han solgte den ny Gaard Nr. 1 a og flyttede ud paa Nordmarken. Engene var mere regnede dengang end senere, da man fik lært at dyrke Roer i Hedeegnene.

OMVRAAS LUND

Højsletten vest for Omvraa nord for Aadalen skraaned ret stejlt og dybt ned til Bunden af Dalen. Denne Skraaning var i hele sin Længde paa ca. halvanden Kilometer bevokset med gamle Skovtræer, mest knudrede Ege, men ogsaa forskellige andre Træer og Buske. Stedet kaldes »Omvraas Lund« og er saa sent som i 1926 bleven omtalt i Pressen som »en Perle i den danske Natur« (»Vestkysten« for 12. Febr. 1926). Af denne Omtale hidsættes følgende: »Kommer man ad Vejle—Ringkøbing Landevej ud paa Sdr. Ommefladen i Nærheden af den Ejendom, der paa Generalstabskortet kaldes »Knaldhytten«, finder man let mod Nord den saakaldte »Pedersens Vej«, der fører til Omvraa. Er man i Bil, er det heldigst at efterlade denne ved Landevejen, og for den, der er jævnt godt til Bens, vil der være et Kvarters Spadseretur til Aadalen. Udsynet over denne faar man ganske pludseligt, da den er omgivet af ret høje Skrænter. Nordskrænterne er bevoksede med Egetræer og har under Træerne en kraftig Bregnebestand. Fra Syd tager Aadalen sig smuk-

kest ud med Lunden som Baggrund. For den, der tager paa Sommerferie for at nyde den danske Natur, vil her være rige og smukke Indtryk at hente. Her er en af vort Lands skønneste Pletter.«

Saaledes kan der skrives om dette Sted, som det er nu, og dog er det kun en ringe Levning og Afglans af, hvad det engang har været. Ikke blot er Aaen bleven rettet ud og reguleret paa dette Sted, men ogsaa Lunden er bleven »ilde berørt« af moderne »Kultur«. Under Verdenskrigens Højkonjunktur paa Brændsel har mange af de gamle Egetræer, som var af nogen Højde og Drøjde, maattet lade Livet, og en Overgang var den største og skønneste Del af Lunden indhegnet med Pigtraad og anvendt til Løsdrift af Kreaturer, saa den gamle, smukke Skovbund af Anemoner og vilde Jordbær blev lagt øde, og kun de kæmpemæssige Ørnebregner klarede sig gennem Krisen. Om ogsaa de eventyrlige Sct. Hans-Orme, der fordum lyste fantastisk i Skovbunden og vakte bange Anelser om Koglerier for den, som færdedes i Lunden en sildig Sommerkvæld, mens Natravnen (»Aftenbakken«) galrede, og Mosekonen bryggede ved Aaen — om ogsaa disse »fabuløse« Væsener er fortrængte og forsvundne fra Stedet, foreligger ikke oplyst.

Ved Jordudskiftningen blev Lunden ikke udskiftet, men de fire Gaardmænd fik anvist hver sit Sted, hvor de maatte gøre Hugst efter Behag. Selve Grunden blev tildelt Gaarden Nr. 1, i hvis Mark Lunden var. Det varede dog ikke længe, inden det glemtes, hvor de anviste Steder til Hugst fandtes, og inden 100 Aar var gaaet, kunde Ejeren af Lundens Jord tilegne sig baade Træerne og Jorden uden Protest fra de andre Bymænd. Hertil bidrog ogsaa, at den gamle Kirkevej langs med Lunden blev flyttet en halv Kilometer længere mod Nord og anlagt som indkastet Vej mellem to dybe

Grøfter midt igennem den tidligere ovale Sandslette. Saa var de andre Gaardmænd afskaarne fra at have Vej til deres Andele i Lunden.

I de nærmeste Aar efter 1864 blev der i Omvraas Lund paa Sognepræsten Rambusches Foranstaltning holdt *nogle Folkefester*, som vistnok var de første af den Slags der paa Egnen. De var nærmest tænkt som Grundlovsfester, men da Egetræerne ikke var ud-sprungne 5. Juni, blev Festen henlagt til den 25. Juli; da havde Danskerne vundet Sejren »paa Isted Hede og saa ved Øvre Stolk«, hvor Lundens Ejer havde været med blandt »Heltene de unge« og set »den bolde Læssø« segne af Hesten.

Til Festen blev der i Lunden anlagt Spadseregange, hist og her forsynede med grønne Græstørvænke, og en Festplads med ophøjet Talerstol. For at Pladsen kunde benyttes til Dans om Aftenen, blev den forsynet med Bræddegulv og faste Bænke uden om. Der blev ogsaa rejst Beværtningstelt med Kogeplads udenfor, alt indrettet som det skulde være for at svare til Festen og den festlige Sang, der naturligvis bød paa: »Velkommen i den grønne Lund, hvor Fuglene de sjunge, de høre skal, den danske Mund til Sang har og en Tunge«.

Det havde været Tanken at skabe en Festtradition paa dette Sted, men noget saadant naaedes ikke. Festerne fik ikke nogen lang Levetid. Præsten, som kaldte dem til Live, gav dem selv Dødsstødet, idet han et Aar paa Søndagen efter, at Festen var holdt, rettede sin Prædiken imod de slemme Ting, som efter Forlydende var gaaet i Svang under den sidste Del af Festen. Derefter ønskede Lundens Ejer ikke Festrækken fortsat. Derimod fortsattes i adskillige Aar den sikkert fra Arildstid overleverede Tradition, at Ungdommen fra Omvraa paa Søndageftermiddage i Højsom-

meren havde selskabeligt Komsammen i Lunden.

Lundskrænten ned mod Engen udmærkede sig ved at bugte sig rytmisk med Aaen og forme sig i Bastioner, som sammen med Aaen inddelte Engen i naturlig afgrænsede Engkroge, der fra gammel Tid har haft Navne til Dels efter Skræntens mere eller mindre kraftige og forskelligartede Træbestand, saasom »Birkekrog«, »lille« og »store Lundkrog«, »Holmkrog« og naturligvis »Vesterkrog« og »Østerkrog«. Uden om Krogene slyngede Aaen sig i rytmiske Sving. Her blev Faarene drevet ned to Gange om Aaret og toede til Klipping, Foraar og Efteraar. Karlene og Pigerne greb hver sit Faar i Flokken, som holdtes samlet paa en fremspringende Pynt ved Aaen. Et efter et blev Faarene trukket ud i Strømmen, hvor der var passende dybt imellem to »Høller«. Jo mere Faaret sprællede, des hurtigere blev det toet.

Den stedlige Ungdom var ellers opdraget til at være bange for Aaen. De prægtige store Siv ved Aabred-den tiltrak sig Børnenes Interesse, men var man saa heldig at faa fat i et af dem, og det ikke straks lod sig rykke op, havde man den Forklaring, at »Bussemanden« sad nede og rykkede i den anden Ende, og saa var det raadeligst at give Slip og forføje sig bort. Om Sommeren kunde de unge, naar det var meget varmt, beslutte sig til i Middagstimen at tage et Bad i Aaen, men det skete aldrig alene og altid med den største Forsigtighed og Agtpaagivenhed for ikke at komme ud i »en Høl«. At gaa og fiske i Aaen var der slet ikke Tale om; to af de udflyttede Gaarde, der laa paa hver sin Side af Aaen, havde i Fællesskab en »Styvning«, hvor de fangede Aal og andre Fisk, som de delte imellem sig.

Den skønneste Tid i Aadalen var om Sommeren, naar »Højbjerringen« foregik, og Høstakkene myldrede

frem under Leernes Klang, mens Storkene spankede om mellem de travle Mennesker og fraadsede i Frøer og Mus. Ekkoet fra de høje Lundskrænter indbød til at indsynges sin Stemme i denne interessante Naturgrammofon, som gav Stemmen tilbage omgaaende, dog kun een Gang, desværre; det vilde have været mere interessant, om Stemmerne kunde være bleven bevarede til Gengivelse i Tidernes Løb, saa kunde Forfatteren af denne Beskrivelse nu der have hørt ikke blot sin egen Barnestemme, men ogsaa sine Søkendes og tillige sine Fædres, om ikke i tusinde Led, saa dog i mere end tredje og fjerde Led.

MATRIKLERNE SIDEN 1660 VEDRØRENDE OMVRAA

Matriklen 1662.

Ommevraae.

Till. Jullingsholm.	Oluff Jepsonn.	1 Gaard.
Skylder $\frac{1}{2}$ Td. Smør.	Jens Pedersen.	Kan saa 3 Ørter Rug, 1 Ørte Biug, 3 Skp.
6 β Leding. 3 Skp. Havre.	Karen	Havre.
Hartkorn 6 Td. 3 Skp.	Christensdatter.	Kan aule 40 Læs Hø

Matriklen 1664.

Velbr. Hans Rostrup til Julingsholm.	Oluf Jepson.	1 Selvejergaard.
6 Td. 2 Sk. 1 Fdk.	Chr. Olufsen.	
	$\frac{1}{2}$ Td. Smør.	
	3 Skp. Havre.	
	3 Sk. Leding.	
	3 Rdl. Gæsteri.	

Matriklen 1688.

Proprietarius Borg- mester Jørgen Hansen i Horsens.	Peder Olufsen.	1 Fæstegaard.
	Niels Olufsen.	Kan saa $5\frac{1}{2}$ Td. Rug, 3 Td. Byg.
	Chr. Andersen.	Avles 50 Læs Hø.
	Peder Andersen	Gl. Hartkorn 6 Td.
	og	2 Skp. 1 Fdk. 0 Alb.
	Jens Søfrensen.	Nyt Hartkorn 7 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Det er oplyst, at Peder Andersen havde $\frac{1}{8}$ Part og Jens Søfrensen $\frac{1}{12}$ Part af Omvraa Bondejord, hver af de andre $\frac{1}{4}$ Part.

Efter Sagnet skal Gaardens Hartkorn engang have været ansat til 50 Td., men en senere Ejer (maaske Sofie Munk) fik det nedsat til ca. 8 Td., som var en almindelig Helgaards Hartkorn.

Sidste Matrikel (omkr. 1830—40).

Nr.	Godsets, Ejers og Brugernes Navne	Gammelt Hartkorn				Nyt Hartkorn			
		Ager og Engs				Ager og Engs			
		Td.	Skp.	Fdk.	Alb.	Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
1.	Jeppe Jensen.....	1	6	2	2	4	5	2	$2\frac{1}{4}$
2.	Jens Christensen.....	1	2	3	$2\frac{5}{16}$	3	0	1	1
3.	Terkild Andersen.....	1	6	2	2	4	1	2	0
4.	Mads Christian Jensen .	1	6	2	$1\frac{1}{2}$	4	3	1	$1\frac{1}{2}$
5.	{Ejeren: Omme Kirke. } {Brugeren: Bortlejes aarl. }	Hører under det for Matr. 17 Jullingsholm anførte Hartkorn.				0	1	0	0
6.	Niels Pedersen	0	1	3	$1\frac{3}{8}$	0	7	3	$1\frac{1}{2}$
7.	Anders Mikkelsen.....	0	1	0	$2\frac{1}{16}$	0	6	1	$2\frac{3}{4}$
8.	Isak Clausen	0	0	2	$1\frac{3}{4}$	0	2	3	$1\frac{1}{4}$
9.	Ejeren af Matr. Nr. 1 og 2 }	Hører under det for Ejerne anførte Hartkorn.							
10.	— - - Nr. 2 og 4 }	Ligeledes.							

Lergrav syd for Byen i Nr. 3. Lodsejerne.

Bortlejede Lodder talte ikke med, selv om de var bebyggede.

Om Nr. 6, 7 og 8 gælder det, at deres gamle Hartkorn, tilsammen 3 Skp. 2 Fdk. $2\frac{3}{16}$ Alb., netop udgør det, som Nr. 2 mangler i at have $\frac{1}{4}$ Partgaards Hartkorn ligesom de andre tre gamle Gaarde, og som var den nedlagte $\frac{1}{12}$ Partgaards Hartkorn. Disse Lodder maa være frasolgte Nr. 2 i Tiden mellem Udskiftning-

gen og den sidste Matrikel, omkring 1800. Det var en voldsom Forøgelse af Hartkornet, Omvraa fik ved denne Matrikel, nemlig fra 7 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. til 18 Td. 5 Skp. $1\frac{3}{4}$ Fdk., altsaa mere end fordoblet. Ingen anden By i Sognet fik tilnærmelsesvis sit Hartkorn forøget i den Grad, hvilket kunde tyde paa, at Fremskridtet viste sig større der end andensteds.

EN PRÆSTESKÆBNE
JENS USSING I GREJS
AF SIGURD KRISTENSEN

Den 25. August 1729 blev der udnævnt en ny Præst for Grejs og Sindbjerg Menigheder. Hans fulde Navn var Jens Lauridsen Nielsen Ussing, og han er født paa Ussinggaard i Korning Sogn den 13. Marts 1705. Hans Forældre var Ussinggaards daværende Ejer Niels Jensen og dennes anden Hustru, Anna Baggesdatter Lauridsen, der gennem sin Moder nedstammede fra Anders Sørensen Vedel.

Jens Ussing var altsaa, som det fremgaar af ovennævnte Datoer, kun lidt over 24 Aar, da han blev Præst. Det var jo en meget ung Alder for en Sjælesørger over et saa udstrakt Pastorat, men alt tyder paa, at det i de første Aar gik godt for ham, uden nævneværdige Vanskeligheder. Han var utvivlsomt trods sin Ungdom sine to Sogne en god og dygtig Præst, og der er ingen Grund til at tro, at han »trællede under fremmed Aag«. — Tretten Aar senere, da alt bryder sammen for ham, kan derfor da ogsaa en af hans Nabo-præster, Johan Selmer fra Øster-Snede, i et Brev til Provst Mourits Højer Mouritsen i Vejle give ham følgende smukke Vidnesbyrd: »Hr. Jens Ussing har alle Tider været en sædelig og retsindig Guds Mand i sit Embede, det kan velædle Hr. Provst ikke selv nægte,

men meget mere bevidne, især af hans saa veloplærte og oplyste Ungdom i hans Menighed«.

Det var i 1741, at den gode Tid var forbi. Da kommer Jens Ussing i Strid med forskellige af sine Sognebørn, og skønt han jo nu har en Alder, saa man skulde have troet ham i Besiddelse af den nødvendige Modenhed og Erfaring til at overvinde Vanskeligheder paa besindig Maade, saa forsøger han sig slet ikke ad den Vej, men roder sig tværtimod ufornuftig ind i nye Vanskeligheder og afviser umedgørlig ethvert Forsøg udefra paa at faa Stridighederne bilagt. Efter halvandet Aars Forløb er Krigen mellem Præst og Menighed blevet saa bitter og urimelig, at Myndighederne ikke véd anden Udvej end at fjerne Jens Ussing fra Præstegerningen.

Det er denne Strid, der her skal fortælles om, men inden jeg gaar over til at give en Skildring af Jens Ussings mærkelige Optræden i disse halvandet Aar og de nærmest følgende, beder jeg for Retfærdighedens Skyld Læserne være opmærksom paa, at her ikke er Tale om en ringe Mand, men om en syg og meget ulykkelig. Uden her at kunne komme nærmere ind paa, hvad der har bevirket en saa skæbnesvanger Forstyrrelse i Jens Ussings Sind, og som det synes ogsaa i hans Karakter, skal jeg blot citere, hvad den førnævnte Johan Selmer forklarer sin Provst:

»Men det er bekendt, at da det behagede Gud at hjemsege hans Broder, der besøgte ham, blev han over sin Broders Elendighed saa altereret, at han aldrig var Mand mere, hvad Forstandens Kræfter til Overlæggelse angaar«.

Her vil altsaa blive fortalt om en Mand, der har mistet »Forstandens Kræfter til Overlæggelse«.

Den første skriftlige Klage over Jens Ussing kommer

fra Lindved. Her laa Præstens »Anneksgaard«, en »Halvgaard«, der var »ansat i den nye Landmaalings Matricul for 4 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn«. Denne Gaard havde Jens Ussing i 1738 givet »velagte Mand Søren Lauritzen Hald« i Fæste.

Den 10. November 1741 sender denne Søren Lauritzen Hald Provsten i Vejle en Skrivelse, hvori han beklager sig over sin Præst:

»Gud skal være mit Vidne, hvortlængde jeg har anholdt hos Jens Ussing, at han vilde antage mig til Skriftemaal og Altergang, og hvor ugerne jeg har villet besværges mig over hans ubeføjede Forhold og Nægtelse i ovenmeldte Tilfælde og den Tort og Beskæmmelse, han mig har paaført, hvilket indlagte nærmere udviser, men jeg har intet hos ham kunnet formaa.

Saa er min allerydmygste Ansøgning, at Hr. Provsten vilde tilholde Hr. Jens Ussing bevistligen at tilkendegive, hvad Føje og Aarsag han haver til at holde mig og min Hustru fra Skriftemaal og Altergang mere end alle andre af Sognefolkene, om han véd os nogen grov Forseelse, Synd og Forargelse at tillægge mere end andre, han accepterer, og som vi i vor Samvittighed er forsikret, at han intet i saa Maade skal overbevise os, saa formoder jeg, at vhh. Provst forhjælper os om ikke hos Hr. Jens Ussing, da hos en anden af Herredets Præster at antages til Afløsning og Alterets Sacramente. I Forventning af Deres gunstige Resolution jeg stedse forbliver

velærværdige og højtlærde, højtærede Hr. Provstens
allerydmygste Tjener,

Søren Lauritzen.

Af det »indlagte«, som Søren Lauritzen henviser til, fremgaar det, at han umiddelbart i Forvejen hele to Gange med faa Dages Mellemrum (Fredag den 3. November og Mandag den 6.) havde været hos Hr. Ussing i Grejs Præstegaard for om muligt at bevæge den strejkende Præst til rimelig Eftergivenhed. Besøgene

havde altsaa været frugtesløse, og i hvert Fald Mandagsbesøget havde haft et ret dramatisk Forløb. Søren Lauritzen havde for alle Tilfældes Skyld klogeligen taget et Par »gode Dannemænd« med sig, at de bag-efter eventuelt kunde bekræfte hans egen Fremstilling af Forhandlingerne. Og det gør de ogsaa. De baade bekræfter og forklarer paa egen Haand og tilbyder at aflægge »corporlig Ed«. De forklarer, at Søren Lauritzen om Fredagen »sømmelig og christelig«, og om Mandagen »høflig og skikkelig« bad, at Præsten vilde antage ham og hans Hustru til Skriftemaal og Altergang. Jens Ussing reagerer dog ikke paa den forønskede Maade. Han har tidligere i sin Vrede lyst Interdikt over Anneksgaarden i Lindved, og han er ikke til Sinds at hæve det nu; tværtimod føjer han om Mandagen yderligere Bandstraalen til, og saa raader han vel næppe over flere virkningsfulde kirkelige Magtmidler. De to »Dannemænd« fortæller, at han om Mandagen »forlangede Søren Lauritzen med sig ind i en aparte Stue, hvor han vilde tale med ham i Eenrum, som og skede, men hvad Præsten der forebragte, hørte vi ikke«. Det kan de altsaa ikke vidne om, men det kan Søren Lauritzen selv. Han forklarer, at Præsten havde taget ham afsides og der »forbandede mig, min Kone og det, jeg ejede«.

Hvis Mørket over den arme Anneksgaard i Lindved nu ikke er fuldkomment, er det i alle Tilfælde ikke Jens Ussings Skyld, men maa skyldes manglende Tro.

Vi forstaar, at Søren Lauritzen er gaaet dybt rystet hjem, og vi forstaar ogsaa, at da den uhyggelige Sag blev forelagt Provsten, gjorde den ham »hjertelig ondt«. Han skriver et Brev til Hr. Ussing, hvori han paabyder ham »enten at give ermeldte christelige Egte-Folk Sag, af hvad Beskyldning og Aarsag De

kan have mod dem udi saa vigtig Part, eller og admitere dem med andre sine kiære Gudsborn udi Deres Menighed, anseende vi er alle dødelige og ved ikke, hvad Vaade vi kan dø udi, eller hvad Maade vi kan dø paa; vil derfor formode, alting falder hen til det kiærligste mellem eder«. — Derefter forsikrer Provsten, at »kan jeg ellers ved kiærlig Forening componere denne Uenighed mellem eder samtlig, er jeg gerne dertil villig«, og saa udbeder han sig iøvrigt Svar med det første.

Desværre for begge Parter, men dog især for Jens Ussing, lod Uenigheden sig imidlertid ikke »componere«, og Provstens Haab om, at alting skulde falde hen til det kærligste, blev beskæmmet. Derimod blev det ikke ved at være en Hemmelighed, hvad Aarsag Præsten har til at nægte sin Fæstebonde i Lindved at komme til Alters.

I en Skrivelse dateret den 11. Januar 1742 indanker Søren Lauritzen sin alvorlige Sag for sin Biskop i Ribe, der ikke er nogen ringere end vor store Salmedigter Hans Adolph Brorson. I denne Skrivelse beklager han sig paa lignende Maade som i den foran gengivne Henvendelse til Provsten i Vejle, men desuden oplyser han her, hvad Grund Jens Ussing har til »at udelukke os fra Guds Naades Gaver«. Hvis Søren Lauritzens Forklaring indeholder den hele Sandhed, er det unægtelig saare beskæmmende for Præsten:

»Formedelst at Sognepræsten Hr. Jens Ussing for Grejs og Sindbjerg Menigheder nogle Dage efter Mikaeli næstafvigte ubeføjet og uden Aarsag har nægtet mig og min Kone Skriftemaal og Altergang, foregivende, at saa længe jeg ikke vilde extradere ham det Fæstebrev, han mig under hans egen Haand har givet, dateret den 1. Juli 1738, paa hans tilhørende og i bemeldte Sindbjerg Sogn beliggende Annexgaard, som

han mig Lifstid i Fæste forundt haver, efter herved fuldt verificerede Copie Fæstebrev No. 1, og derefter i Stedet for Tiendenes aarlige Afgift levere Tiende in natura, vil han ikke antage mig og min Kone, men til vor Beskæmmelse nægter os sit Embede, saa haver o. s. v.«

Efter Fæstekontrakten, som Jens Ussing havde stadfæstet »under min Haand og Signette«, var Søren Lauritzen forpligtet til at »levere i rette Tid den sædvanlige Afgift af Gaarden, som er aarlig Arbejdspenge: 4 Rbdr., for alle trej Tiender: 5 Rbdr. til hver Mikkelsdag, Landgilde Korn: Rug: 1 Ørtter, Havre: 1 Ørtter, som leveres aarligen straks efter Skt. Mortens Dag«. — Det er de 5 Rigsdaler »for alle trej Tiender«, Jens Ussing har fundet paa at ville have ombyttet med en Afgift in natura, der kunde indbringe ham noget mere. Der er naturligvis ikke noget at sige til, at Fæstebonden ikke vil være med til det, og det lyder mildest talt fælt, at en Præst prøver paa at tvinge sin Villie igennem ved at lukke af for Nadverbordet.

Imidlertid har den stakkels Jens Ussing skaffet sig en ny Sag paa Halsen, og ogsaa i dette Tilfælde drejer det sig om Folk, som han nægter Adgang til Nadverrens Sacramente uden at have en antagelig Grund dertil. — Har Affæren med Søren Lauritzen vakt Røre i Sognet, saa er dog denne næste Sag endnu mere egnet til at vække Opsigt. De afviste denne Gang er nemlig selveste Ejeren af Hovedgaarden Laage, Christian Leth og Hustru. Dertil kommer desuden et Par af deres Bønder, nemlig Lars Sørensen i Ørum (Vester Ørum) og Hans Jacobsen i Lund. Den Strid er selvfølgelig for Jens Ussing en Leg med Ilden, thi det er klart, at Herren til Laage ikke agter at finde sig i en saadan Forsmædelse, men vil føre sin Sag

mod den fattige Sognepræst med Kraft. Samtidig gør han de to Bønders Sag til sin, og nu er der til Grejs-Præsten i en god Mening.

Christian Leth skriver først et Brev til Jens Ussing, og han behøver ikke, saaledes som Søren Lauritzen i Lindved at have en anden til at føre Pennen for sig; han kan selv. Brevet begynder fredeligt nok. Herremanden erklærer sig villig til at slaa en Streg over, hvad der hidtil er sket, hvis Præsten nu uden videre Vrøvl vil »acceptere min Kone og mig som og omrørte mine Bønder til Skriftemaal og Alterens Sacramente«. Hvis Hr. Ussing derimod »mod alt Haab og Førmødning fremdeles skulde nægte os sit Embede udi saa vigtige høje og hellige Tilfælde, han da af redelig og velment Instention behageligst vil tilkendegive os, hvad der bevæger ham til at udelukke os fra det Maaltid Christus selv har stiftet og dertil indbyder alle de, som arbejder og ere besværede«. — Og saa ender Brevet med en tydelig Tilkendegivelse af, at der i Tilfælde af Afvisning vil komme en alvorlig Fortsættelse: »Paa alt forestaaende jeg paa egne og min Kjærestes (Kones) Vegne saa vel som for bemeldte mine Bønder udbeder mig Deres sandfærdige Erklæring, saaledes som han i sin Tid agter at tilsvare og vil være bekendt.«

Denne Skrivelse bærer Datoen 15. December, men først tre Dage senere, Mandag den 18., sendes den til Grejs til Hr. Ussing. Da Brevbærerne, to Bønder, vender tilbage til Laage, udsteder de en meget højtidelig Erklæring om deres mislykkede Færd, til Brug under Sagens videre Forløb. Heri fortæller de, at førend Hr. Leths Brev, som de kalder »en Beskikkelse«, blev læst op for Præsten, »leverede vi hannem videmeret Copie deraf til Conferering med Begæring, han paa Originalen vilde give sit skriftlige Svar, hvortil han svarede

nej, den er ikke værd at svare paa — og derpaa tog han samme i Hænde givne Copie, kastede den til Jens Mortensen og sagde lige som foragteligen i Tonen: Tager den kuns hjem og lad eders Hosbond putte den i sin Kakkelovn.« — At det er gaaet saadan for sig borger Slutningen for: »At saaledes er passeret bevidner vi med Saligheds Ed saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord og vil være gestendig, hvor og naar fornøden gøres.«

Jens Ussing vilde altsaa ikke »acceptere min Kone og mig som og omrørte mine Bønder«, og da han heller ikke »af redelig og velment Instention behageligst« vilde fremsætte sine Grunde til Afvisningen, har Herremanden selvfølgelig ikke andet at gøre end at klage paa højere Sted, og det gør han ogsaa aldeles omgaaende. Han skriver til Provsten i Vejle, hvis Svar allerede foreligger 3 Dage senere, altsaa den 21. December:

Velædle Monsr. Leth!

Det gør mig ondt at fornemme af hans Brev og Beskikkelse til Hr. Jens Ussing, hans slette Opførsel imod ham med ædle Kærester og flere ude at holde Dennem fra Alterets Sacramente. Jeg skriver hannem i Dag til, at han enten maa forene sig med Dennem, saa vel som flere, heller og give Dem Skyld, af hvad Aarsag sliq Frahold fra de hellige Ting sker, da jeg efter at have faaet hans Erklæring skal videre communicere Hans Højærværdighed Biskoppen det og se at erlange Tilladelse for Dem hos en anden Præst at communicere.

Heller ikke denne Gang opnaar Provst Mouritzen noget over for Ussing, der stadig er lige stridbar og umedgørlig, skønt Julen stod for Døren. Man kan vanskeligt tænke sig, at han det Aar i sine Juleprækenener har holdt sig smukt til Teksten.

Myndighederne lader nu Grejspræsten fri for videre Tiltale Julen over, men næppe er man kommen forbi Hellig tre Konger, før Ussing faar Besøg af to Mænd, der overbringer ham en Stævning. Denne Stævning er udstedt af »Christian Grundahl, kongelig Majestæts Landfiskkal samt Byfoged i Weylle og Herredsfoged udi Nørvang Tørrild Herreder«. Stævningen lød paa, at Ussing skulde møde paa Nørvang Tørrild Herreders Ting »førstkommende den 20. Januari« for at gøre Rede for, hvorfor han nægter Christian Leth og Hustru og de to Bønder Skriftemaal og Altergang.

Naar der staar saa megen Myndighed bag en »Indbydelse«, skulde man jo tro, at der ikke var andet at gøre end at efterkomme den; men den, der ikke mødte, var Jens Ussing. Det øvrige Apparat var i Orden paa den fastsatte »20. Januari«, men Hovedpersonen manglede. Han sad utilnærmelig og trodsig hjemme i sin Præstegaard og satte sine Sognebørns evige Salighed paa Spil uden at indlade sig paa saadanne Smaatterier som at give Grunde.

Hvad Provst Mouritz Højer Mouritzen i Vejle angaar, faar man unægtelig det Indtryk, at han tager lovlig indolent paa de alvorlige Sager. Christian Leth venter forgæves paa, at han skal indfri sit Løfte fra før Jul om at fremskaffe en Løsning fra Biskop Brorson i Ribe. Da der er gaaet over en Maaned, er Herremandens Taalmodighed opslidt, og han beslutter at handle selv. Den 30. Januar afsender han en længere Skrivelse, der er stilet til

Deres Excellence — Høj- og Velbaarne Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand

saa og

Højædle og Højærværdige og Højlærde Hr. Biskop,
Naadige og Højbydende Herrer!

Det er en Overskrift, der er Trøst i for en forurettet Mand. Nu kan Monsr. Leth paa Laage vanskeligt selv vove sig højere op med sine Klageskrivelser. Hvis de to Mænd, han her henvender sig til, ikke kan magte Jens Ussing, er der kun Gud og Kongen tilbage.

Brevet fra Laage er en vred og forfulgt Mands Anklage og en bekymret Sjæls Nødraab. Anklagen gælder naturligvis først og fremmest Jens Ussing, men der falder dog ogsaa lidt af til Provsten, der »ved Skrivelse af 21. December 1741 haver erklæret sig til at anmelde Hr. Ussings Forhold for Deres Højærværdighed . . . saa har vi dog ikke hidindtil i saa lang Tid fornummet til nogen Resolution«. — Og derefter kommer Nødraabet: »Thi understaar jeg mig herved ydmygst at anholde og bede, at Deres Excellence og Deres Højærværdighed af christelig Medlidenhed naadigst og højgunstigst vilde forhjælpe vore bekymrede Sjæle til aandelig Føde og Vederkvægelse o. s. v.«

Denne Henvendelse hjalp. Biskop Brorson tager straks Affære. En halv Snes Dage senere modtager Provst Højer Mouritzen Brev fra Brorson med en vedlagt Skrivelse til Ussing. I denne Skrivelse nævnes først de forskellige Klagemaal, der er rejst imod ham, ogsaa Sagen fra Lindved, idet jo ogsaa Søren Lauritzen havde klaget til Biskoppen, og saa sluttes der saaledes:

»Endelig siden Provsten enten ved skriftlig eller mundtlig Requisition har kunnet erholde noget Svar fra Dem, enten De den klagende vilde antage eller beskylde, som erfares af Requisitionen til Provsten af 10. November sidst med paategnet Attest, saa bliver Deres Velærværdighed hermed af mig paa Embedets Vegne anbefalet, categorie at erk'lære og svare paa benævnte Klage, af hvad Aarsag De nægter dem Deres Embede, eller om De dem noget lastværdigt

haver at beskylde, hvilket Deres skriftlige Erklæring tillige med indlagte Requisitioner og Bilægger De lige som fornæfnte overleverer til Hr. Provst Højer, som samme paa Embedets Vegne imodtager.«

Biskop Brorson paalægger Provst Højer, at han skal »paa Embedets Vegne personligen rejse til Hr. Ussing, overlevere ham indlagte og imodtage hans skriftlige Erklæring paa det requirerede, og i Fald han ikke derpaa skulde være at formaa, eller derpaa ikke vilde svare, saa vilde Deres Velærværdighed udi tvende Mænds Overværelse require hans Svar, og samme enten den bliver skriftlig eller mundtlig, mig under Deres og de tvende Mænds Hænder tillige med indlagte Documenter tilstille, at derefter kan tages de tjenstligste og lovlige Measures«.

Nu er der saa da ingen Vej udenom for Jens Ussing. Han bliver — enten skriftlig eller mundtlig — nødt til at begrunde sit Standpunkt med tilstrækkelig Tydelighed. Det gør han ogsaa i en Erklæring af 20. Februar. Denne Erklæring findes mig bekendt ikke; derimod findes Biskop Brorsons Svar paa den. Brorson finder ingen af de anførte Beskyldninger at være af en saadan Art, at de berettiger til at udelukke de omtalte Personer fra det højærværdige Nadverens Sacramente, »hvorfor Deres Velærværdighed uden videre Ophold antager benæfnte Personer til Herrens Nadver«.

Hvis Ussing alligevel trods alt fortsat vægrer sig ved at tage de fire Mænd med deres Hustruer til Alters, skal Provst Højer sørge for, at en anden af Herredets Præster gør det i hans Sted.

Iøvrigt stævner Biskop Brorson Jens Ussing til at møde i Ribe paa en nærmere fastsat Dag. Ussing hver-

ken møder eller lader paa anden Maade høre fra sig; og der er ingen Tvivl om, at Brorson derover er alvorlig vred. Han beslutter sig til at indskrænke Ussings Handlefrihed og skriver i den Anledning til Provst Højer:

»Som det Haab jeg har gjort mig om at faa Hr. Jens Ussing i Grejs paa andre Tanker ved en mindelig Samtale, har ogsaa været forgæves, eftersom han til den fastsatte Tid, nemlig afvigte Onsdag, hverken har indfundet sig hos mig eller anmodet hans Udeblivelses Aarsag, da, for saa vidt muligt er i Fremtiden at forekomme videre Disordre, vilde Deres Velærværdighed ufortøvet anbefale ham, at han ikke foretager sig nogen Slags Forandring i Menigheden, førend han tilforn har overlagt Tingen med Deres Velærværdighed som sin Provst; men skulde han ogsaa heri ikke vilde finde sig, vilde Deres Velærværdighed mig det straks tilkendegive, da man nødes til at bruge andre Midler.«

Herefter kan Jens Ussing altsaa ikke mere paa egen Haand udelukke nogen fra Nadverens Sakramente. Han kan ikke udstede noget Forbud uden efter Samraad med sin Provst. Det giver en omstændeligere Forretningsgang, men det tager ingenlunde Kampmodet fra den nidkære og stridbare Præst. For øvrigt tager han hurtigt ikke større Hensyn til det biskoppelige Paabud, end Kong Kristian den Anden i sin Tid tog til Rigsraad og Haandfæstning.

Næppe er imidlertid den første Dobbeltsag endt med Nederlag for Hr. Ussing, før han indleder en ny og voldsommere og meget skæbnsvanger Kamp.

Fjorten Dage efter at han er blevet sat under ekstra Formynderskab af Provsten, afsender han — den 24. April — efterfølgende »Klagemaal«, der bør læses i uforkortet Skikkelse:

Deres Excellence — Højædle og Højvelbaarne Hr. Cammerherre og Greve af Ørtz, Hans kongelige Majestæts Amtmand paa Goldinghus

og

Velædle og Velærværdige Magister Mouritz Højer, velmeriterede Sogneherre for Vejle og Hornstrup Menigheder og Proust over Nørvang Herredt — Hjertelig forønskes Visdom og Naade af Gud vor Fader i den Herre Jesu Christo ved den hellig Aand! Det allerydmygst herved andrages:

1. at Sognefolkene over alt i begge Sogner har været hittildages meget uvillige at komme betids til Kirke og at blive tilstæde til aldtning er til Ende.

2. at Sabbatten meget overtrædes, det som mig derom er blevet vidende, hvorved allerydmygst notificeres: 1) den 22. Marts var Christen Smed og Jens Nielsen i Horsens. 2) pløjede nogle og nogle førde en Hyrde bort, nogle hendtede en anden af Grejsbymænd her til Grejs. (Dette lyder noget uforstaaeligt, men skal betyde, at nogle »Grejsbymænd« henter en anden Hyrde i Stedet for ham, der bliver »førde bort«). 3) den 26. Marts tværtimod den allernaadigste kongelige Forordning angaaende Forsamlinger i Menigheden af den 13. Januar 1741 8. Artic. holdt Mads Nielsens Hustru i Ulkjær af Højgaards Gods med andre Quinder Forsamling i sit Hus med Æden og Drikken. 4) den 15. April skete det ligeledes imod samme Forordning 8. Artic. med Æden i Anders Jensens Hyrdes Hus i Holtum. 5) den 22. April var faa af Mændene i Grejs Kirke for at høre Ordet, men tværtimod mange Formaninger efter deres gamle onde Skik forsamlet sig til en Mand heri Grejs By tillige Kirkeværgeren Niels Marquassen, drak Brændevin, der og efter gammel Handel skede Slagsmaal, da Lauridts Sørensen, som er meget uforskammet, særdeles i Ord, og har gjort Allarm i Kirken, brødt Kirkedøren under Prædiken, vilde i Clammerier med samme Niels Marquassens Broder, Mikkell Marquassen, desuden vilde og samme Lauridts Sørensen med sine Nærrerier oppirre Niels Olson i Byen.

3. Den 21. April passerede denne skammelige og ublue ugudelige Gerning af en Søn, der slog sin gamle Fader, som han gik og kørte Plog for ham, Sønnen hedder Thomas Vedstedsøn (og) er Bonde her i Grejs By under Højgaard Gods, som er Hans kongl. Maje-stæt tilhørende, Faderen hedder Vedsted Davisen.

Hvilket alt, foruden det forhen andraget, Deres Excellence, som den, der ikke bærer Sværdet for-gæves, og Hr. Provst som Tilsynsmand i hans Provsti allerydmygst andrages til at lade disse angivne af-straffe andre til Afsky. — Jeg med forhen gjorte Øn-sker i ald Submission forbliver

Deres Excellence — Højædle og Højvelbaarne Hr. Cammerherre og

Deres Velærværdigheds underdanige og allerydmyg-ste Client og Forbeder til Gud

Grejs Præstegaard den 24. April 1742. *J. Ussing.*

Til denne Anklage for Krænkelser af »Sabbatten« føjes den 18. Maj en ny. Da er det galt med yderligere et Par Mænd fra Grejs, og desuden er »af Hol-tum de Kjærsgaardsfolk meget skammelige og ublu«, men mest omfattende er dog følgende, der virker ret forbløffende: »Sidstleden den 6. Maj blev og Sabbat-ten overtraadt, Guds Ord og den hellige Nadvere for-sømt af mange, ja de fleste i begge Sogne, der kørte i Kongeegte, da jeg formoder, at de, som har med Kongens Rejse at bestille, ordinairer alting saa vise-lig, at Sabbatten kunde helligholdes, uden der var at befrygte for en overfalden (d. e. pludselig) Ulykke, som jeg ikke har hørt om ved denne Rejse, det og Gud naadelig afvender; og kunde de vel betids have mødt om Mandagen Morgen tidlig.«

Naar man nu husker paa, at den Konge, der her er Tale om, er »Sabbattens« nidkæreste Værner, den »allerchristeligste« Konge Christian den Sjette, saa maa man vist indrømme, at Anklagen ikke blot er

dristig, men ogsaa indeholder et vist Maal af Humor, hvad dog naturligvis ikke er tilsigtet.

Skrivelsen af 18. Maj er tilstillet Herredsfoged Christian Grundahl, der allerede samme Dag i et Brev beder den besværlige Præst om i alle de nævnte Tilfælde at angive bestemte Navne og Datoer. Hvad særlig de Mænd angaar, der har kørt for Kongen, gaar Christian Grundahl kun med Forbehold ind paa at beskæftige sig med dem: »Men de, som har kørt Konge Egter, kan vel ikke ansees. Alligevel vilde han behage at navngive vedkommende.«

Jens Ussing giver gerne alle ønskede Oplysninger, for saa vidt han kan. Der er ingenting, han hellere vil. Han oplyser bl. a., at »Lauridts Sørensen er og den, som derudi tit forser sig og især 3die Pinsedag, da han lod sin Plog køre af Byen, da jeg og andre gik til Kirke«. For øvrigt kan det være vanskeligt nok at komme med en strengt retfærdig og udtømmende Anklage, thi »dermed er hastig Forandring, saa nu er disse, nu snart nogle andre Sabbattens Overtrædere«. Til sidst opremser Præsten Navnene paa alle dem, der har været ude at køre for Kongen.

Resultatet bliver, at hverken den kirkelige eller verdslige Øvrighed vil dømme efter Hr. Ussings Ønske, og han tager derfor diktatorisk Sagen og Afgørelsen i sin egen Haand. Da det viser sig, at Øvrigheden bærer Sværdet forgæves, hvæsser han sit eget private Sværd. Trods Biskop og Amtmand, Provst og Dommer nægter han alle de sidst anklagede og vist nok endnu nogle flere Adgang til Alterens Sakramente. Mens næsten hele hans lille Verden raser over hans Færd, drejer han som en vred Sankt Peder Nøglen om i den hellige Indgangsdør og forvarer den i sin Lomme. Han reagerer ikke over for et eneste af de

Forsøg, der udefra bliver gjort for at faa en fredelig Udgang af Striden. Han er vel ikke forladt af alle sine tidligere Venner, men de er i hvert Fald alle ganske uden Indflydelse paa ham.

Da to af de udelukkede, Christen Sørensen og Anders Madsen fra Vester Ørum, opsøger ham i hans Præstegaard, gav han dem »et Svar, som vi formedelst Materiens Skyld ej her vil anføre«, og ikke nok med det, men han »sagde og derhos til os, det vi ligevel kunde faa vores Føde, enten vi kom til Alters eller ikke; thi (siger han) I ere fordømte til Helvede, fordi I ej vil lyde mig og indgaa, hvis (betyder hvad) jeg af eder i saa Maade forlanger«.

Helt uvillig til at tage i det mindste nogle af dem, han har afvist, til Naade igen, er Jens Ussing dog alligevel ikke, men de Betingelser, han stiller dem, er af en saadan Art, at de, da de indberettes, kun kan gøre ondt værre. De paagældende Mænd forklarer det saaledes: »Jens Ussing nægtede os at komme til det højjærværdige Alterens Sacramente, med mindre vi vilde indgaa nogle Poster, han opregnede for os, som var, at vi aldrig efterdags vilde køre i Konge- eller andre Ægter, som vi af Øvrighed eller Hosbond kunde blive beordret til, naar samme Ægte enten ved Hen- eller Hjemrejse indfaldt paa en Søn- eller Helligdag. Saa og, at vi vilde give vores Quægtiende in Natura og ej samme efter allernaadigste alligerede Forordning betale med Penge. Item at vi vilde love at adlyde ham, og hvad han sagde, og ej lyde eller adlyde Kongen eller Hosbonden, men ham og hvad han sagde.«

Det er let at forstaa, at Bønderne forfærdede afslog at gaa ind paa deres Præsts Betingelser.

Samtidig med, at Jens Ussings Menighed flokkevis

banker paa hans Dør for om muligt at overvinde hans Trods, arbejder Provst og Biskop paa det samme, men stadig uden at opnaa et forønsket Resultat, og endelig den 4. Juli erklærer Biskop Brorson i et Brev til Provsten, at nu kan Sagen »ikke længere saaledes henstaa til Anstød for de udelukkede og Forargelse for Menighederne«. Han paalægger derfor Provsten, at han skal faa Præsterne i Uldum og Øster-Snede til at tage *dem* til Alters, som Ussing udelukker, »paa det ikke nogen skrøbelige Sjæle i Døds Nød eller anden Tilfælde formedelst Hr. Ussings Præsumption eller Præjudice skulde geraade i nogen Slags Fare paa deres Sjæls Vegne«. Provsten faar Besked om at handle hurtigt, og altsaa sætter han sig i Forbindelse med de to Præster, der mødes og holder Raad. I en Skrivelse til Provsten erklærer de sig for saa vidt villige til at efterkomme hans Anmodning til dem, men giver samtidig Udtryk for visse Betænkeligheder og stiller derfor deres Betingelser, der dog ikke uden videre kan opfyldes, hvorfor Sagen yderligere trækkes i Langdrag »til Anstød for de udelukkede og Forargelse for Menighederne«.

En forberedende Henvendelse til Jens Ussing, »om han vil lade Degnen møde ved Sindbjerg Kirke med Nøglen til Kirken samt med Vin og Brød, Kalk og Disk«, afviser den uforknytte Præst naturligvis blankt.

Nye Ting kommer til, der forøger den Ophidselse, der dog i Forvejen er stor nok. Saaledes nægter Jens Ussing at forrette to Begravelser. Dette har, saa vidt jeg kan se, ikke i første Omgang efterladt sig skriftlige Indberetninger, hvilket jo i og for sig er meget naturligt, da der er Tale om en kirkelig Forretning, der kræver hurtig Indgriben og ikke levner Tid til Skriverier frem og tilbage. Men siden bliver netop

denne uhyggelige Sag et af de Anklagepunkter, der kommer til at veje tungest.

Endelig beslutter Biskop Brorson sig til at indberette Jens Ussing-Sagen for Kongen for at fremskaffe en klar Afgørelse, der kan tilvejebringe den Ro i de forstyrrede Sogne, der stadig haardere og haardere tiltrænges.

Mens der ventes paa denne Afgørelse, fortsættes Skriverierne mellem Provsten og de to Præster. Baade for at belyse Uoverensstemmelserne mellem de to Parter og for paa dette Sted i Skildringen at yde Jens Ussing fuld Retfærdighed, ved at lade hans bedste Defensor komme til Orde, gengives her en lang Redegørelse fra Præsten i Øster-Snede, Johan Selmer. Brevet er saa smukt skrevet og er et saa kønt Udtryk for Johan Selmers forstaaende Bedømmelse af Grejspræsten, at det alene for disse Egenskabers Skyld fortjener at blive draget frem. Brevet er skrevet den 22. August 1742, to Dage før Kongen fælder Dom i Sagen.

Velædle og velærværdige, højtærede Hr. Provst!

Dersom velædle Hr. Provst havde gunstigst føjet Hr. Mourits Højer (Præsten i Uldum, for øvrigt Provstens Brodersøn) og mig i vor ydmyge og billige Begæring om Hr. Provstes Assistance i saa vanskelig en Sag, saa kunde den Post nu haft Ende og turde ej gjort mere Ophold og Fortræd paa alle Sider. Men siden Provsten befaler mig at erklære, hvorvidt Deres højædle Højærværdigheds (d. e. Biskoppens) og Hr. Provstes Ordre kan validere, da svares hertil ydmygt: Det raader ingen for at sige uden Kongen og Biskoppen som begge Deres Øvrighed. Og da det er baade forgæves og for silde at demonstrere Hr. Jens Ussings slette Omstændigheder, saa vil jeg heller ikke melde mere derom, end der tjener til at vise: Hvorfor jeg ikke blind hen kan admittere alle dem, som af Hr. Jens Ussing er udelukkede fra Herrens Nadvere. — Hr.

Jens Ussing har alle Tider været en sædelig og retsindig Guds Mand i sit Embede; det kan velædle Hr. Provst ikke selv nægte, men meget mere bevidne, især af hans saa veloplærte og oplyste Ungdom i hans Menighed. Denne Redelighed er han aldrig modvillig frafalden, men det er bekendt, at da det behagede Gud at hjem søge hans Broder, der besøgte ham, blev han over sin Broders Elendighed saa altereret, at han aldrig var Mand mere, hvad Forstandens Kræfter til Overlæggelse angaar, men nu er det og vist, at til Jesu Embede at føre behøves liøe saa stor Forsigtighed som Oprigtighed efter den os givne Instrux i Math. 10 Vers 10. Denne prudentia Ecclesiastica har han siden den Tid intet villet høre om, saa at hvorvel jeg tilforn har haft stor Omgang med ham og Indgang hos ham i mange Ting, har jeg dog siden den Tid ikke kunnet vinde ham i noget, men han er løbet uforsigtig an i mange Ting til sin egen og andres store Sorg, Skade og Forargelse. Og skønt Grunden kan have været retlig og god i mange Ting, saa har han dog ikke haft enten Forstand eller Villie til paa en lovformelig Maade at udføre sin Ret og er derfor tumlet om saa længe, at han nu saa godt som et Vrag er løbet saa haardt an paa Grund, at han synes ikke mere at staa til Redning. Men skal derfor alle ugudelige uden Forskel have Magt til at forfølge et forfløjet Blad?

Naar det eftertænkes, hvad enhver retsindig Lærer lider for sin Menighed, og især for de gamle, hvor mange Suk og Taarer, han daglig udgyder for det slette Haab, han har for en Del af de gamles Frelse (og hvilken Lærer det ikke gør, han har gode Dage, men han annammer uden Tvivl det gode i sin Livstid) saa ved man da og, at saadanne Mennesker, der ellers vil sønderrive Baandene og ryste Aaget af sig, glæder sig ved, ved saadan Lejlighed at faa Embedet under Fødder, og det er det, der driver mig til med Bedrøvelse endnu at bede om, at jeg maa vide, hvad jeg gør i det Stykke. Jeg ved, hvad Sorg, Nedbrydelse og Forargelse, jeg og min Menighed allerede har haft deraf.

Sorg, idet jeg selv og alle dem, som her i Menigheden

har ved Guds Naade faaet opladte Øjne og har den Herre Jesum kær i al Evighed, sørger over, at saa guddelig og redelig en Mand skulde gaa saa uforsigtig til Værks og slippe Kærnen og holde saa fast ved Skallen.

Nedbrydelse for dem, som har begyndt at kende Naaden og ved den begyndt at bekymre sig for at opsøge den gode gamle (Daabens Pagt) Vej, at man imod alle præcautioner maa se dem blive kussen (d. e. kyst) og hindret fra at komme videre frem.

Forargelse, idet Herrens Fjender og de, som søger at forvende vor Guds rette Veje, har ved denne Lejlighed faaet noget at spotte med og gør derved lige som et stort Nederlag iblandt Herrens Folk. Nu, dette er intet nyt, det erfares ellers daglig i privat Omgang med Sjæle i hver Menighed, hvor der arbejdes Guds Gerning.

Der tvivler vel ingen paa, at jo mange ugudelige Mennesker har i saadan Tid og Tilstand øvet mange Ondskaber imod Hr. Jens Ussing, skal da Sluserne aabnes for al Ugudelighed, og saadanne styrkes i deres onde Væsen og Tanker uden noget videre foregaaende? Fordi Jens Ussing vil ikke mere skriftlig beskyldte dem, han og ikke i den Tilstand han og hans Sager er udi kan overbevise dem om noget, burde det derfor slet intet foreholdes dem, hvad de haver gjort? Er det ikke dog vitterligt nok, at nogle belialske Mennesker har paa Paaskemorgen taget Spil for sig, gaaet hen og sat sig i Kroen og drukket, derefter gaaet paa Gaden og rost af, at de gjorde Hr. Ussing det til trods, fordi de vidste, han ej kunde lide det. Hvem have disse braveret? Andre har truet ham med Ørefigner, andre mange gaaet til ham i hans Hus, slaget i Bordet for ham, skældt og smældt ham, andre, som han har skikket Bud til, at han paa sit Embedes Vegne vilde tale med dem, før de kom til Guds Bord, har ej villet gøre ham den Ære at tale med ham. Er disses Sag god, fordi Jens Ussing er ond? Naar jeg og alle heromkring ved dette og det, som værre er, kan jeg da med god Samvittighed blindt hen rette saadanne i Jesu Legem og Blod og maa ej vide, om der er saadanne iblandt?

(Jeg kan rette nok i min egen Menighed det til Ulykke alligevel). Eller kommer det kun an paa at række Brød og Vin frem, saa har en anden sagt (sagtens) saa stærke Arme dertil som jeg. Og skal en Præst lukke Øjnene imens, saa er en anden bedre skikket dertil end han.

Men skal Aandens Embede føres i Aand og Sandhed, saa beder jeg endnu som før ydmygst om, at de, som have syndet, aabenbarligen overbevises for manges Aasyn, at de andre kunde ogsaa (om ikke have Frygt) saa dog vide, at det er ilde gjort. Hermed forlanger jeg ikke, at de skal staa aabenbare Skrifte, men at der maatte omgaaes paa den foreslagne eller en ligesaadan Maade. Jeg ved nok, jeg kan ved hemmeligt Skriftemaal foreholde dem det, det gør jeg og alligevel, men uden det andet bliver dette maaske snarere til Skade end Gavn og anses kun for en Partiskhed hos mig, naar alle andre har holdt det godt at være, hvad de har gjort. Eller om jeg ikke maa vide, hvad jeg gør, saa beder jeg ydmygst om, at velædle Hr. Provst vilde gunstigt se mig ganske derfra befriet. Og at det ikke maatte imputeres mig enten til Ulydighed imod min Øvrighed eller Ondskab imod noget Menneske i nogen Maade. Thi min højærværdige højtelskede Hr. Biskops skriftlige Ordre er desuden ikke saa absolut, men *restringeret*, aleneste at den forklares og udføres lige saa viselig og gudelig, som den gudelig og viselig er givet. Og hvad Personerne angaar, der skal antages, da tager jeg dem gerne til jo før jo heller, naar ikke alt for grove Scandalum derved skal gives baade i den Menighed, som de er udelukket, og i den, som de antages.

Jeg forbliver iøvrigt næst Guds Naades Forønsking med al vedbørlig Æsteme velædle og høj lærde og højstærede Hr. Provst

Deres tjenstærbødige og skyldigste Ven og Tjener

J. Selmer.

Øster-Snede Præstegaard den 22. August 1742.

Af denne Skrivelse fremgaar det jo med al ønskelig Tydelighed, hvad Uenigheden mellem Provsten og de to Præster drejede sig om.

Imidlertid foreligger Kongens Afgørelse altsaa allerede den 24. August. Den er helt igennem præget af, at den hjertensgode Biskop i sin Indberetning samtidig med, at han klager over Ussing, er gaaet i Forbøn for ham, at hans fremtidige Skæbne ikke skal blive alt for ublid. Først gennemgaas de af Præsten begaaede Forsyndelser, og derefter hedder det: »Da nu bemeldte vores General Kiercke Inspectores tilstaar, at bemeldte Præst Jens Ussing for slig formastelig og u-lovlig Adfærd forlængst burde været suspenderet actioneret og med ham efter Lovens Streng-
hed forfaret, men siden I selv allerunderdanigst intercederede og melde, at han tilforn haver været flittig og nidkær i hans Embede, men nu saa Religieux endog i de udvortes Ting, at han falder til Extremiteter, og at de af ham begangne Forseelser vel mest viser sig af et vrangt Begreb og svag Hjerne, og han derhos sidder med Hustru og smaa Børn, haver De allerunderdanigst forestillet, om vi ikke til at forekomme al videre Uorden og Forargelse, allernaadigst vil ansætte merbemeldte Præst Jens Ussing en Capellan, som alene skulde forestaa Embedet og samme forrette, indtil man kunde erfare, at han var saaledes sindet, at han enten selv alene eller conjunctim Embedet kunde forestaa.«

Den Kapellan, der fik det utaknemmelige Hvery at bestride Embedet for Jens Ussing, hed Mathias Wind. Han blev ordineret den 8. Februar 1743 og begyndte sin Gerning ca. en Uge senere. Han og Jens Ussing skulde dele Embedets Indtægter, og der skulde overlades ham de nødvendige Stuer til Bolig i Grejs Præ-

stegaard, og i baade det ene og det andet var der Stof til mange Rivninger.

Rimeligvis den første Aften Mathias Wind sad alene i sin nye Bolig, tog han Kirkebogen for sig og indførte følgende Ord, der i hvert Fald ikke var beregnet paa, at Jens Ussing skulde læse dem:

Efter at Hr. Jens Ussing formedelst sin uforsvarlige og formastelige Forhold imod sin Øvrighed og Menighed blev den 24. August 1742 af hans kongelige Majestæt allernaadigst removeret, saa blev jeg Mathias Wind igien af højstbemeldte hans kongelige Majestæt den 1. December Anno cit. allernaadigst som Commi-nister Excl. Grejs og Sindbjerg kaldet og beskikket til Embedet ad interim alene at forestaa, hvortil den naadige og barmhjertige Gud og Fader for sin Søn vor Frelzers Jesu Christi Blods Skyld give og meddele bestandig Naade og Kraft, at den forvildede Hyrde og Hjord maatte ved Evangelii sunde og saliggørende Ord og Kraft ledes til den rette Faaresti og Evangelii Høstgræsgange under den eneste trofaste og store Faarenes Hyrde Jesum Christum, og vi alle aftoede i vor Frelzers Blod glæde os ved et levende Haab om en evig Herlighed.

Gud give mig og dem hertil Naade for sin Søns dyre Døds og Blods Skyld, hvorved han som uskyldig, skønt pinefuld og forsmædelig har tilkøbt sig vore Sjæle. Amen, Amen.

Saa blev der strøet Sand paa, og Kirkebogen blev lagt til Side. Hvis Bisp og Provst skulde komme og kige i den, vilde de af denne lille private Tiltrædelses-præken kunne overbevise sig om, at Mathias Wind gik ind til sin nye Gerning som en ret og from Guds Tjerner.

Mathias Wind undgik ikke Sammenstød med Jens Ussing, hvad jeg dog kun ad Omveje har fundet Vidnesbyrd om. Han blev kun faa Aar i Grejs. Da han

rejste bort, var det for at blive Sognepræst i Brøns i Sønderjylland, Syd for Ribe, hvilket vel sagtens ikke var helt uden Forbindelse med, at han allerede et halvt Aar senere holdt Bryllup med en af Biskop Brorsons Døtre.

Hans Eftermand i Grejs blev Peder Borch. Han og Ussing forligedes som Hund og Kat. Hvis Provst og Biskop havde tænkt sig, at de var færdige med Jens Ussing, naar de gav ham en Kapellan, maa de tænke om igen. Peder Borch har ikke været i Grejs mere end et halvt Aar, da han sender Bispen sin første Klage, der i den følgende Tid efterfølges af mange andre. En Aarsag til Strid er den sikkert meget uheldige Ordning, der var blevet truffet angaaende Ussings og Kapellanens indbyrdes økonomiske Forhold.

Borchs første Klage gaar ud paa, at Ussing »ikke vil holde sig det oprettede Reglement efterrettelig, idet han ikke vil holde mine Værelser i god og forsvarlig Stand«. Kapellanen hævder, at det saa sandelig ikke er hans Skyld, at der er Krig imellem dem om den Ting. Hans Optræden har helt igennem været præget af kristen Kærlighed, men lige meget har det hjulpet. Borch forsikrer, at det regner ned i hans Seng, ligegyldigt hvor han stiller den, saa »at mine tillagte Værelser bliver ganske fulde af Vand, hvilket enhver vel kan tænke, hvordan kan have sig, og man derved kan være til Mode«. Og saa beder Kapellanen om Lov til at lade Værelserne og Taget over dem gøre i Stand paa Hr. Ussings Regning, hvad han har Ret til ifølge Reglementet.

Biskoppen finder det naturligvis i sin Orden, at Borch under disse Omstændigheder selv tager Affære, og Kapellanen gaar straks i Gang med de nødvendige Reparationer, hvilket dog, efter hans eget Udsagn,

nær havde kostet ham Livet. Her gengiver jeg den skrækslagne og dybt rystede Mands Nødraab til Biskoppen:

»Det har tildraget sig, at da jeg efter Deres Højærværdigheds og Provstens Ordres vilde foretage mig den nødvendige Reparation paa mine Værelser i Grejs Præstegaard og havde Haandværksfolkene hidhente, kom Hr. Jens Ussing ud til os og ikke alene med uanstændige Ord angreb mig, men endog vilde have slaget mig, hvis jeg ikke havde undløbet, ja truede mig saaledes med Liv og Blod paa min Person, at jeg for at være vis paa mit Liv, at have Ro til mine Studeringer og mit Embedes Forestaaelse maatte forlade Præstegaarden og flytte hen i Annexgaarden, hvor jeg nu nogle Uger har maattet behjælpe mig selv, ikke som jeg vilde, men som jeg kunde. Jeg haver ventet, at den Paroxysmus af Raseriet skulde og maatte have sat sig hos Hr. Ussing, desaarsage haver jeg biet med at opsætte nogen Klage til de høje Herrer, men efter udi han endnu continuerer i slige Forvirrelser og haver endog efter den Tid undsagt mig, saa nødes jeg herved til o. s. v.«

For at ikke »de høje Herrer« skal tro, at han farer med Usandhed eller blot Overdrivelser, faar han de Haandværkere, der overværede Overfaldet, til at fortælle om, hvad de har set og hørt.

»Vi underskrevne Jørgen Ovesen og Peder Jørgensen af Fløjstrup og Jeppe Sørensen samt Frederik Pedersen af Ulkjær kan hermed i Sandhed vidne, at Løverdagen den 18. Januarii, da vi havde omhugget et ringe Træ i Hr. Peder Borchs tillagte Hauge, som stod os i Vejen for at komme til at tække paa hans forfaldne Værelser, som han bebor, kom Hr. Jens Ussing ud af sin Stue ganske forbitret og sagde til bemeldte Hr. Borch: Hvo haver givet din Canaillie Magt til at lade dette Træ omhugge. Ja, han skældte ham for Hundsvot og Canaillie og bad Djævelen skulde føre ham ud af hans Gaard, og da Hr. Peder sagde til os:

Drages til Minde: Saa og saa skælder han mig, sagde Hr. Ussing: Det gør jeg! Ja, han gik hen i sin Vrede til Hr. Borch for at vilde slaa ham, og da Hr. Borch løb for ham, løb Hr. Ussing efter ham, sparkede ham trende Gange, forfulgte ham med Banden, slog efter ham med noget, enten det var Sten, Træ eller Skarn, kan vi ikke egentlig sige, og han løb saa længe efter Hr. Borch, at han maatte raabe: Jørgen Ovesen, kom og fri mig! Og da Hr. Ussing ikke kunde naa ham, tog han Tøflen af sin Fod og truede ham med; hvilket vi altid kan bevidne med en corporlig Ed, naar, om og hvor skal være.

Grejs den 19. Januarii Anno 1747.

Det er efter dette let nok at forstaa, at Hr. Peder Borch fortrækker til en mere sikker, om end paa andre Maader højst utilfredsstillende Bopæl, saa meget mere som det ingenlunde var første Gang, han i den korte Tid, han havde boet i Grejs, var blevet truet paa Livet:

»Vi undertegnede af Grejs By og Sogn Oluf Madsen og Peder Sørensen kan her med Sandhed bevidne, at vi haver ofte hørt Hr. Jens Ussing at have undsagt Hr. Peder Borch, bandet ham, og truet med Liv og Blod, om Hr. Borch vilde komme ud til ham i Gaarden, hvilket vi altid med Ed kan vedstaa, naar og hvor skal forlanges.

Grejs den 18. Januar 1747.

Paa disse Klager svarer Biskop Brorson med at skikke Provsten ud til Grejs, hvor han skal tale et Alvorsord til Jens Ussing. — »Men finder De ham ikke af den Forstand, at han kan tage imod kærlige og gavnlige Formaninger, vilde De conferere om Sagen med Hr. Ussings Kiæreste (Kone altsaa) og Broder Hr. Clemend Ussing i Løsning, paa hvad Maade de vil forskaffe Hr. Peder Borch fuldkommen Sikkerhed.«

Jens Ussing maa vel nok i nogen Maade have lovet Bod og Bedring. I alle Tilfælde bliver han da selv boende i Grejs med sin Familie, og Peder Borch vover sig tilbage til sin Præstegaard. Men nye Stridigheder begynder omtrent med det samme, saa hvad der end er lovet, holdes det altsaa ikke, og inden Aaret er forbi, er Peder Borch atter travlt optaget af at forfatte Klageskrivelser til Provst og Biskop.

I Aaret 1750 bliver det værre end nogen Sinde. Da har Ussing forarget Peder Borch i den Grad, at Borch »nægter ham sit Embede«. Det er Nemesis, der rammer Jens Ussing. Nu er det ham, der ikke kan faa Adgang til »det højærværdige Alterens Sacramente«. De Mennesker, han selv tidligere havde lyst i Band, triumferer, og hele Sagen er meget sørgelig. Det er klart, at naar Hr. Borch appellerer til Myndighederne, maa de give ham Medhold, men det er lige saa sikkert, at man faar den dybeste Medfølelse med den stakkels syge Jens Ussing. Forholdene i Grejs Præstegaard har været de slettest mulige for en nerveødelagt Mand, naar han skulde have Udsigt til at genvinde sin sjælelige Sundhed. Jens Ussing havde, som vi ved, været en god Præst, før han blev syg, og rigtig behandlet kunde han rimeligvis være blevet det igen. Men som Kaarene nu var for ham, maa man sige, at han ikke fik sine Chancer.

Baade Jens Ussing og hans Brødre klager da ogsaa over, at Peder Borch gaar frem med unødigt Haardhed. Det er det naturligvis ikke saa let at dømme retfærdigt om nu. At Ussing i alle Tilfælde var vanskelig at have med at gøre er uden for enhver Tvivl, men det kunde dog godt se ud, som om Peder Borch ikke har betragtet det som en af sine Opgaver at søge at komme ham til Hjælp.

Jens Ussing respekterer ikke Peder Borchs Forbud, men møder en Søndag i Kirken for at gaa til Alters. Det er jo en ubehagelig Situation for Kapellanen. Han siger selv, at han gik hen til Ussing og »lod ham kiærlig formane, han vilde afholde sig derfra, formedelst han ikke dertil var bered«. Jens Ussing holder imidlertid fast ved sin Beslutning. Han vil til Alters sammen med sin Kone. En ny »kiærlig Formaning« nytter heller ikke. Jens Ussing trænger sig frem til Skriftestolen, og hans Kone følger ham. Saa maa Hr. Peder Borch altsaa til at formane endnu engang. Han gjorde det med »kiærlige og sagtmødige Ord«, siger han selv, og han var saa imødekommende, at han tilbød: »Nu Hr. Ussing, vil I endnu love mig for disse Skriftefolk, at I vil forbedre eders Levnet ved Guds Naade, saa vil jeg endnu paa Løfte antage eder denne Gang«.

Hvis Jens Ussing har set sig om i den lille Landsbykirke, har han mødt mangt et Ansigt, der lyste af Skadefryd. Ja. han har vel næppe haft en eneste Ven i hele Flokken. Det har nok været Fjender alle til Hobe, og nu gottede de sig over at se deres tidligere Sjælesørger ydmyget. Ivrige ventede de paa at se ham krybe til Korset, t høre hans Bekendelse og hans Løfte om Forbedring.

Men Jens Ussing bøjede sig ikke. Den Glæde fik den kære Menighed ikke. Jens Ussing svarer trodsigt nej, »det vilde han ikke gøre offentlig«. — Derpaa tog han sin Kone ved Haanden og gik ud af Kirken!

Hvis alle Øjne har været tørre ved dette Syn, har der ingen kærlige Mennesker været i Grejs Kirke den Dag.

Efter denne tragiske Kirkegang udfolder Peder Borch stor Aktivitet. For det første sender han Kongelig Majestæt en Ansøgning om at faa Ussing fjernet

baade fra Præstegaarden og fra Embedet, og for det andet skriver han gentagne Gange til Biskop Brorson, dels »tjenstligst«, dels privat. — Det »tjenstligste« er stilet til »Højædle og højærværdige Hr. Biskop Brorson«, mens det private er til »Min søde allerkiæreste Biscop, min gamle fortrolige Velynder«!

Af Brevet til »Min søde allerkiæreste Biscop« fremgaar det, at Borch er ret opskræmt, og ogsaa hvad Grunden dertil er:

»Efterdi jeg i dette Øjeblik fornemmer, at Hr. Ussing agter sig til Ribe for at klage paa mig, at jeg ikke vil antage ham til Herrens Bord, saa vil jeg allersønligst bede, at min søde Velyndere ikke vilde tro en løs Anklagelse, men alene paastaa: *audiatur et altera pars*, thi paa Søndag eller Mandag skål jeg med Expreste insinuere Deres Højærværdighed en Requisition besvaret af Præstegaardens Naboer angaaende Hr. Jens Ussings formastelige, ugudelige og usædvanlige leve Maade, han fremturer udi; min Glæde er, jeg haver længe taalt ham, brugt alle *gradus admonitionis*, og naar Requisitionen indkommer, skal Deres Højærværdighed først faa at se, hvor miserabel en Mand det er. Hans Hustru gør og Ord af, at han er ude at prædike for Biscoppen for at faa sit Kald igen. Jeg skulde aldrig tænke, den daarlige Mand skulde have det Indfald, eller saa liderligt og ugudeligt et Menneske skulde antages til saadanne hellige Forretninger, thi der er alt for mange blinde Baals Præster til, at han skulde forøge deres Tal. Jeg kan sige, jeg har aldrig kendt saa liderligt et Menneske, som han er, og han har aldrig været saa liderlig som i denne Vinter, hvilket med første kan blive erfaret af Requisitionen.«

Det er jo forfærdelige Udtryk, den gode Hr. Borch her i sin Iver lader sig henrive til at benytte sig af. Naar Ordene bliver saa stærke, kommer det jo nok af, at han er blevet alvorlig bange. Ikke blot er Jens Ussing selv rejst til Ribe, men hans Ansøgning om

atter at blive indsat i sit Embede og slippe for Kapellanen understøttes af to af hans Brødre, der begge er Præster, og som anklager Borch for i Forholdet til Jens Ussing at udvise urimelig haard Optræden.

Af Borchs »Requisition« fremgaar det, at Jens Ussing efterhaanden er blevet forfalden til Drik, og naar han har drukket, saa er han slem; men alle Vidnerne maa dog indrømme, at »vi intet har fornummet noget usømmeligt af Hr. Ussing, saa længe han har været ædru«.

Peder Borch fik ikke noget ud af sin Ansøgning til Kongen, saa lidt som der for Jens Ussing kom noget Resultat ud af hans Riberejse. Alt skulde saaledes blive ved det gamle, der jo langt fra var godt.

Men iøvrigt lader det sig ikke gøre herefter at følge Begivenhederne i Grejs Præstegaard. Der er fra de følgende Aar næppe opbevaret Aktstykker, der fortæller noget herom. Forhaabentlig betyder det, at der efterhaanden er faldet Ro over den stakkels Præstemand, der havde fortjent en bedre og blidere Skæbne end den, der blev hans. I mere end ti Aar var han »en sædelig og retsindig Guds Mand«, og i det Spor vilde han sikkert have fortsat til sit Livs Ende, om ikke sjælelig Sygdom havde gjort ham til et Vrag, der »løb haardt an paa Grund«.

Og saa er der da kun til sidst at oplyse, at efter Grejs Kirkebog døde Jens Ussing ved Juletid 1769, 64 Aar og 9 Maaneder gammel.

SANGEN OM VEJLE AMT
TILEGNET VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

AF KONSUL J. F. KLÆR

Vejle By i grønne Enge,
Smukt ved Vejle Aa, —
Med din Flora, Fjord og Vænge
Minderig som faa! —
Gemt bag Bakkedrag og Skove,
Skærmet blidt for Vind og Vove,
Som et Paradis paa Jorden,
Lindt og lunt ved Fjorden!

Liv og Lykke fandt sin Færden
Langs med Aaens Bred, —
Her blev skabt en rigfuld Verden
Om et Vadested!
Byen led ved store Brande,
Maatte Sorg og Glæde blande,
Men den rejste sig fornyet,
Som en Sol i Gryet!

Fjordens Vind gør frisk den vide
Vejle Østeregn!
Landet, kaldt for Bjerger-lide,
Mellem Hæg og Hegn!
Mange gamle Herresæder,
Klædt i Fortids Skik og Klæder, —
Tirsbæk, Rosenvold blandt mange,
Alt i skønne Vange!

Dronning Thyra, Gorm hin gamle,
 Jelling Kongeby, —
 Harald Blaatand monne samle
 Herfra Danmarks Ry!
 Folket kristnet, han befaler, —
 Runestene stadig taler, —
 Rigt og skønt staar for vort Øje
 Jelling Kongehøje!

Nord i Amtet Bække rinder,
 Gaar mod Hav som Aa, —
 Rørbæk Sø i Skjernaa svinder
 Under Himlens Blaa!
 Vejspor her os lader ane
 Adelsvejens gamle Bane, —
 Har omkring »Margrethediget«
 Folket kæmpet, krigen? —

Gamle Ovn i Lindeballe,
 Balders Offerplads, —
 Kendte Steder for os alle
 Fra hver sund Strabads! —
 Hamlets Høj paa Amlund Hede,
 Gamle Vejspor der vi frede, —
 Fred der er i Troldeskoven, —
 Fuglesang foroven!

Engelsholm med Taarne brede
 Rejst ved Søens Bred!
 I en Høj paa Randbøl Hede
 Konning Ran fik Fred!
 Stallerbakkerne derude
 Nær ved Amtets vestre Rude,
 Sikkert baaret har paa Tinde
 Stolt et O!dtidsminde!

Mindevogtere ej glemte
 Rygbjerg Runesten, —
 Storehøj Aarhundred gemte
 Egtved-Pigens Ben!
 Tomten mellem Gran og Birke
 En Gang hused' Thorsted Kirke
 I henfarne Oldtidsdage
 Tider langt tilbage!

Over Kolding By ses stige
 Fra en Oldtid hin
 Malerisk den minderige
 Gamle Slotsruin!
 Virkerig og fuld af Hygge,
 Yndefuld og fuld af Lykke,
 Saadan Byen naar vort Øje
 Set fra Bakker høje!

Eggen bragte Oldtidsminder,
 Rig var Tidens Høst, —
 Heri danske Mænd og Kvinder
 Fandt Behag og Lyst!
 Langt har vore Folk det drevet,
 Her blev forsket, Ord blev skrevet, —
 Skatte gravet frem af Jorden,
 Oldtidsfund i Fjorden! —

Og de otte gamle Sogne,
 En Gang Grænsen nær,
 Hvor nu Korn og Kløver bovne,
 Minder har af Værd!
 Sten og Dysser, Jættestuer
 Mange Steder her vi skuer, —
 Folkeord for Sind og Tanke
 Lød fra Skamlingsbanke! —

Fæstningsby ved Amtets Strande
 Smukt ved Lillebelt, —
 Hvorfra fløj til fremmed Lande
 Ry om mangan Helt!
 Folk fra alle Egne kommer
 Til dit Bo i Sol og Sommer
 For at skue det, der binder
 Dig til dine Minder!

Nær ved Prinsens Port og grønne
 Voldes Læ og Skrænt,
 Knejsers Landsoldatens skønne
 Sejersmonument!
 Gaar Du, Fremmede, en Runding,
 Bülow, Olaf Rye og Lunding,
 Kæmpegraven, Kriegerminder,
 Du i Byen finder!

Gamle By, lad Minder drage
 Frem i Sagn og Sang,
 By fra Tredje Frederiks Dage
 Gennem Seklers Gang!
 Imod Byens gamle Skove
 Ser vi Mænd bag travle Plove, —
 Sjette-Juli Solen danser
 Over Trelde Skanser! —

Der, hvor Aasens Kupler blaaner
 I en Luft af Fred,
 Og hvor smukt Terrænet skraaner
 Blødt fra Marker ned!
 Der, hvor over Enge grønne,
 Bindingsværk i Gavle skønne,
 Lyder Fløjt af Nattergalen,
 Ligger Elbodalen!

Bølgen har fra Gudsø gravet
 Den helt ud til Rands, —
 Vikingen, som pløjed Havet,
 Den befor til Vands!
 Vandet svandt, og nu saa saare
 Er af denne Færdselsaare
 Ikkun Tavlov Sø tilbage
 Fra de gamle Dage!

Gamle Høje, Hedeager
 Paa den danske Vang, —
 Mager Mulden, rig og fager
 Under Lærkesang! —
 Om end Stormen mod dem pisker
 Høje, Heder sammen hvisker,
 Glider stille og beskeden
 Imod Evigheden!

Der, hvor Harven Runer rister
 For at skabe Guld,
 Flinteøksens Æg slaar Gnister,
 Dukker frem af Muld!
 Mosefundets plumpe Smykke
 Er bragt frem af Skjul og Skygge, —
 Husgeraad for alle Stænder,
 Gjort med grove Hænder!

Spyd og Skjolde, Sten og Hamre,
 Fra den ældste Old,
 Droges frem fra Grav og Kamre
 Under Folkets Skjold!
 Gamle Dragter, slidt ved Brugen,
 Kirkens Kvadre, Alterdugen,
 Gemmer sit af Livets Gaade,
 Slægtens Ve og Vaade!

Hedenold har Sagn om Helte,
Stærke jyske Mænd, —
Daad nu eller Sorg man meldte,
Sagnet lever end!

Vi vil skærme Fortidsminder,
Deraf Slægtens Nutid rinder, —
Kæmpehøje, Kæmpegrave
Smykker Danas Have!

Vi vil forske, vi vil hædre
Egnens gamle Jord, —
Minderne fra vore Fædre,
Virke, Færd og Spor!
Nutidsfolket aandfuldt virker, —
Vore stærke gamle Kirker
Peger lysende mod Himlen
Under Stjernevrillen!

Her vi fandt vort Jorderige
Gennem Tider samt
Altid det vidunderlige
Smukke gamle Amt!
Skønne Plet i Danmarks Rige
Du for os er uden Lige!
Saadan staar du for vort Øje
Set fra dine Høje! —

SØNDEN KOLDING FJORD

TRÆK FRA FOLKELIVET I DE OTTE SOGNE

AF JENS A. PETERSEN

VII.

Sneen kunde om Vinteren dække Marker og Veje. De gamle mener, at i deres Barndom og Ungdom gav det meget mere Sne om Vinteren end nu — og saa maatte Folk møde til Snekastning. Det var lige saa lidt dengang som nu noget populært Arbejde; man snød og sløsede sig fra det, saa godt man kunde.

Kom der en Kagekone med Kager fra »æ Brødbrebager o æ Felt« (Christiansfeld), eller der blev sendt Bud efter nogle Potter Brændevin, hjalp det svært paa Humøret, undertiden lidt mere end godt var. Snekastningen blev dengang som nu af Beboerne udført efter Ejendommenes Størrelse og Værdi, men det gik ikke altid lige retfærdigt til. Saaledes maatte min Bedstefader en Vinter kaste Sne i 21 Dage, skønt han næppe var pligtig til at kaste Sne en hel Dag. Men den Tids underkuede og forarmede Smaakaarsfolk vovede ikke at mukke, naar Egnens Storbønder befalede.

Men da min Fader som ung Mand overtog mit Fødested, var man allerede naaet saa vidt, at man turde mukke — han turde i hvert Fald.

Det Aar fik min Fader af Snefogden Ordre til at kaste Sne i tre Dage og gjorde det ogsaa, men saa lavede han Vrøvl. Snefogden var det Aar Ejeren af Sjølundgaard, Landstingsmand Christian Ravn — en fin,

nobel, dannet Mand med store Kundskaber, men noget aristokratisk og »Vi alene vide«-Tilhænger. Dog har man mange Beviser paa, at der bankede et ædelt og varmtfølede Hjerte i hans Bryst, og at han ikke var bange for at hjælpe en Smaakaarsmand i Nødens Time.

Min Fader vidste, at Sjølundgaard ikke paa langt nær opfyldte sine Snekastningsforpligtelser, hvorimod han og flere af hans ligestillede gjorde meget mere Arbejde, end der tilkom dem. En Del af de mest rankryggede Husmænd besluttede saa at klage, og tre Mand, deriblandt min Fader, gik paa egne og de andre Husmænds Vegne til Chr. Ravn. Men Chr. Ravn gned sine Hænder, som han havde for Vane og sagde: »Ja, ja, saaledes har jeg nu ikke forstaaet Loven.«

Saa gik Husmændene til Sogneraadet, hvor Formanden, den gamle Niels Madsen, Grønninghoved Strand, spurgte, hvad de egentlig vilde opnaa med deres Klage. »Vi vil kun have vor Ret,« svarede min Fader, »vi vil enten have de overflødige Dage godskrevet til kommende Aar eller have Dagløn for dem.«

»Ja, er det nu ikke mest Chr. Ravn, I vil til Livs?« spurgte Niels Madsen.

»Nej, slet ikke. Vi vil blot have vor Ret.«

Men Sogneraadet mente ikke, at der var begaaet nogen Uret mod Husmændene og vilde derfor ikke foretage sig noget i denne Sag. Saa klagede Husmændene til Amsraadet, og her fik de Medhold. De havde kastet Sne i altfor mange Dage, og Sogneraadet skulde betale dem for det. Sogneraadet fandt saa en gammel Lovforordning frem, ifølge hvilken der skulde betales mindst 33 Øre om Dagen for ekstra Snekastning; saa fik de da de 33 Øre — en mægtig Dagløn. Men de havde faaet Ret, og det var jo det, de vilde have.

Men hvad værre var, de forvovne Husmænd havde i

et Blad — vistnok »Kolding Folkeblad« — skrevet om Sagen, og ved næste Sogneraadvalg blev hele Sogneraadet væltet.

Chr. Ravn glemte ikke saa let den Historie, og paa sin egen stille, fine Maade skulde han nok ved Lejlighed minde om den. Saaledes var en af de tre Husmænd (Peder Sandbæk) kort efter med til at efterse Skorstenene (det gamle Skorstenssyn), og i Chr. Ravns Daglejerhus var der en revnet Skorsten. De to Synsmænd sendte Bud efter Chr. Ravn, og han kom ogsaa.

»Ja, den Skorsten skal jo gøres lidt i Stand,« sagde Husmanden.

»Ja, ja,« sagde Chr. Ravn og gned sine Hænder. »Ja, ja, det skal den jo saa. Ja, ja, ellers kan man jo maa-ske komme i Avisen, Sandbæk?«

Det var Ravns Tak for sidst.

VIII.

Søren Petersen Bruhn i Sjølund er født paa Skamlinggaard den 20. Februar 1858. Hans Fader, Peter Madsen Bruhn, var født paa Gaarden i 1828, og hans Bedstefader var ogsaa født paa Gaarden, men Aars-tallet kender Søren Bruhn ikke, ligesom han heller ikke véd, hvornaar Gaarden kom i Slægtens Eje, men det ligger i hvert Fald meget langt tilbage.

Da Søren Bruhn blev voksen, tjente han i syv Aar hos den gamle Chr. Bolvig Juhl i Hejls, og i 1884 overtog han Fødegaarden. I 1891 blev han gift med Marie Hansen fra Vejstrup.

Højskamling hørte til min Fødegaard, fortæller Søren Bruhn, og det var min Bedstefader, der solgte de syv Tønder Land til Skamlingsbankeselskabet omkring 1840. Blandt dem, der stod for Købet, var Møller H. J. Staal fra Torning Mølle, Simon Raben, Vonsild,

Møller Utzon, Dalby Mølle, N. J. Ravn, Sjølundgaard, m. fl. Da Papirerne skulde underskrives i Haderslev, sagde Herredsfogden til min Bedstefader: »De skulde ikke have solgt Skamlingsbanken, men lejet den ud, saa havde De faaet mange, mange flere Penge ud af den,« — og deri havde han vel nok Ret.

Den første Sprogfest, som de kaldtes, blev holdt paa Skamling den 18. Maj 1843. Den og de nærmest følgende kan jeg naturligvis ikke huske, men Skamlingsbanken har alligevel en stor Plads i mine Minder, og min Fader har fortalt saa meget om de første Fester, at jeg somme Tider næsten synes, at jeg selv har været med.

Fra 1852 var Simon P. Raben, Vonsild, Formand for Skamlingsbankeselskabet, og han ofrede megen Tid paa at gøre Banken saa smuk og tiltalende som muligt. Han sørgede personlig for Tilplantningen af de dertil egnede Arealer og fik opført en Pavillon med Restauration, og endelig var han med i Arbejdet for at faa Skamlingsbankestøtten rejst. Han kom ofte ned til os paa »Skamlinggaard«.

Det siges, at det var Møller H. L. Staal fra Torning, der allerede i 1845 fik Tanken om at rejse en saadan Støtte, men det var egentlig først i 1860, da Orla Lehmann, der den Gang var Amtmand over Vejle Amt, traadte til, at Sagen gennemførtes ved, at det Overskud, der blev ved Indsamlingen til Løve-monumentet i Flensborg og Monumentet for General Bülow i Fredericia, blev anvendt til Mindestøtten paa Skamlingsbanken.

Det var Simon P. Raben, der ordnede den ret vanskelige Transport af de 25 store Stenblokke fra Kolding Havn til Skamlingsbankens Top. Transporten skete paa Blokvogne ved Hjælp af over 100 Spand Heste, der

var stillet gratis til Raadighed af Egnens Bønder. I Oktober 1863 var Støtten rejst. Arbejdet blev udført af den flensborgske Stenhugger Klewing og hans Folk. Den er 50 Fod høj og bærer 18 Mænds Navne, Mænd, der var den danske Sags Forkæmpere i Sønderjylland. Vi Knægte var naturligvis oppe paa det høje Stillads, der var rejst omkring Støtten, da den blev stillet op i 1863.

Omkring Midten af Februar 1864 kom de prøjsiske Tropper til Skamling. Vi havde i Forvejen hentet de smaa Kanoner, der ligger oppe paa Skamling, og begravet dem hjemme i Laden, for at Tyskerne ikke skulde tage dem.

Vi fik Indkvartering af Prøjsere, saa det forsløget noget. Vi havde paa Gaarden en to Fags Vognport; den var stoppende fuld af Geværer, og alt, hvad der var af Stald- og Ladeplads, var optaget af Soldater. En Aften havde de anbragt brændende Tællelys langs henad Bjælken i Kostalden. Fader gik ud og forbød dem det, da de jo let kunde brænde Gaarden af, men det tog Soldaterne ham meget unaadigt op. Fader gik saa ind til to Officerer, som boede i Stuehuset hos os, og klagede til dem, og saa maatte Soldaterne slukke de brandfarlige Lys.

Den 21. Marts sprængte prøjsiske Soldater Skamlingsbanke-Støtten i Luften. Den 20. Marts havde General Wrangel med sin Stab foretaget en Ridetur fra Hovedkvarteret i Kolding til Skamlingsbanken, og ved den Lejlighed blev Beslutningen om Støttens Ødelæggelse sikkert taget.

Den 21. Marts om Formiddagen kom der en Afdeling Ingeniørsoldater, som i Løbet af Formiddagen søgte at sprænge Støtten i Luften, men den modstod alle deres Anstrengelser. De brugte en halv Tønde Krudt, som de

lagde ind under den og tændte ved Hjælp af Halm, som de stjal her paa vor Gaard.

Støtten stod godt fast, for hele Toppen af Banken er ren Mergel, ligesom det højeste inde paa Flensburgs Mark ved Siden af. Før Skamling blev solgt, hentede vi Mergel til Markerne oppe paa Skamling, men det var noget, der tog paa de stakkels Heste.

Omkring Navnene paa Støtten var der slaaet Brædder, men dem rev Tyskerne ned og noterede alle Navnene op.

Om Eftermiddagen tvang Tyskerne den danske Stenhugger Jens Kyster fra Sdr. Bjært til at bore Huller med sit Stenbor i Støttens Granitfundament. Inde i Minegangen under Støtten lagde Tyskerne saa en hel Tønde Krudt, og saa lykkedes det dem at faa Støtten væltet med et frygteligt Brag, saa Jorden rystede, og alle Vinduerne her i Gaarden sprang i Stykker.

Vi stod alle udenfor Gaarden og saa, hvorledes Støtten løftede sig og som en Bue faldt saaledes, at de øverste Sten ramte Jorden først. Stenene faldt i sydlig Retning og dannede en Fure, der var $1\frac{1}{2}$ Alen dyb i Jorden.

Der var mange, der bebrejdede Jens Kyster, at han havde været Tyskerne behjælpelig med at sprænge Støtten, men hvad skulde han gøre?

Senere blev Støtten konfiskeret af de præjsiske Myndigheder i Haderslev og averteret til Bortsalg ved offentlig Auktion den 16. April.

En hel Del dansksindede Mænd paa Egnen mødte paa Auktionsdagen op for at købe Stenene. For at Tyskerne ikke skulde faa Mistanke om, hvad der var paa Færde, gik de omkring og maalte Stenene, som om de tænkte sig at anvende dem til Trappesten og lignende.

Auktionen begyndte Kl. 10 om Formiddagen, idet Konditionerne oplæstes. Deri bestemtes, at alle Stenblokkene skulde fjernes fra Banken inden fire Uger efter Auktionen, og Beløbene indbetales inden seks Uger til den tyske Herredsfoged i Haderslev.

Herredsfogden ledede selv Auktionen, og de 25 Stenblokke solgtes hver for sig, alle til dansksindede Bønder paa Egnen. Da saa Approbationen paa Budene kort Tid efter indløb, skulde Stenene jo fjernes fra Selskabets Grund, og det skete paa den Maade, at man slæbte alle Stenene over Selskabets Ejendomsskel mod Syd ind paa Markerne, hvor de henlaa, indtil Støtten blev genrejst.

I November Maaned 1865 meddelte Selskabets Bestyrelse Monumentkomitéen i København, at den havde foretaget en Indsamling blandt Medlemmerne, og at samtlige Stenblokke nu var indløste for en Sum af 185 Rdl., og for 900 Rdl. lykkedes det at faa den dansksindede Stenhugger Klewing i Flensborg til at rejse Støtten paany. I Maj 1866 stod Støtten der paany med sine brudte Hjørner som et Vidne om Tyskernes Voldsfærd.

Ja, jeg kan huske mange af de store Skamling-Fester. Det var rigtige Festdage, men det havde ogsaa sine Ulemper for os. Der var en Mængde Mennesker, der staldede op her i Gaarden, og jeg husker saaledes, at da jeg kom hjem fra Festen, da Laurids Skaus Mindesten blev afsløret, gik der 40 Heste og græssede paa min Mark. Alle Mennesker kendte mig jo og lod, som de var hjemme i min Gaard, men Festdage var det, Dage jeg aldrig glemmer. Det var anderledes Tider den Gang.

Den Gang var der ogsaa Karle paa Gaardene, hvor der nu kun er Knægte, og Landbruget drev jo næsten

kun paa Studedefning. Studene blev solgt i gamle Daler længe efter at Kronemønten var indført. 100 gamle Daler var 160 Rigsbankdaler.

Vi fik ogsaa Gammeløl den Gang; det skulde brygges i Marts, og naar der kom en »Pind i«, saa kunde det nok sætte Humøret højt. Brændevin blev der brændt i Kjær Mølle og paa Tyrstrupgaard, der aldrig kaldtes andet end »æ Brændgaard«.

Daglønningen var kun lille. Anders Becks Bedstefader, Anders Hansen, arbejdede i Grønninghoved for to Mark om Dagen; han troede ikke paa, at nogen kunde tjene en Krone om Dagen, da man fortalte ham, at nogen gav en Krone i Dagløn. Nede i Grønninghoved boede Kandidaten, som vi altid kaldte ham. Det var en stor, svær Karl, der altid gik med en Kalot paa Hovedet. Han holdt Privatskole for de større Gaardmænds Børn (Kandidaten var den senere Provst i Glostrup, Kirkehistorikeren L. Kock, Fader til Provst Hans Kock og Forfatterinden Fru Lucie Hørlyck).

Vi kom ikke saa meget ud den Gang som nu, vi havde jo hverken Biler eller Cykler. Jeg saa første Gang en Cykle i Odense i 1876, da jeg var derovre, og jeg undrede mig over, at nogen kunde køre paa saadan en. Nu kan Børn jo cykle, før de kan gaa.

IX.

Da vore Forældre eller Bedsteforældre var unge i Midten af forrige Aarhundrede, brugtes kun i meget ringe Grad Læderfodtøj af Bønderfolk, Husmandsfolk og deres lige. Man havde ikke engang Træsko med Læder paa. Sko og Støvler sparede der saa meget paa som paa nogen Maade muligt, og man sled ikke mange Par i hele sin Levetid.

Naar en Pige gik til Dans, var det mange Gange i

Træsko, og ellers gik hun derhen i Træskoene med Læderfodtøjet omhyggeligt pakket ind i et Tørklæde, og hun tog da først Skoene paa, naar Dansen skulde begynde.

De Trætræsko, man brugte, var slemme at gaa med, idet de ofte tog haardt paa Vristen. Det ahang for en stor Del af, om Træskomanden havde det rette Snit paa at lave dem, saa de ikke tog paa. Men selv om Træskoene til at begynde med passede godt nok, kunde de dog i Sommertiden tørre ind, saa de kom til at tage paa baade her og der. Saa maatte man til Træskomanden for at faa lidt taget af paa de værste Steder.

Undertiden, naar Bønderne fik Bøgebrænde hjem fra de store Skove i Egnen, der var meget større den Gang end de nu er, og hvoraf de fleste Gaardmænd havde et Stykke, var der Bøgestykker imellem af »rent Træ«, d. v. s. uden Knaster og Knorter. De Stykker bragte Bonden saa hen til Træskomanden og fik deraf lavet Træsko til hele Familien.

Om Vinteren hændte det ofte, at man fik Træskoene fulde af Sne; saa blev de tørrede indvendig med en Tørveglød, og der blev lagt en ny Halmvisk i dem. Man havde altid Træskoene saa store, at der kunde være en god stor Halmvisk i dem. Man flettede Halmviskerne pæne og brugte kun Rughalm dertil. Undertiden brugte man dog ogsaa Byghalm, der var blødere, men ikke langt nok til at flettes; den blev derfor kun bøjet om, og der blev viklet nogle Straa om henne i Hælen.

En Pige maatte aldrig lægge Havrehalm i sine Træsko, saa vilde hun nemlig faa rødhaarede eller skeløjede Dreng. Og man maatte aldrig lægge nye Halmvisker i sin Træsko uden at spytte paa de gamle. Der er dem, der gør det endnu, men de véd ikke selv hvorfor.

Baade Sko og Støvler var meget klodsede, men det drejede sig ogsaa mest om, at de var solide, saaledes at de kunde holde i mange Aar.

Naar man hentede sine Sko hos Skomageren, var det stadige Spørgsmaal: »Nu kan de vel holde?» — En gammel tyskfødt Skomagermester skal hertil som stadtigt Svar have haft: »Jo ven de blifver gat indsmurt mit Sværten undt hængt op po den Væk, so kan de holle allen Dake.«

Niels Geertsen i Sjølund (født 4. August 1856) var i sin Tid en dygtig Træskomager. Den eneste nulevende Træskomager i de otte Sogne, der endnu selv laver Træskobunder, er vistnok H. C. Hansen i Vonsild (født 16. Juni 1857 i Kettinge paa Als som Søn af Landmand Lorens Hansen, en af Datidens trofaste danske Mænd).

Om sig selv og sit snart glemte Haandværk fortæller H. C. Hansen:

Min første Skolegang fik jeg i Kettinge Kirke i 1864. Skolebygningen blev brugt til Lazaret. Min Fader var med i Krigens, og vi Børn gik i stadig Frygt for, at der skulde ske ham noget. Kun 1¹/₂ Mil fra Sønderborg var vi uafbrudt Vidne til Krigens Uhygge. Om Dagen peb Geværkuglerne i Luften, Granater sprang, og Luften var fuld af Røg. Om Natten fortalte Lysskæret os, at det brændte flere Steder. Forældrenes Kærlighed til Danmark, Oplevelserne i en uhyggelig Tid, saæde ubemærket deres Sæd i Barnesindet. Dog ogsaa den Tid fik Ende, og jeg har mange gode, glade Minder fra min Drengetid. Vi var 120 Børn i Skolen under en Lærer. I de første Skoledage fik vi Lov til at sidde hos de større Børn, vi kendte, for at vi ikke skulde længes for meget. Vi havde en lang Skolevej, saa vi maatte blive i Skolen hele Dagen. Da Læreren ikke kunde overkomme alt Arbejdet, blev de større og mest op-

vakte Børn sat til at hjælpe de mindre ved Læsning og Skrivning.

Kettinge Kirke havde tre Klokker, og da Graveren ikke ved Begravelser og andre kirkelige Handlinger kunde betjene dem alle tre, »laante« han fire af de stærkeste Drengene i Skolen. Det var altid en stor Begivenhed for os.

I 1872 blev jeg konfirmeret i Ketting Kirke og kom efter Konfirmationen til Landvæsenet. Min Fader forsøgte gentagne Gange at overtale mig til at rejse nord-paa. Selv om jeg holdt meget af Danmark, kunde jeg dog ikke bestemme mig til at forlade min Hjemstavn. Ifølge de tyske Bestemmelser skulde Udskrivningen ske før det fyldte 17. Aar. Min Fader bad mig indtrængende og mange Gange om at træffe en Afgørelse. Kun en Maaned før min 17 Aars Fødselsdag kom den ganske uventet. Jeg var sammen med Sognets andre unge til Marked i Augustenborg, og vor Vej gik forbi den tyske Eksercerplads. Her saa jeg en Befalingsmand mishandle sine Rekrutter. Det gik særligt ud over en, der under Fægtningsøvelserne fik nogle drabelige Kæbestød. Da blev Bestemmelsen taget, og jeg har aldrig fortrudt det.

Jeg tog hjem og fortalte mine Forældre det. Budskabet blev modtaget med Vemod og Glæde, dog mest Glæde, fordi Sønnen ikke skulde i den prøjsiske Trøje, og fordi han havde bestemt sig for det Land, Forældrene elskede.

Paa Novemberdagen 1874 blev Vadsækken pakket, og jeg rejste til Hjarup Nyskov og havde der flere Pladser. I 1887 blev jeg gift i Ødis Kirke og flyttede til Kolding, hvor jeg fik Plads som Gaardskarl paa Hotel »Aagaarden«. Her boede en Træskomager, og hos ham lærte jeg i min Fritid Faget. To Aar senere startede jeg min egen Forretning, og i 1897 flyttede vi til Vonsild,

hvor vi indtil 1916 boede ved Siden af Vonsild Mølle.

Der var den Gang ca. 2000 Træskomagere i Landet, og alene i de otte Sogne ca. 40. Nu er jeg vistnok den sidste.

Paa min Protest oplyser H. C. Hansen, at der er Forskel paa en Træskomager og en Klodsemager. En Træskomager kan selv lave Træsko, men en Klodsemager kan kun slaa Læder og Beslag paa indkøbte Træskobunde.

Fra 1889 til 1911 har jeg hvert Aar forarbejdet ca. 400 Kubikfod Bøgetræ, der kunde blive til 1500 Par Træsko. Vi fik 70 Øre pr. Par til Forhandler og kunde med en Arbejdstid fra Kl. 6 Morgen til Kl. 9 Aften tjene 600 Kroner aarligt. I Halvfemserne begyndte Fabrikerne at dukke op, og de undertrykte ret hurtigt de daarligst stillede Træskomagere, da de kunde sælge paa Kredit og levere Varerne, efterhaanden som Klodsemagerne havde Brug for dem. Men da Fabrikerne først havde faaet en Kundekreds, satte de Priserne op, og vi andre fulgte med. Nu koster et Par Bunde 2 Kr. 70 Øre, men der sælges heller ikke saa mange Træsko mere. Før havde vi for meget at bestille, nu har vi for lidt.

Mit Livs største Dag var Sønderjyllands Genforening med Danmark, og de to største Sørgedage min Hustrus Død i 1924 og Vonsild Møllens Brand 2. Pinsedag (11. Maj) 1932. Jeg mindes endnu med Vemod det Øjeblik, da de brændende Vinger med et Brag faldt til Jorden. Det var, som sagde de et sidste Farvel til mig. I 35 Aar har jeg hver Morgen og Aften set efter, hvor Vinden stod, om der var Regn, Blæst eller godt Vejr i Vente. Og nu da det lakker mod Enden, kan jeg se tilbage paa mange gode Dage med rige Minder. Mange tilfredse Kunder har altid støttet min Forretning. Mine tre gifte Døtre har det godt, og min Søn,

der er Kunstmaler i København (C. P. Hansen), har god Fremgang paa sit Felt.

Den gamle Simon Due i Sdr. Stenderup har engang fortalt mig om en blandt Børn yndet Fornøjelse, der bestod i, at man gik bagefter hinanden og forsøgte at sætte Fødderne i Forgængerens Fodspor. Lykkedes det, sagde man: »No trærrer a æ Lyk fra dej. Do foer ingen Kjørrest de føest tyw Oer. Do blyver aalle gyvt o. s. v.«

I Vejstrup skulde man gaa tyve Skridt paa den Maade, før man havde traadt Lykken fra sin Forgænger. Hvis den, man traadte Lykken fra, opdagede det og traadte om, kunde man ikke træde Lykken fra ham.

Dines Dinesen i Hejls, der var født 1847, fortalte, at man kun skulde gaa femten Skridt, men man skulde sætte højre Fod, hvor Forgængerens havde sat højre Fod, og venstre, hvor han havde sat venstre, da det ellers ingen Virkning havde.

Som tidligere nævnt maatte man aldrig lægge nye Halmvisker i sine Træsko uden at spytte paa de gamle. Simon Due i Sdr. Stenderup har fortalt mig, at de Gamle altid advarede indtrængende imod at kaste de gamle Halmvisker fra sig i Stalden, Loen eller andre Steder. »Brænd dem,« sagde de Gamle, »du ved ikke, hvem der kunde faa fat i dem, og hvis en anden lagde dem i sine Træsko, kunde han gerne træde Lykken fra dig.«

X.

Knud Nissen Krag i Trappendal i Hejls Sogn var født den 18. September 1829. Han var ud af en gammel Slægt, der fører sin Stamtavle langt tilbage, en Gren af Slægten endog til 1400'erne.

Den første af Krag-Slægten kom fra Mastrup til Hejls i 1773. Med sin Hustru, der var fra Straarup, havde han fire Døtre, hvoraf den ældste blev gift med Peter Nissen fra Aarø. Ægteparret havde 11 Børn, der døbttes med Stavnnavnet Krag. Den fjerde i Rækken af disse elleve var Nis Petersen Krag, født 1799, Knud Krags Fader, Gaardejer i Trappendal.

Nis Petersen Krag blev gift i 1828 med Anne Marie Knudsdatter Møller, der ved sit Giftermaal gik i sit 17. Aar. I dette Ægteskab var der fire Børn, to Drengene og to Piger. Den ældste af Børnene var Knud Nissen Krag.

Trappendal var oprindeligt nogle Parceller fra Vargaarde. Da den gamle Herregaard udstykkedes 1791, overlodes Parcellerne i Trappendal og Kalvehøj (Kallehyi) til forskellige, der ejede Hus med Have eller Land til en Ko, og saaledes fik Knud Krags Stamfader paa mødrene Side, Snedker Peter Hansen i Bæklund, en Parcel i Trappendal paa 4 Tdr. og 6 Skp. Land mod lidt forhøjet Afgift. Han solgte Huset i Bæklund og flyttede ned paa denne Parcel, hvor han havde et Par Køer. Han var kun Ejer af Stedet et Par Aar, saa afstod han det til Datteren, Karen Dortea, og hendes Mand, Knud Andresen, der købte mere Jord til. Deres Datter Anne Marie og hendes Mand (Knud Krags Forældre) overtog Gaarden i 1828.

Da Knud Krag blev konfirmeret, var der paa Trappendal en gammel brav Karl, der styrede alt, og da Faderen vel syntes, at Knud ikke burde fortrænge ham, kom Knud i Drejerlære et Par Aar i Christiansfeld, og mange Aar senere bevarede han sit Haandelag som Drejer.

Sin Værnepligt aftjente han i København som Infanterist. Han var saaledes i København i Koleraaaret

1854, da den forfærdelige Sygdom bortrev et Par Hundrede Mennesker om Dagen. Han var Sygdommen paa meget nært Hold og mindedes ofte sin fattige Kvartervært, der bukkede under for Sygdommen fra Sol stod op til Sol gik ned, hans Hustru og de mange Børn, som han gennem Bræddévæggen kunde høre trøste den fortvivlede Moder.

I 1862 blev Knud Krag gift med Inge Marie Schultz og overtog da Gaarden i Trappendal, der nu var paa 55 Tdr. Land, men allerede tidligt mistede han sin Hustru, nemlig i 1878. I dette Ægteskab var der tre Børn, Nis Peter Krag, Bøgeskov, nu Tved, fhv. Amtsraadsmedlem Jørgen Krag, der siden 1899 har ejet Trappendal, som han nu har bortforpagtet til sin Søn Knud Krag, og endelig var der en tredie Søn, der døde, da han var to Aar.

Knud Krag var i sin Tid en ivrig Deltager i det politisk bevægede Liv, en decideret Venstremand, der sindigt, støt og trofast var Tilhænger af C. Berg og hans Politik, lige fra det Øjeblik, Berg traadte offentligt frem paa Koldingegnen. Knud Krag var en Mand, der tænkte selv og fulgte sindigt og sejt sin Anskuelse, selv om den mødte nok saa megen Modstand. For Sygekassen i Hejls gjorde han i mange Aar et stort Arbejde, og han var Medstifter af Vejstrup-Hejls Mejeri, ligesom han var en virksom Støtte for Sparekassen.

Knud Krag havde Sans for Fortiden og de overleverede Beretninger, der var gaaet fra Slægt til Slægt gennem Aarhundreder. Han fortalte saaledes fra Svenskekrigen for mere end 275 Aar siden:

Da Svenskerne var her, blev en af de svenske Soldater, der laa i Hejls Overby, forlovet med en af Gaardmandsdøtrene. Da hans Afdeling skulde mar-

chere bort, deserterede han. Sin Hat kastede han i Aaen ved Kjær Mølle, for at man skulde tro, at han var druknet. Han skjulte sig imidlertid i Laden og blev siden Gaardmand i Hejls. Hans Navn var Hans Erik; han har været meget dygtig til at arbejde i Træ, baade til at tømre, snedkre og dreje, derom vidnede efterladte Arbejder, som endnu fandtes i Knud Krag's Drengaar.

Om Svenskernes Overgang over Lillebælt fortalte Knud Krag:

Da Svenskerne vilde gaa over Isen til Fyn, var der Tvivl om, at Isen kunde bære. En modig Svensker tilbød da at ride over, men han skulde bringe et Bevis med tilbage for, at han havde været der. Han red da bort og kom tilbage med en Dreng fra Fynsskov, der talte fynsk.

Om den første Halvdel af det 19. Aarhundrede fortalte Knud Krag bl. a.:

I Tiden før 1830 gik Mændene i Knæbukser og Sko, om Vinteren med Støvletter. En pæn Mand gik med Sølvsko og Knæspænder, Sølvknapper i Frakken og høj Filthat. Til Begravelser var der Snore om den. Desuden havde hver Mand en farvet sort Kjole af hjemmelavet Tøj, dygtig lang; den naaede ofte helt ned paa Ankelen. Denne Kjole brugtes til Brudgomsdragt, til Alters og til Begravelser. Havde Manden ringe Evne (daarligt Raad), da ogsaa til Bryllup. Hjemme gik Mændene med røde Luer.

Gaardene var alle af Bindingsværk, Laderne alle af Træ, selvfølgelig Egetræ. Der skulde skæres en uhyre Mængde Eg, naar en ny Gaard skulde bygges. Det var Skik, at alle hjalp hinanden med at køre Træ hjem, at lægte og at rejse Hus, imod at vedkommende gav et ordentligt Rejsegilde med fersk Suppe, undertiden og-

saa Steg, og dertil Kaffe med smaa sorte. De sidste af disse Bygninger er forsvundet omkring 1860.

Det hjemmegjorte Tøj lavedes af eget Hør. En Del Hør gjordes i Stand og solgtes om Efteraaret til Jyderne Nord for Kolding. Det kostede 7—8 Kr. Lis-pundet, naar det var en ordentlig Vare. Der blev ogsaa lavet Lærred og Vadmel til Salg og solgt hjemme eller paa Kolding Efteraarsmarked. I den magre Tid levede Trappendals Beboere næsten af denne Industri, men den standsede, da en Fabrik begyndte i Ribe.

I den magre Tid var der stort Tiggeri. Tiggerne havde en Opskrift med, underskrevet af to Mænd, hvoraf den ene helst skulde være en Præst, og i Opskriften stod saa, at det var brændt for dem, eller at de havde mistet en Hest eller en Ko. Man havde jo ikke dengang som nu Forsikringer for alt muligt, som skal erstatte ens Tab, saa klarede man sig paa den Maade, at man gik omkring og tiggede sammen, saa man kunde genopføre sin Gaard eller købe en ny Hest eller Ko. Det skete saa, at nogen opdagede, at det var en udmærket Maade at klare sig paa, og saa blev de ved med at tigge i mange Aar, og der siges, at der er Folk, der paa den Maade samlede sig en Formue.

Fra 1815 til 1830 var det en elendig Tid for alle og ikke mindst for Arbejderklassen. Folk havde ingen Penge, og der var næsten intet at tjene ved noget som helst. Føden var ikke dyr, men lidt Penge skulde der dog til. Men mange, mange Gange saa en Gaardmand bogstavelig talt ikke en Skilling i maanedsviis. Derfor gik det ogsaa ud paa smaa Tyverier, undertiden ogsaa større. At stjæle Træ betragtedes af alle som en ganske ærlig Sag.

Det hed sig, at Folk skal se at tjene lidt, tigge lidt og stjæle lidt, for ellers kan de sandelig ikke faa Føden.

Interessant var det at høre Knud Krag fortælle lidt om Sogneboernes gamle Byrder og Pligter. Han var godt bevandret i de gamle indviklede Skatteforhold. Indtil 1844 betaltes Tiende in natura, hver 30. Kærv til Kirken og ligeledes til Præsten. Ingen havde Lov til at køre sit Korn i Hus, før Tienden var leveret. Bønderne skulde ogsaa vedligeholde Præstegaarden. Indtil 1870 gaves der i Offer til Præst og Degn: Brød, Smør, Ost, Havre og Gæs.

Ægtkørsel var i gammel Tid en stor Byrde for Gaardmændene. Man skulde i Ægt køre med Arrestanter, alle Embedsmænd, Sessionsherrer, Amtmand og Biskop, altid med fire Heste for Vognen, køre Træ fra Fovslet Skov til Haderslev Amtshus, hver Mandag køre med Sognefogden til Haderslev o. s. v. Hver Uge i Jagttiden skulde der bringes en Hare fra Skovfogden til Skovrideren i Ulfslyst ved Haderslev. Det gik endog saa vidt, at man hverken maatte gaa eller ride med denne Hare, men skulde køre med den.

Endnu til 1855 brugtes der Træ-Hjulplov. Egnen her var vistnok en af de sidste, der gik over til Svingplove, Svenskharven kom 1853. Den første Fjedervogn kom til Hejls By i 1854. Det var trestolede Vogne, der kostede 150 Rigsdaler kurant (480 Kr.). Roedyrkingen begyndte 1875. Det første Aar saaede man dem med Fingrene. Det var kun ganske faa Stykker, man dyrkede, man havde blot Roer i Overgangstiden fra Græs til tørt Foder. Man kan sige, at Kreaturerne ikke fik flere, end om det havde været givet dem som Medicin.

Der er vist intet Sogn, sagde Knud Krag, hvor Striden har været større, baade mellem gammelt og nyt og mellem politiske Retninger end netop her i Hejls, men det har dog været godt for Befolkningen,

for det har holdt den vaagen og derved betydet meget for Udviklingen i Hejls.

Den gamle Hædersmand Knud Nissen Krag døde paa Trappendal den 8. April 1917, og med ham forsvandt en væsentlig Del af det gamle i Hejls, men heldigvis havde Knud Krag saa stor Interesse for alt det gamle, at han nedskrev en stor Del af sine mange Minder.

XI.

Det var for det meste Husmanden, der tærskede Sæden — med Plejl naturligvis. Men for Nutidens unge Slægt, der mere og mere bliver vant til at se Kornet gaa omtrent direkte fra Marken til de selvrensende ved Hjælp af Damp eller Elektricitet drevne Tærskværker, er en Plejl snart kun en Museumsgenstand.

Der er vel ingen Grund til at sukke over, at Tekniken fuldkommengør de Redskaber, hvoraf Menneskene skal betjene sig i deres Erhverv, men der er Grund til at hæge lidt om det Humør og det Vid, som blomstrede op om Fortidens ufuldkomne Hjælpemidler og ligesom forsonede med deres Ufuldkommenhed. Udviklingen gik langsommere dengang, saa der kunde blive Tid til saadan noget som Vid og Humør. Kendes der en eneste vittig eller humørfyldt Talemaade eller en morsom Folkeskik, der knytter sig til Damptærskningen? Der findes utallige af den Slags om Plejltærskningen i de mørke Vinteraftener og Vinterdage.

Her skal fortælles nogle gamle »Sejer og Skikke«, saaledes som alle de Gamle i Tyrstrup Herred kender dem, og som de har lydt i Aarhundreder.

Det lyder straks ganske forhistorisk, naar det hedder, at en dog ikke fjern Tids Landmænd var tilfredse, naar de kunde faa udtærsket til Persdag (den 22. Fe-

bruar); derimod maatte Laden kun være halvtømt for Foder til Dyrene til Kyndelmissedag (den 2. Februar), den Dag, om hvilken man har saa mange Mundheld, bl. a. disse:

Naar det blæser saa stærkt Kyndelmissedag, at det kan blæse en Halmbrodning fra en Ladedør eller blæser saa stærkt, at fire Kællinger ikke kan holde et Lagen, eller at atten Kællinger ikke kan holde den nitende ved Jorden; saa faar vi et tidligt Foraar.

Naar Kornet var aftærsket, bragte Karlen sin Husbond en levende Mus og havde derved Krav paa et lille Traktement, der kaldtes »Museøl«, i Dagens Anledning. Den Mand, der først fik optærsket, drillede sin Nabo, der ikke var naaet saa vidt, med at sende ham »Fluesmækkeren«; hertil hørte mange forskellige Ting: Først en lille Kæp med en Klud paa Enden til at jage Fluerne bort med, om de skulde blive for næs-vise, dertil var bundet et lille Haandklæde til at tørre Sveden af Panden med, om Arbejdet skulde blive noget besværligt; endvidere en gammel Pibe med lidt Tobak til at ryge i Hviletiden samt et lille Stykke Flæsk til at smøre Plejlen med, saa den kunde gaa let i Haanden. Ofte fulgte der et Par Mus med og slutte-lig en skriftlig Anmodning om at være flittig:

Stønne, puste, tærsk, svede,
 efter Mus i Halmen lede,
 vogt dig vel for Fluers især,
 Fluesmækkeren har du her.

Men det var ikke saa lige en Sag at være Overbringeren. I Almindelighed listede han hen til Logabet og kastede Fluesmækkeren ind i Loen til Tærskeren, for blev han fanget, var der til ham i en god Mening. Først blev han trukket hen til Vandingsruget og fik sig en ordentlig Dukkert, derpaa fik han et Stykke

Lægte stukket gennem begge Trøjeærmer tværs over Ryggen og godt fastbundet til hans Arme, saa blev Fluesmækkeren fastgjort bagpaa, og saa kunde han gaa hjem med det og sige, at han havde forrettet sit Hverv godt.

Første Gang Tjenestedrengen kom i Loen for at lære at tærsk, maatte han lære Plejlsvisen. Det skete paa den Maade, at Karlen lagde ham Plejlen om Halsen og klemte til; naar Drengen saa skreg, kunde han Plejlsvisen. En anden Kunst, som Drengen maatte lære, var at krybe igennem et Plejlstøj eller at kysse Plejlspiggen (udtales Plejlspiggen). Det gik for sig paa den Maade: Man satte den nederste Ende af Haandvullen paa Logulvet, og Drengen maatte sætte sig ved Siden af. Slagvullen sattes nu i kredsende Bevægelse omkring Plejlspiggen; saa snart den var passeret over den siddende Drengs Hoved, skulde han rejse sig op, faa Held til at kysse Piggen og derpaa hurtigt sætte sig ned igen, inden Slagvullen naaede rundt, da den jo saa ellers vilde ramme den kysende Dreng.

Tærskningsarbejdet, hvorved Menneskene saa vedvarende rent kropsligt maatte lægge sig i Selen, har naturligvis affødt en utallig Række Ordsprog og »Sejer«. Her er nogle faa Prøver:

Han tærsker ligesom Per, naar han er ene i Laden.

Tærsk, naar du er i Loen, drik, naar du er i Kroen.

At tærsk paa Akkord kaldtes at tærsk i eller paa Tønden. Arbejdslønnen var lille. Naar Tærskeren »task til Punds« fik han af Rug, Hvede og Ærter hver 21. Skæppe; skulde der tages Tag af (Langhalm til Tækkebrug), fik han desuden 3 Skilling for Traven (een Trave er tyve Kærve). Af Foraarsæd (Byg og Havre) fik han kun hver 25. Skæppe.

Der skulde arbejdes haardt og passes godt paa Ti-

den, om det skulde give en lille Dagløn. Derfor »lagde Pundtærskeren paa Lo« om Aftenen ved Lygtens Skin, saa kunde han nok haandtere Plejlen om Morgen tidligt i Mørke. Om Lørdagen kastede han, og Pigen maatte saa rense med Soldet, saa det kunde blive maalt, hvor meget Tærskemanden skulde have for den Uges Arbejde. Sine Steder blev Kornet renset Søndag Formiddag, for at Tærskemanden kunde tærsk Lørdagen ogsaa.

En Tøndetærsker var den, der tærskede paa Akkord. Om den, der intet bestiller, siges: Han har været henne at tærsk Hø til Smaafolk. Paa Spørgsmaalet: »Hvad skal du bestille i Vinter?« kunde der falde et Svar som: »A vil tærsk æ Bønder for æ Føde.«

Det var ingen misundelsesværdig Stilling, den havde, der for at tjene Føden skulde have »æ Træ ower æ Hued«, og det er ikke for ingenting, at Udtrykket »Han æder som en Pundtærsker« er blevet til.

»En syngende Tærsker, en grædende Bejler, en nøgen Smed og en barfodet Tjørnetræder er ikke gode at have til Huse«, siger Folkevittigheden.

Naar Tærskeren kommer saa langt ned i Laden, at han kan staa paa Jorden og naa at lægge Armene op paa det sidste Lag Korn, maa han begynde at faa sin Middagsøvn.

Føjer man hertil nogle Udtryk hentede fra den Rensningsproces, det aftærskede Korn skulde gennemgaa, f. Eks. kørne, skumme, sælde, sigte eller timse Kornet, vil de fleste føle sig hensat til Kulturens Barn-domsdage, og dog er det kun en Menneskealder siden, at man kørnede Byg paa den Maade, at man satte Drengene paa Ryggen af hver sin Hest og lod dem ride rundt i Korndyngen, for at de trampende Hestehove kunde fjerne »Stakken« af Bygkernerne.

F U N D

AF RASMUS MORTENSEN

Det har længe været Redaktionens Ønske, at Vejle Amts Aarbøger skulde bringe Meddelelser om de Fund, Ploven og Spaden tilfældigt drager frem af Egnens Jord, ligesom vi meget gerne giver Plads for et Samarbejde med Geologer og Museumsfolk, saa stedlige Udgravninger og Undersøgelser ogsaa kan sætte sig Spor paa Aarbogens Sider.

Fra første Færd erkendte Vejle Amts Aarvog denne Opgaves Betydning. Mangfoldige Artikler omhandler Udgravninger og Fund. Alligevel er det flere Gange hændt, at velegnede Emner er gaaet uden om Aarbogen. Jeg tænker f. Eks. paa Egtvedfundet 1921; hvis fremtidige Forskere eller Læsere vil søge dette saa betydningsfulde Fund skildret i den stedlige Aarvog, maå de lede forgæves — desværre. Lignende Forhold skulde nødigt gentages. Historisk Samfunds Aarvog skal til enhver Tid have en Standard, der gør det naturligt for den videnskabeligt arbejdende Fagmand at give Beretning heri, om ikke just udtømmende, saa dog fyldestgørende nok til vort Brug.

Men jeg tænker ogsaa — og ikke mindst — paa de talrige Smaaafund, der mellem Aar og Dag omtales i stedlige Blade. Uden Tvivl er Fundsberetninger fortrinligt Læsestof. Vi véd jo, at Menneskene med den mest levende Interesse studerer og drøfter Dagbladenes Omtale af fundne Ting. Men hvor er Avisen fra i Gaar?

Skal den lille værdifulde Notits — Skatten i Avispapir — atter findes, kan dette stundom blive et ganske op-tærende Slid! Kom Beretningen derimod straks ind i Aarbogen, stod den fast. Her hører slige Meddelelser naturligt hjemme; lettilgængelige kan de eftersøges, naar der er Brug for dem, samlet udgør dette Materiale en rig Kilde til Viden om Gaardens, Sognets, Amtets, Landets Forhistorie.

Vi vil da baade glæde Læserne og give Aarbogen øget Betydning ved at virkeliggøre vor Plan. Og vi vil kunne faa Lejlighed til at knytte mange ny Forbindelser — alt til Gavn for historisk Samfunds Sag.

Hidtil har overvældende Stofmængde spærret Plads for Fundene. Nu indleder vi Serien, som stadig skal holdes aaben. Lidt efter lidt faar vi saa nok opsamlet, hvad der fortjener at blive medtaget.

Thorsted Kirkeruin.

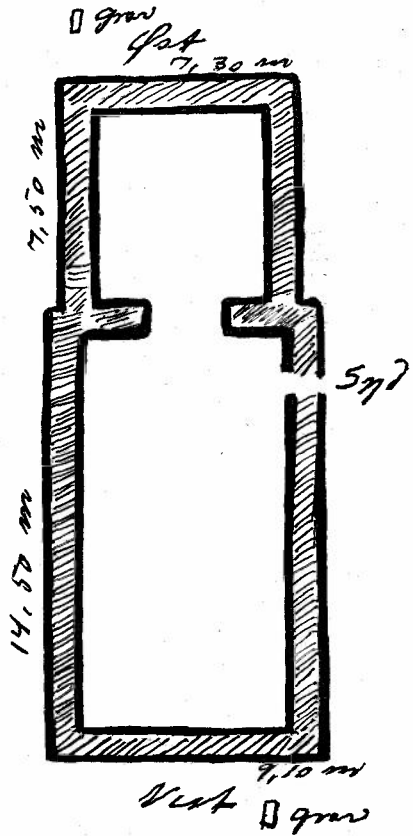
Gaardejer Jacob Grosen, Thorstedgaard, Matr. Nr. 1 a, Thorsted, Egtved Sogn, var i Foraaret 1934 ved at udbedre en lille Granplantage umiddelbart nord og vest-øst for den fredede Gravhøj »Kirkehøj«, c. 0,4 km nord for Gaarden, da man under Gravning af Plantehuller stødte paa en Del sammenpakkede Sten, der saa ud til at være Grundfundament til en Bygning. Idet man ogsaa traf to Grave med ret velbevarede Skeletter, indstilledes Arbejdet, for at Fundet kunde blive undersøgt.

I Egnen løvede et Sagn, som gik ud paa, at der engang skulde have ligget en Kirke paa Thorstedgaards Mark, og Sagnet var stedfæstet til den kuplede Bakkeryg omkring Kirkehøj, nedenfor hvilken der i Lavningen mod Nord ogsaa findes et andet Stednavn med Kirke, nemlig Kirkemose.

Den videre Udgravning og Undersøgelse konstaterede, at man virkelig igen stod overfor en øde Kirketomt — den tolvte i det midtjyske Landskab langs Vestkanten af Vejle Amt.*)

Kirken har været særdeles anelig: c. 22 m lang, 9,10 m vid (Koret 7,50 × 7,30 m). Fundamentresterne fandtes bevaret i temmelig stor Dybde: c. 1,25 m; det dækkende Jordlag er delvis tilført af Vinden. Hosstaaende Skitse antyder Grundens Omrids og de afdækkede Graves Plads. En helt nøjagtig Opmaaling kunde ikke udføres, fordi Stenmaterialet var blevet løsnet og bortkørt, før eller samtidig med at Undersøgelsen fandt Sted. De nævnte Tal fremkom ved min Opmaaling 20. Marts 1934 sammenholdt med Museumsinspektør Hugo Matthiessens Maaleresultat et Par Dage senere.

Fra Kirketomten blev bortkørt ca. 100 Kubikmeter Sten. Der iagttoges enkelte Smaastykker Kildekalk og nogle Sten med tilhugget Flade, ellers dannede raa Kamp Hovedmaterialet. Paa et Par større Blokke var

* Se Artiklen »Midtjylland« i Vejle Amts Aarboeg 1930, Side 73—78.

der Mærker af Kiler, idet man omsonst har forsøgt en Kløvning. Alterets Plads i Koret kunde paavises. Under Skibets Gulvflade afdækkedes et Lag af Muslingeskaller (Blaamuslinger og flere Arter Ferskvandsmuslinger) samt en Del Lerkarskaar og et Lag Aske med Trækul (El og Eg); disse Lerkarskaar stammer fra Jernalderen, hvilket viser, at Kirken er bygget over en tidligere Boplads. Senere har man i Jorden her fundet enkelte Jernsøm og en Jernnagle.

Gaardejer Grosen fortalte, at da han for nogle Aar siden var ved at opføre nye Udbygninger paa de gamle Længers Plads, fandt man i Grunden en Del tilhuggede Sten, der formentlig oprindeligt har haft hjemme i den tidligere Kirke. Med Velvilje fra Ejerens Side blev Tomten planeret, nogle Rødgran og Bjergfyr fjernet og Ruinens Omkreds markeret ved plantede Egetræer. Paa Stedet blev opstillet en Sten, som fortæller, at her stod Thorsted Kirke. Pladsen er fredet af Nationalmuseet.

Sanddækket Skovparti.

Omtrent midt imellem de to Højdepunkter Grønhøj og Bavnen ligger — en halv Kilometers Vej nordøst for Oksenbjerre Skole — paa Nørre Kollemortens Jorder i Øster Nykirke Sogn et fugtigt Lavdrag, hvor Gaardejer P. Jørgen Petersen forleden Vinter var ved at grave Dræningsgrøfter.

Under Arbejdet hermed traf man flere Steder talrige lodretstaaende Træstykker, som stod fast i Underbunden, og som formodedes at være nedrammede Pæle. Efter Opfordring fra den interesserede Ejer undersøgte jeg Sagen og fandt, at Dræningsgrøften var ført ned til og ind gennem en Rest af stedlig Fortidsskov. Træerne

stod paa deres Rod i tyndt Muldrag med spredte Grene og Skaller af Hasselnødder.

Træarterne bestemtes til El og Eg, overvejende Eg. Haslens Voksested har rimeligvis været en høj Skrænt langs Lavningens Sydkant, ganske tæt ved den undersøgte Grøft.

Paa et vist Tidspunkt er der, kan vi forstaa, fremkommen Sandflugt i Egnene vest og øst for den skovklædte Dalsænkning. Skiftende Vinde hvirvlede Sandmasser af Sted — Grøfteprofilen viste graat Sand, vekslende med rødligt Sand. Sandet har dækket Skovbunden, kvalt Trævæksten, stoppet Dalens naturlige Afvanding, gjort en Plet med Skovvegetation til sur og øde Sump.

Sligt er nok sket mange andre Steder!

Sandflugt efter Skov- og Hedebrande.

Gaardejer Aast Ravn, Aast, Lindeballe Sogn, har vist mig, hvorledes han ved Dræningsarbejde paa sin Mark øst for Firehøje, Amlund Hede, kan træffe hele tre Vegetationslag under den nuværende Muldoverflade. Hvert Vegetationslag, en Stribe sort Jord, indeholder Aske og brændte Plantedele, og de ligger hver for sig dækket af graat, fint Sand: Flyvesand.

Ikke mindre end tre Gange er Plantevækst vandret ind over denne Lokalitet. Og lige saa tit er der et eller andet Sted i Skov eller Hede — nær eller fjern — opstaaet ødelæggende Brande, som fulgtes af dækkende Sandflugt.

Vedkommende Terræn ligger som en vifteformet Slugt aabent mod Vest, Sydvest og Nordvest. Det tilgrænsende Strøg i Øst bærer Navnene Sandager og Brændgaard.

Altid har der ikke kunnet meldes Ro i dette Pas!

Skelet-Fund i Givskud.

Nord for Givskud By ligger ved Gammel Viborgvej Galgehøj og Galgedam. Disse Stednavne antyder jo, hvad ogsaa Traditionen siger, at her fuldbyrdedes de Domme, som blev afsagt over Tyve, Skælmer og andre slemme Folk, naar Nørvangs Herredmænd holdt Ting paa den nære Tingbakke.

Et Skelet, man fandt i Gaar, bekræfter Justitias Triumf paa Galgehøj. Under Arbejdet med at fjerne Overjord fra en Grusgrav, som Hmd. Andr. Frederiksen, Givskud Mark, har indrettet i Siden af Galgehøj, stødte man paa en velbevaret Hovedskal samt nogle Knoglerester.

Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe, og Dr. Gullestrup, Give, undersøgte Fundet. Skelettet laa et Par Spadestik under Jordoverfladen paa Toppen af den rundagtige, fritliggende og temmelig mægtige Bakke, der bærer Navnet Galgehøj. Jorden var tydelig omgravet til et c. 1½ m dybt Hul, aabenbart den saakaldte Rakkerkule ved Siden af Galgen; lidt Træ, man stødte paa, kan maaske stamme fra den hensmuldrede Galgestolpe. Efter alt at dømme har Skelettet tilhørt en Kvinde mellem 20 og 25 Aar.

Kraniet viser en usædvanlig smuk langskallet Form. Der fandtes intet, som kan give noget Holdepunkt for Tidsbestemmelse.

Det var just ikke en Kvinde, man vilde vente at træffe Minde om paa et Rettersted i Nørvang Herred. Hvilken Tragedie, der ligger bagved den strenge Handling paa Galgehøj i Givskud Sogn, dækker Glemselen over. Men Egnens Beboere og færdende Folk har nok faaet lært at gyse af, hvad der her skete i de gamle Tider. Horisonten er meget vid; fra Bakken kan man se Sct. Peterskirken i Nykirke og Møllebjergtaarnet i

Skellet mellem Nørup og Lindeballe Sogne. Hele Strækningen igennem stod Sceneriet paa Galgehøjen som et Varselstegn mod Ufred og Slemhed. Nu søndres Bakken til Grus, der strøs ud over nye Veje fra og til Givskud, gammel Viborgvej faar mindst — meget er forandret siden dengang, da Stedet og Vejen var Centralpunkter i Jylland.

(R. M. i Vejle Amts Folkeblad, 8. Marts 1935.)

LITTERATUR OM VEJLE AMT

AF AAGE BREDSTED

(Meddelelse om lokalhistoriske Bidrags Udgivelse i Bogform eller Fremkomst i Tidsskrifter, Aarbøger, Aviser og lignende Publikationer (dog ikke lokale) modtages med Tak).

Aktieselskabet Ernst Voss's Fabrik, Fredericia: 75 Jubilærer. 1879—1937. Tekst: A. Randløv — Streg: G. Kaare Pedersen. 1937. 23 S., ill.

Charles Hindborg, Aktieselskab, Vejle. 1887—1937. 16 S., ill.
Espersen, O. C. L.: Foreningen af Haandværkere og Industri-drivende i Kolding 1862—1937.

Friis & Juhl: Vinhandel, Kolding. Grundlagt i Flensborg 1836. 1936. 20 S., ill.

Frivilligt Dreng-Forbund, Fredericia, 1911—36. 36 S., ill.

Hansen, Bendt: Fredericia Gasværks Udvidelse (i: Gas-teknikeren. Aarg. 25, S. 215—19).

Hansen, F. L.: Hjemstavnsbog. Strejfflys over Stenderup By og Sogns Historie igennem Tiderne. 1935. 258 S., ill.

Heltoft, J.: Kongehøjene og Runestenene i Jelling. 1936. 30 S., ill.

Hvirring, M.: Blade af en Forenings Historie. Udg. af Hand-
delsforeningen af 1897, Vejle, ved 40 Aars Jubilæet 4.
Nov. 1937. 30 S., ill.

Jacobsen, Jacob: Hedensted og Store Dalby Sognes Historie. 1937, 213 S., ill.

Jul i Vejle. 2. Aarg. Red. af Aage Bredsted og E. W. Lorentzen. 1937. 44. S., ill.

Kiær, H. F.: Stamtavle over Efterkommere efter Rs. Nielsen i Hedensted omfattende Slægterne Arvin, Baden, Ja-cobsen og Kiær. 1937. 45 S.

- Koldborg, Johs. og Conny Krage: »Færgegaarden« Juelsminde (i: Arkitekten. Maanedshefte. Aarg. 38. S. 52—55).
- Koldinghus. Vejledning for Besøgende (Tekst af Chr. Axel Jensen). 1937. 21 S., ill.
- Lassen, T. Bundgaard: Brande Kirke. 1935. 20 S.
— Dalgasstenen i Brande. (i: Hedeselskabets Tidss. Aarg. 37, S. 74—79)
- Novrup, Leo: Randbøl Hede, Ynglested for Storspoven, vor sjældneste Ynglefugl (i: Dansk Jagttidende. Aarg. 53, S. 134—37).
- Nørre Bjært Brugsforening. 1897—1935. 16 S., ill.
- Paulli, H. H.: Melet fra Vejle Dampmølle, (i: Brugsforenings-Bladet. Aarg. 9, S. 102).
- Petersen, Jens A.: Mellem levende Hegn. 1936. 80 S.
— Skomagerens lille Have, der blev til Koldingegnens største Frugtplantage, (i: Dansk Havetidende. Aarg. 19, S. 186—87).
- Sct. Michaëlis Kirke i Kolding 1885—1935. 40 S., ill.
- Svendesygekassen i Kolding gennem 75 Aar. 1937.
- Turistforeningen for Danmark: Østjylland. 264 S., ill. (Aar-bog 1937).
- Heri:* Carl Th. Jørgensen: Egnene omkring Horsens Fjord. S. 81—104.
J. Wesarg Steffensen: Vejle og Omegn. S. 105—128.
Rasmus Mortensen: Fra Bryrup til Bække. S. 129—158.
S. P. N. Sejr: Fredericia. S. 159—186.
Otto Andrup: Herregaarde i Østjylland. S. 207—236.
H. Zangenberg: Østjyllands gamle Bondebygninger. S. 237—262.
- Vejle Amts Husmandsforeninger 1912—1937. Et Jubilæums-skrift udg. af Bestyrelsen. Red. af L. Christensen og Martin Nielsen. 96 S., ill.

BERETNING OM HISTORISK SAMFUNDS VIRKSOMHED

VED J. F. KIÆR

Aarsmødet 1937.

Vejle Amts historiske Samfund afholdt sit Aarsmøde paa Raadhuset i Vejle den 26. Maj 1937.

Da Formanden, Amtmand, Kammerherre Valløe i længere Tid havde været syg og ikke kunde være tilstede ved Aarsmødet, lededes dette af Konsul J. F. Kiær, Fredericia.

Direktør Harald Hess, Vejle, bragte en Hilsen fra Formanden.

Aarsberetning.

Derefter aflagde Konsul Kiær Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar og nævnede særlig Udgivelsen af Aarbogen og Sommerudflugten, der omtales nedenfor. — Det oplystes, at Medlemsantallet i Aarets Løb var gaaet noget tilbage, nemlig fra 770 til 743, men i indeværende Aar var der atter nogen Tilgang af nye Medlemmer.

Aarsregnskab.

I Kassereren, Landinspektør Axel Johansens Forfald fremlagde Konsul Kiær det reviderede Aarsregnskab, der godkendtes enstemmigt. (Se Aarbogens første Halvbind 1937, Side 136.)

Valg.

Til Bestyrelsen genvalgte fhv. Amdsraadsmedlem, Gaardejer Jørgen Krag, Hejls, Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe, og Førstelærer Marius Hansen, Bredballe.

Aarbogen.

I Aaret 1937 har Samfundets Redaktionsudvalg udgivet tvende Halvbind af Aarbogen, der som sædvanlig indeholder Afhandlinger og historiske Artikler af forskellig Art, hentede fra Vejle Amt, og hvorom henvises til Indholdsfortegnelsen i andet Halvbind 1937.

Efter Udtalelser fra flere Sider har Redaktionsudvalget i Aar ladet Aarbogen fremtræde i et nyt og mere moderne Omslag.

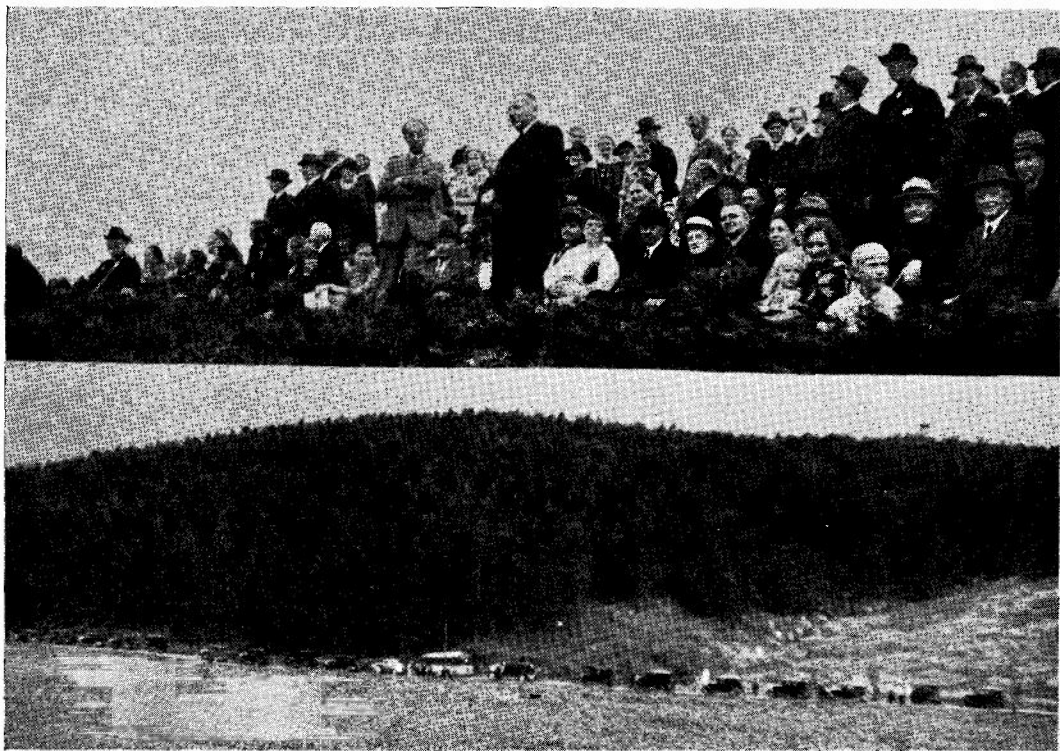
Amtmand, Kammerherre Valløes Død.

Den 25. Juni 1937 afgang Kammerherre Vallø ved Døden i Amtsgaarden i Vejle.

Afdøde Kammerherre Vallø havde været Historisk Samfunds Formand og Fører gennem en længere Aarrække. Kammerherren var et meget interesseret Medlem indenfor vore Rækker, — vi har lidt et stort Tab ved hans Død, — vi vil savne ham meget. Lærer Rasmus Mortensen, Formand i Historisk Samfunds Redaktionsudvalg, skriver smukke Mindeord om Kammerherre Vallø i Aarbogens første Halvbind 1937, Side 133.

Sommerudflugten.

Vejle Amts historiske Samfunds Sommerudflugt foregik Søndag den 15. Aug. 1937 til Vejle Vestereg. Udflugten havde vundet stor Tilslutning. De fleste af Deltagerne samledes paa Banegaardspladsen i Vejle, og herfra kørte et langt Biltog til Lindeballe Skole. Selskabet, der nu bestod af op mod et Par Hundrede Men-

Øverst: Udflugtsdeltagerne paa Møllebjerg. Nederst: Udsnit af Bilrækken ved Møllebjergs Fod. Johs. Graver Hansen fot.

nesker, samledes først i den gamle hvidkalkede Lindeballe Kirke, hvor Lærer Rasmus Mortensen paa Beboernes og egne Vegne bød velkommen og fortalte i faa Ord Kirkens Historie; den gamle Kirke, der i al sin Jævnhed, med sit graa Bjælkeloft og de beskedne Træbænke paaavirkede Tilhørerne med en egen Hygge og Fred.

Fra Kirken gik man til den bagved paa Marken liggende gamle Teglovn, der stammer fra det 13. Aarhundrede. I 1915 udgravet og fredet af Nationalmuseet og overbygget paa Bekostning af Teglværksforeningerne.

I Forsamlingshuset i Lindeballe indtoges Eftermiddagskaffen, og her udtalte Førstelærer Marius Hansen, Bredballe, nogle smukke Mindeord om Historisk Samfunds afdøde Formand.

Derefter gik Turen til det højt beliggende Møllebjerg med den skønne Udsigt og videre forbi Aast Kirkeplads over Ringgive til Give By.

I Give Kirke holdt Pastor Malte Nielsen et interessant Foredrag om Sognet og Kirken. Præsten talte med Lune, der ofte kaldte Smilet frem hos Forsamlingen.

Efter Kirkebesøget tog man til Byens Hotelsal, hvor den medbragte Aftensmad indtoges.

Solen gik ned bag Højene paa Heden, forinden Deltagerne brød op efter en fornøjelig og interessant Sommerudflugt i Vejle Vesteregn.